

Съдбата на Българите

в Западните покрайнини

100 години след Ньой

Том II
2019

Граждански комитет „Западни покрайнини“

VI Конференция „Западни покрайнини“

**Съдбата на Българите в
Западните покрайнини
100 години след Ньой**

*Сборник от материали и документи
София, 8 ноември 2019 г.*

Това издание се посвещава на знайните и незнайни жертви дадени от Българското население в Западните покрайнини до днес, вследствие на откъсването им от Отечеството, според безчовечните клаузи на Ньойския диктат от 1919 г.

**Съдбата на Българите в Западните покрайнини
100 години след Ньой
Том II**

**VI Конференция „Западните покрайнини“
Сборник документи и доклади 2019 г.**

Под общата редакция на проф. Лозан Митев
Издава Граждански комитет „Западни покрайнини“

ISBN -
София, 2020 г.

Съдържание

Граждански комитет “Западни покрайнини”	
МЕМОРАНДУМ	5
VI Конференция „Западни Български покрайнини“	
<i>Програма</i>	<i>9</i>
„Граждански комитет “Западни покрайнини”	
ДЕКЛАРАЦИЯ	11
Доклади и изказвания	15
Съдбата на Западните покрайнини 100 години след Ньойския диктат	
<i>Иван Николов - КИЦ Босилеград</i>	<i>17</i>
Последиците за България от политическия избор през лятото на 1915 г.	
<i>Проф. д. ист. н. Димитър Саздов</i>	<i>29</i>
Президентът Удроу Уилсън и неговия съветник Едуард Хауд –	
архитекти на един неосъществил се свят	
<i>Д-р Валентин Янев - Граждански комитет „Западни покрайнини“</i>	<i>36</i>
САЩ и определяне на Българо-Югославската граница	
на Парижката мирна конференция 1919 г.	
<i>Проф. дин Людмил Спасов</i>	<i>70</i>
Протести на Българите от Западните покрайнини през 1919 г.	
срещу териториалните клаузи на Ньойския договор	
<i>Стоян Райчевски</i>	<i>78</i>
Анализ върху публичното оповестяване на Българската политика	
в последните 30 години за т. н. грижа или защита на Българите	
в Сърбия	
<i>Христо Христов - Консул на Република България</i>	
<i>В Ниш 2012–2017 г.</i>	<i>93</i>
Българската православна църква и грижата ѝ за българите,	
останали извън пределите на България след ньойския договор	
от 1919 г.	
<i>Доц. д-р Иво Янев</i>	<i>103</i>
Произход на nihilism и безразличието на Българските обществени	
среди и институции към проблема Западни покрайнини	
<i>Проф. Лозан Митев - Граждански комитет „Западни покрайнини“</i> ...	<i>110</i>
<i>Изказвания</i>	<i>136</i>
Българите от Западните покрайнини – жертви на вековното сръбско	
българомразие и на безродието и голямата руско сръбска зависимост	
на българските управници от 1944 г. до сега	
<i>Никола Григоров - Български обществен деец и публицист</i>	<i>142</i>

Предизвикателства в литературното развитие на българите в Западните покрайнини

Иван Николов - КИЦ Босилеград 147

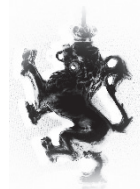
Бъдещето и съдбата на Българите в Западните покрайнини

Иван Николов - КИЦ Босилеград 157

Граждански комитет „Западни покрайнини“

Изх. № 07/18.09. 2019 год.

София

МЕМОРАНДУМ

*към Българските държавни институции, университети и училища,
граждански организации, Българската православната църква,
медиите и обществото*

След по-малко от 3 месеца се навършват 100 години от налагането на Ньойския диктат върху Българската държава, представяно като мирен договор сключен в името на принципите на мира, справедливостта, териториалната цялост, приятелското разрешаване на противоречията между народите (принципите на Удроу Уилсън). Принудата и насилието над България да подпише и поеме задължения с документ, чиито текст е изпълнен само с непосилни и жестоки мерки, довежда до неизброими страдания и зловещи последици за нашия народ и държава през целия 20 век. И до днес, последиците от Ньойския диктат намират своето пряко безчовечно въздействие върху една малка част от нашия народ – Българите от Западните покрайнини, които вследствие на този жесток акт днес са пред изчезване.

Натискът върху Българското общество и държава да приеме и да се съгласи с тази оправдана с международното право жестокост, както и наличието на политически, институционални и медийни фактори в самото ни общество, които чрез мълчанието и бягство от хуманните измерения на проблема Ньой, доведоха до безкритичното индиферентно отношение на обществото към проблема. И още по-важното – на обществените елити. Днес за хората Ньой е аксиома, нормална даденост и дори справедливо възмездие срещу България заради участието ѝ в Първата световна война.

Загубата на обществено съзнание и отношение към Ньойския диктат и като цяло, към Версайската концепция за международен ред всъщност е показател за крайно изостанало хуманитарно мислене, за дефицит на разбиране в смисъла на съвременната Европейска доктрина за уважението и признаването на всяка нация и държава в Европейския съюз и в Европа, за нуждата от опазване на фундаменталните човешки права и културна идентичност, за правна култура и воля за справедливост. Всъщност, Европейската концепция за мир днес е пълния антипод, и безапелационно отричане на концепцията в Париж от 1919 г., която не само не създаде мир, но и създаде касапницата през Втората световна война.

Робувайки на нагнетения страх и унижения от началото на XX век, както и на колониалните зависимости и комунистическата идеология от втората половина на XX век, Българските политици и институции не можаха и не искаха да чуят справедливия глас на протест от всички Българи срещу Ньой като акт на нехуманност. Така този глас бе задушен, а извършеното в Ньой се приема като свършен факт, без право на мнение, на позиция, на разследване.

Дистанцията от 100 години даде възможност да бъдат открити нови факти около събитията в Ньой, които изискват фундаментална промяна на нашето отношение към този акт от нравствена, хуманитарна, научна и политическа гледна точка. Анализът на подготовката, организацията, състава, механизмите, документите и решенията взети в Ньой срещу България показват наличието на системни умишлени престъпления под формата на фалшификации, манипулации на документи, фабрикуване на факти, нарушения на правни процедури, налагане на насилие и изнудвания спрямо Българските представители, идеологическа пропаганда и мн. др. Многобройните обстоятелства на нарушения фактически превръщат процедурата в Ньой от мирна конференция в произволен съдебен процес срещу България, в обвинения за нарушаване на Хагските конвенции за водене на война. Така постановленията срещу България имат характер на присъда от един трибунал, който повдига обвиненията, събира и представя доказателствата, определя присъдата и я налага като правна международна норма чрез изнудване и без право на защита. Тези безспорни факти, които се криеха дълго време от обществеността, днес са широко известни и дават основание за морално и хуманитарно осъждане на процеса в Ньой срещу България с една основна цел – защита достойнството на Българската нация и държава, отхвърляне на всички позорни практики на правно насилие и манипулации, отстояване и налагане на истината за престъпленията извършени от победителите в Ньой, които фактически са насочени към един цял народ, тоест те нямат давност.

Тези обстоятелства дават основание за обръщение към Българските държавни институции, Български обществено-политически и културни организации, Българската православна църква, Българските университети и образователна система да преосмислят своята позиция, отговорности и изяви в отбелязването на тази дата не само като исторически факт, а в контекста на една нова социална мисия – моралното и хуманитарно отхвърляне и осъждане на Ньойския диктат, на неговите инициатори и изпълнители. Изявата на една такава достойна и обединена позиция от широк кръг организации и водещи институции на Българската нация не може да не бъде възприето като символ и мерило на израстване и достойното положение на България сред Европейските народи, като символ на адекватно възприемане и поведение съобразно ценностите на Европа като люлка на модерната цивилизованост.

Нравственото и хуманно осъждане на Ньой няма правни последици, но то е необходим акт не толкова за Европа, колкото за нашето национално самосъзнание и национално достойнство като доблестен народ. Ако това не бъде направено, чрез дискредитирането на всички престъпления срещу България в Ньой, ние още много дълго ще бъдем предмет на недоброжелателно и недоверчиво отношение като общество и държава от втора категория. Ако не се разобличат измамите и фалшификациите в Ньой, които родиха зловещата антибългарска пропаганда насаждаща и до днес нагласите сред хората, че сме непълноценен, варварски, престъпен и жесток народ, както преди 100 години, такова отношение ще продължава да задушават авторитета и мястото на България сред цивилизованите държави в света.

Долу Ньой!

VI Конференция „Западни покрайнини“

*Да виждаме несправедливостта и да мълчим,
означава, да участваме в нея.*

Жан Жак Русо

Програма

8 ноември 2019 г. София

9.30 ч. Регистрация на участниците

10.00 ч. Откриване на Конференцията

- Приветствие, представяне на лекторите, участниците и гостите
- Регламент за участие

Доклади

10.15 ч. Иван Николов, КИЦ Босилеград „Съдбата на Западните покрайнини 100 години след Ньойския диктат“

10.45 ч. проф. Димитър Саздов „Последиците за България от политическия избор през лятото на 1915 г.“

11.15 ч. д-р Валентин Янев ГКЗП „Президента Удроу Уилсън и неговия съветник Едуард Хаус – архитекти на един неосъществил се свят“

11.45 ч. проф. Людмил Спасов, Пловдивски университет „Ролята на САЩ за Мирния договор с България в Ньой 1919 г.“

12.15 ч. Христо Христов Консул на Република България в Ниш 2014–2018 г. „Анализ върху публичното оповестяване на българската политика в последните 20–30 години за т. н. грижа или защита на българите в Р Сърбия“

13.30 ч. Ангел Пелтеков „Версайските договори – престъпление срещу човечеството“

14.00 ч. доц. д-р Иво Янев „Българската православна църква и нейната грижа за Българите останали извън пределите на България след Ньойския договор“

14–30 ч. Стоян Райчевски „Протестите Българите срещу Ньойския диктат през 1919 г.“

15.00 ч. проф. Лозан Митев, ГКЗП „Произход и прояви на нихилизма и дезинтересоваността на Българските обществени среди и институции към проблема Западни покрайнини“

15.00 ч. Христо Тепавичаров „За българските национални приоритети на западната българска граница“

15.30 ч. Иван Николов „Бъдещето и съдбата на Българите в Западните покрайнини“

Дискусия

15.45 ч. Изказвания, предложения и дискусия по темата на конференцията

16.30–70 ч. Приемане на Декларация конференцията

17.00 ч. Закриване на конференцията

Граждански комитет „Западни покрайнини“

Декларация

на VI Конференция „Западни покрайнини“
8 ноември 2019 г. София

*„100 години Ньойски диктат
и съдбата на Българите в Западните покрайнини днес“*

По повод Деня на Западните покрайнини, Граждански комитет „Западни покрайнини“ организира VI конференция за обсъждане на състоянието, проблемите и предизвикателствата съпътстващи особения дискриминативен статут в социално, икономическо, екологическо, духовно и етническо отношение на нашите сънародници, както и произтичащите от това въпроси и проблеми свързани с Българското историческо, културно и верско наследство.

Участниците в конференцията – обществени дейатели, учени, педагози, експерти, наши сънародници от Западните покрайнини, представители на граждански организации, младежи и студенти се обединиха върху следните основни положения:

Продължаващото почти 100 годишно насилствено установено неестествено състояние, възможности и перспективи за живот на Българското население в Западните покрайнини, въпреки изключително устойчивото противопоставяне на системно провежданата с възможно всякакви средства народностна асимилация, се намира в напреднала фаза на демографска катастрофа. Очертанията на тази катастрофа се ускоряват, освен от водещите фактори на икономическия колапс, на ниския жизнен стандарт на Българското население в Западните покрайнини, на невъзможност за функциониране на системно здравеопазване, но също така и от все по-ярко очертаващата се екологическа катастрофа за развитие на мащабен рудодобив в Трънско, Босилеградско, които напълно обричат местното Българско население, а така също застрашават и населението в съседните области на България и Сърбия независимо от неговата етническа и верска принадлежност.

Постановленията на Ньойския диктат, въз основа на които целенасочено е създаден този хуманитарен проблем, в който още от самото начало е ясно за всички експерти, че това решение е или невъзможно или убийствено за населението останало в затворените географски райони, откъснато от собствената си култура и икономическа система, е престъпление от хуманитарно

естество, което своята безчовечна цел реализира чрез система доказани вече фалшификации на факти, изложения и документи въз основа на които България е осъдена в Ньой като държава извършила геноцид и нарушения на Хагските конвенции. Това определя криминалния характер на Ньойския договор, което го прави обект и налага провеждане на международно правно разследване без давност поради мащабните човешки поражения, които той нанася за десетилетия. В такова разследване Българската държава и външна политика трябва да играят активна и конструктивна роля.

Хуманитарната криза в Западните покрайнини от началото на XXI век е безспорно доказателство и изобличение за престъпните постановления на Ньойския диктат подписан в Париж през 1919 г., неспособността на международната общност в лицето на Обществото на народите, на ООН, на Европейските институции, на Българското и Сръбско правителство да контролират, да гарантират и съблюдават спазването на човешките права в Западните покрайнини. Тази криза е белег за липсата на отговорност, политическа воля и конкретни виждания за намиране на взаимно решение и сътрудничество в политиките на Република България и Република Сърбия.

Участниците в конференцията с тревога отбелязват наличието на широко разпространено и трайно утвърдено незнание, невежество и безразличие сред Българското общество за съществуването на Българските Западните покрайнини и проблемите на сънародниците ни в Сърбия. Това оказва пряко или косвено влияние върху програмите и действията на държавните институции, политическите партии, медиите, университетските среди, икономическите фактори в неблагоприятно отношение. Тази политика се определя и от трайно утвърдената дипломатическа и външно-политическа зависимост и неспособност на България да води равностойни междудържавни отношения със Сърбия по проблема на Западните покрайнини. Българската външна политика, подчинена на чужди геополитически интереси в продължение на цял век, не е успяла да изработи самостоятелна концепция за вплитане на Западнопокрайния въпрос в дневния ред на Българо-Югославските/Сръбските взаимоотношения и Европейските норми за решаване на международни проблеми и спорове.

Спасяването на Българското население в Западните покрайнини е въпрос на последен шанс за исторически отговорно действие на цялото общество. Това национален нравствен, исторически и хуманен приоритет, който налага система от мерки обединени в цялостна национална програма включващата сътрудничеството на държавните институции, обществените структури, образователната система, медиите, икономическите фактори, църквата, университетите и културните институции. Българското общество и държава имат ресурси за такава спасителна акция, но за това е необходима национална отговорност и конструктивна политическа и държавническа воля,

които могат да съществуват само в такава социална среда, която разбира и оценява всички аспекти на Западнопокрайнкската криза. Тя е криза на Българската достойна идентичност в Европейското политическо и културно пространство. Отказът и неспособността на България в следващите 5–10 години да намери предложения за изнамиране на двустранна и многостранна формула за разрешаването на с десетилетия наслагвани проблеми в Западните покрайнини, ще превърне обществото и държавата ни в съучастник на унищожението на една изконна част от нашата национална, държавна, историческа и културна самоличност.

Участващите организации и личности в конференцията, по предложение на Гражданския комитет „Западни покрайнини“ подготвят петиция с искане за конструктивно поставяне на Западнопокрайнкския въпрос на национално и международно равнище в компетентните институции. Призоваваме всички Български граждани да окажат своята солидарност към нашите сънародници.

Проф. Лозан Митев

д-р Валентин Янев

Граждански комитет „Западни покрайнини“

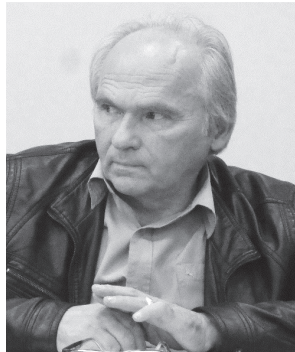

Доклади и изказвания

СЪДБАТА НА ЗАПАДНИТЕ ПОКРАЙНИНИ 100 ГОДИНИ СЛЕД НЬОЙСКИЯ ДИКТАТ

*Иван Николов -
КИЦ Босилеград*

Равносметката от 100 годишния престой на българите в Западните покрайнини във всичките седем югославски формирования, до днешна Сърбия, е фатален по своите икономически, културно-просветни, социални, духовни, екологически и демографски последици.

За нашият анализ се налага да припомним някои общоизвестни факти и да проследим събитията които през десетилетията определяха нашата съдба.

Сръбските окупационни войски навлизат на 6 и 7 ноември 1920 г. в Босилеградско, Царибродско, части от Трънско и Кулско и едно село във Видинско, с обща площ от 1545 кв. км., на която живеят около 90 000 етнически българи, разпределени в един град, 3 пазарни средища и 118 села, 115 първоначални училища, 6 прогимназии и една гимназия, в които 269 учители преподават на 7 892 ученици. Има и още 45 черкви с 42 български свещеника.

Около 30 000 бежанци в следващите няколко години заливат България. Около 5 000 от тях по-късно емигрират в Западна Европа и Америка. Границата пресича 25 села и разделя дворове, ниви, къщи, извори, кладенци, гробища, черкви, пътища, семейства, роднини, приятели... Това е една от най-укрепените граници в Европа по това време, с опънати телове и заредени бомби върху тях, с гъсто разположени гранични стражи.

Основният проблем на всеки завоювател е, как да задържи и трайно да „усвои“ окупиранията територия и население. За целта има разработени системи които колониалните държави са прилагали в окупиранията колонии, и Сърбия, като последовател на френските радикали и френската колониална школа, ги прилага в Македония и Западните покрайнини. Тя не признава съществуването на други народи и малцинства в Югославия. Сърби, хървати и словенци са един „триименен народ“, а Западните покрайнини и Македония са „освободени“ краища от „Стара Сърбия“. Целта на денационализаторската политика, е да пречупи българския дух на населението и да му наложи сръбско национално самосъзнание. Тази политика коренно преобръща живота на местното население.

Закрити са всички български училища и черкви, от свещениците се иска да подпишат декларации, че са сърби. От търговците и занаятчиите се иска да се декларират като сърби и да преименуват фирмите си на сръбски език. Скоро следва и насилствено сърбизиране на имената, като им се слага –ић частица на края. Отварят се сръбски първоначални училища, в които децата са карани насила да учат сръбски език, история и култура. Отварят се и вечерни училища за младежта за изучаване на сръбски език и писмо. Българският език се преследва навсякъде.

Организацията „Сръбски национален комитет за култура и просвета“ има за цел да внуши сръбско национално самочувствие на българското население, и че то просто е „освободено“ и върнато в пределите на „Стара Сърбия“.

В първия опит за мобилизация се отзовават само 15% от повиканите, останалите предпочитат да емигрират. Налагат се реквизиции, глоби, данъци, такси и принудителен труд. Сръбските чиновници са на издръжка на местното население. Района е изкуствено присъединен към Държавата на сърби, хървати и словенци, няма пътища с вътрешността на страната, чувства се недостиг на храна. Прекъснати са вековните естествени търговски връзки с българските пазарни центрове – Кюстендил, Трън, Враца, София и по-нататък към Солун и Варна. От друга страна, поради високите планински вериги населението не е в състояние да се свърже със сръбските пазари. Стоките, които то произвежда, са неконкурентноспособни в Сърбия поради отдалечеността. Прекъснати са и печалбарските възможности като традиционно занимание на хората от тоя край. Хората са принудени нелегално да минават границата, за да обработват имотите си. Това става повод за чести убийства, с които сръбската власт застрашава населението и се разплаща с най-непокорните. Годишно падат 14–16 жертви при нелегално минаване на границата.

Забранени са всякакви контакти на родово и битово равнище със сънародниците в България и е създадена система за взаимно преследване и шпионаж. Създадени са организации от сърбеещи се българи за преследване и борба с четите на ВМРО и ВЗРО „Въртоп“.

Тежките условия за живот довеждат до съпротива, а съпротивата на свой ред довежда до засилване на терора и насилията от страна на властите. Адският кръг се задейства. До 1939 г. на границата са избити над 300 българи. Налага се репресивен метод на управление с арести, побоища, изнасилвания и тормоз. Дори сръбските учители, работили в Босилеградско през междувоенния период, са възмутени от жестокостите на сръбските жандарми и граничари.

Със започването на Втората световна война сръбските административни власти си отиват без да окажат военна съпротива. Българската войска е посрещната триумфално – като освободителка. В следващите години Запад-

ните покрайнини изживяват краткотраен икономически и културен разцвет. Възстановяват се българските училища, значително се подобрява земеделието, възстановяват се старите пазарни пътища към България, откриват се нови възможности за търговия и печалби, въпреки военното положение. Частично се подобрява пътната мрежа, строят се нови училища и читалища, възстановяват се българските черкви, част от емигрантите се завръщат по родните си места, възстановяват се прекъснатите лични и роднински връзки – с една дума, нещата започват да се нормализират.

След Втората световна война Великите сили, в Ялта, налагат отново предвоенното статукво. Тази перспектива действа съкрушително на българите от Западните покрайнини и към България тръгва нов бежански поток. Комунистическата власт в България не се отнася с разбиране към тях. Смята, че те напускат Югославия поради „буржоазната пропаганда“ а не поради непоносимите условия за живот. Много от тях са принудени да се върнат обратно.

В периода между 1945 и 1948 година положението на българското малцинство в нова Югославия е сносно. Хората могат да обработват имотите си от двете страни на границата и да я минават. Тито и Димитров даже пробват идеята за „Балканска федерация“ и размяна на Западните покрайнини за Пиринска Македония.

С влошаване на отношенията между двете държави през 1948 г. след Резолюцията на Коминформбюро, положението на българското малцинство драстично се влошава. Партийните организации в Босилеград и Цариброд се разцепват, като една част се обявява за резолюцията на Сталин и прищава позициите на ЮКП. Българските учители са изгонени, органите на УДБ-а извършват многобройни арести на българи и ги въдворяват на „Голи Оток“ и „Св. Гьргур“.

Традиционните устои на българското общество в Западните покрайнини вече са разорени. Унищожени са християнските духовни ценности и норми на поведение, комунистическите догми се налагат масово и безкритично, немислима е каквато и да било съпротива. Управлението е предоставено на полуграмотни хора които оставят непоправими последствия за десетилетия наред. Земеделieto и животновъдството като традиционни занимания постепенно западат, започва неконтролирана експлоатация на дърводобива и рудодобива. Започва процес на икономическа миграция към регионалните центрове в Сърбия, а селото и селячеството като най-жилав слой от населението се пролетаризира.

Завършилите гимназиално образование по време на българското присъствие, тръгват към вътрешността на Македония, Сърбия и Босна. Под влия-

нието на комунизма и югославянството, интелигенцията изоставя родните си краища което много лошо се отразява на развитието им.

От 1949 г. започва повсеместно унищожаване на материалното българско културно-историческо наследство. Паметникът на българския воин, българското военно гробище, редица манастири и черкви в Царибродско са разрушени или оставени времето да ги довърши. В Изатовци е разрушен манастир, повдигнат през 1703 г. Така е и с манастирчето „Св. Димитър“, „Планинишкия манастир“, Църквата „Св. Кирик и Юлита“, „Св. Никола“ и ред други. Оцелял е само Погановският манастир, построен през 14 век, но сръбската преса и някои сръбски академици написаха цели томове, с които искаха да докажат, че това е сръбски манастир, при това „край Пирот“, въпреки че и Цариградската Екзархия и руската дипломатия са оставили свидетелства, че това е български манастир, строен от български майстори.

В Босилеград е премахнат паметникът на българският войник Къню Дошев, почупени са паметниците на българските офицери и паметниците на жертвите от Босилеградския погром 1917 г., (част от тях възстановени от местни граждани в днешно време), Църквата „Св. Троица“ в село Извор е ограбена и изоставена. От около 440 загинали български войници в бойните действия в Босилеградско през лятото на 1913 година, няма запазени български войнишки гробове. Няма запазени и сръбски войнишки гробове, въпреки че сръбската армия тогава губи сраженията и също дава много жертви – над 520 загинали войници. По чудо е оцелял паметникът на поручик Генчо Неделчев в двора на черквата в с. Божица.

Масово се повдигат паметници на „жертвите на българските окупатори“. Дори и по времето на залеза на великосръбската идея, продължи изграждането на антибългарски паметници в Църна Трава, Сурдулица, Владичин хан, Цариброд и Пирот с цел да се материализират историческите фалшификации на сръбските историци, академици и писатели. С тях се възпитават поколения ученици и съзнателно им се набива комплекс на вина за „българската окупация“.

Най-тежкият удар върху българщината бе нанесен с изхвърлянето на българския език от училищата. Към 1957 г. започва „реорганизация“ на училищната система, в която българският език поетапно бе редуциран не само като преподаван, но и като „майчин“. Не се преподава българска национална история и култура.

Създава се нова ценностна система, в която всичко българско е лошо и негативно и обратно, всичко сръбско е модерно и позитивно. В партийните организации се води кампания „за борба срещу всички видове национализъм преди всичко в своите редове“. Българският език започва да се потиска

във всекидневния живот: на събрания, пред държавните органи на властта, на работните места, навсякъде започва да се говори на сръбски. Под „самоуправителната“ демагогия се крие един действително тоталитарен режим, в който общинският кмет и местният командир на полицията решават съдбата на една култура, стара хиляди години. Интелигенцията на българското малцинство, здраво оплетена в държавната политика, мълчаливо приема „добре замисления модел на двуезично обучение“.

През 1962 г. с административно преустройство се откъсват по около една трета от общините Босилеград и Цариброд и се придават към съседните сръбски общини Сурдулица, Бабушница и Пирот. Към Сурдулица се присъединяват селата – Божица, Клисурса, Топли дол, Паля, Кострошевци, Драинци и Стрезимировци. Към Пирот – Славиня, Власи и Държина, а към Бабушница – Звонци, Нашушковица, Берин Извор, Ракита, Вучи дел и Ясенов дел. Така българското малцинство е разбито на пет части и е взаимно противо-поставено. С това асимилацията значително е улеснена.

Християнството е изхвърлено из обществения живот. В случая с българското малцинство се стигна и по далеч: богослужението в българските черкви се провежда на сръбския вариант на черковнославянски, а проповядването – на сръбски с великосръбски внушения от свещеници сърби. Така българското малцинство се намира в двойно неравноправно положение – останалите малцинства изповядват вярата си на своя език, а румънското малцинство дори се намира под юрисдикцията на Румънската патриаршия.

От 1949 г. започва да се издава вестник „Глас на българите в Югославия“, който 1959 г. прераста в Издателство „Братство“ с редакции на в-к „Братство“, „Мост“ и „Другарче“, а по-късно и радио и ТВ емисия на български език. Годици наред те агитират за СЮК, negliжират проблемите които застрашават малцинството и водят истерична антибългарска пропаганда, независимо че се списват на един „служебен“ и „стерилизиран“ български език. Безспорен е принос им за днешното състояние на българите в Западните покрайнини.

Гражданските регистри се водят на сърбохърватски, т. е. сръбски език. Женските фамилни имена се записват с окончание на -в, а не според българския правопис на -ва. Изкуствено се създава разлика между българите в Югославия и българите в България. Личните документи престават да се издават двуезично и без графа за народност. Свидетелства, дипломи, учебнически книжки, всичко започва да се пише на сръбски език и навсякъде се премахват графите „народност“. Започва масово сваляне на двуезични фирми и надписи, променяне на българските имена на улици, площади, населени места, местности, сърбизиране на българските имена на хора, села, селища и други.

В резултат на всичко това броят на българите започва застрашително да намалява. През 1948 г. според официалните статистически сведения в бивша Югославия (днешна Сърбия) е имало 61140 българи. В следващите десетилетия те са: 1953 г. – 62708; 1961 г. – 62624; 1971 г. – 58627; 1981 г. – 36189; 1991 г. – 25214; 2001 г. – 20500; 2011–18 300. Според прогнозите на републиканският статистически завод за 2017 г., тази бройка вече е намаляла за още около 2000 само по основание на разликата между починали и живородени, без да се отчита силния емиграционен процес в изтеклите 9 години. През 2021 година вероятно и официално ще се изправим пред размерите на истинска демографска катастрофа.

Малобройните стопански предприятия и обществените служби до разпадането на СФРЮ функционираха благодарение на централизираната система която добре заплаща на местната номенклатура, която да поддържа социалния мир. По време на турското робство и след освобождението Босилеградско се намира на стопанско равнище, еднакво с това на останалите български земи. Днешното социално-икономическо положение на Босилеградско е два, до три пъти, по-ниско от това на останалите сръбски общини.

С крайно неразумна експлоатация се унищожават горските и миннодобивните богатства на Босилеградско. Под претекст на защита от болести, са изрезани сливовите насаждения, унищожен е животновъдният фонд на козите, овцете и говедата. Водните богатства са силно редуцирани с изграждането на хидросистемата „Лисина“, с която водните богатства на общината са прехвърлени в съседната община Сурдулица. В последно време и с неконтролирано изграждане на малки ВЕЦ-ове. Инвестициите се пренасочват към съседните сръбски общини Сурдулица и Враня, и българите поемат към тях където по-лесно си намират работа но и по-лесно се асимилират.

Електрификацията е започнала през шейсетте и приключва едва през осемдесетте години – когато вече селата са изпразнени. Мрежата от селски и междуселски пътища е прокарана едва в края на 20 век. Асфалтирани междуселски пътища почти няма. Повечето от селата нямат телефонни връзки, магазини и амбуланти.

В Босилеградско и Царибродско вече отдавна преобладават самотни домакинства с един или двама възрастни хора. Вече има закрити села и села с по няколко възрастни жители.

През шейсетте години когато все още има стопански потенциал и човешки ресурси е предотвратено изграждането на производствен цех за преработка на овощия. Едва през осемдесетте години е построен цех за сушене на зеленчуци, а малко по-късно и електронен завод, който дори не може

да започне пробно производство. С разпадането на югославската система пресъхнаха финансите с които се покриваха загубите на предприятията. С настъпващите пазарни условия след 2000 г., крехкото стопанство се срива. Безработицата, която в Босилеград и Цариброд винаги е била е сред най-високите в Сърбия, се увеличи до 80%, а границата с България затвори всички възможности за свързване с българските пазари и стопанисване на пазарни основи.

Населението все повече се чувства изоставено и отчаяно, с комплекси за малоценност. Това се отразява в нарастването на социално – негативните обществени явления, каквито са алкохолизъм, престъпност, спад на морала, кризи в семейството, зачестили случаи на самоубийства. Сключените бракове вече са истинска рядкост. Населението бързо остарява. Освен неизбежните социално-икономически последиствия, свързани с остаряване на населението, налице са и чисто политически – старите хора поради консервативните си възгледи не подкрепят политически промени.

След смъртта на Тито през май 1980 г. в Югославия вече се очертават политическите тенденции, които я водят към гибел. Приемниците на Тито не внасят никакви изменения в българо-югославските отношения. Споровете за „македонско малцинство“ в Пиринския край продължават, в югославския печат се тиражира опасността от Сан-Стефанска България, но истинската опасност за Югославия идва от съвсем друга страна.

Предчувствайки разпадането на Югославия, сръбската националистическа интелигенция в Сръбската академия на науките и изкуствата отново актуализира великосръбските планове с прочутия Меморандум на САНУ от 1985 г. В Сърбия се оформят три основни центъра, които подготвят общественото мнение за експанзията на национализма. Сръбската академия на науките и изкуствата, Сдружението на писателите в Сърбия и Сръбската православна църква единогласно бият тревога от „опасността“, която застрашава сръбския народ, ако не тръгне в борба за „освобождение и обединение на всички сръбски земи“.

Под влиянието на сръбския национализъм от 1987 г., в Западните покрайнини се утвърждава доктрината за окончателно решаване на Българския въпрос в Западните покрайнини, чрез подмяна на българския език в училищата със сръбски, насърчаване на миграцията, ограничаване на естествените социални, стопански, духовни и даже родови връзки с населението от двете страни на границата в рамките на исторически утвърдените общности във Златния рог – Кулско, Висока, Забърдието, Бурела, Знеполе и Краището с цел отчуждаване от българския народ. Стига се даже до фалшифициране и сърбизиране на религиозно-духовните ценности, традиционната обредна система и фолклора. Не се прилага основният пакет от национални права

по отношение на образованието, културата, социалните изяви, духовните въпроси. Разединяват се и противопоставят местните регионални структури чрез основния признак на социален антагонизъм – отношението към сръбството. Насърчава се отчуждаването и задълбочаването на мисловните и менталитетни различия с българския народ и култура.

На местно ниво в българските общини се насърчава партиен (феодален) модел на управление утвърждаващ неограничена власт на кметовете и неспазването на законите, нещо което централната власт толерира. Автентичните малцинствени партии се изхвърлят от политическата система и се подменят със сръбски националистически партии. Националните стремежи и стремежите за спазването на сръбското законодателство за правата на човека и правата на малцинствата не могат да се легитимират в Националния съвет на малцинствата и местната власт. Те могат да влезнат в структурите на властта само чрез белградските политически централи и задължително трябва да се съобразяват с програмите на сръбските националистически партии. Политическата и финансова зависимост на Националните съвети на малцинствата, включително и на българското, ги прави неспособни ефективно да прилагат законите с които формално се регламентират правата на малцинствата.

Под тяхното управление се създава социално зависимо от общинските бюджети население неспособно за самостоятелна стопанска инициатива и социална перспектива. В резултат на всичко това се стигна до фактическо демографско прочистване вследствие на системно налаганите модели на администриране и контрол на икономиката на Западните покрайнини. Създават се дублиращи се организации, манифестации и събития с които се подменят стремежите за автентична национална изява и отстояване на национални права. Монтират се несъстоятелни съдебни процеси за психологически натиск и преследване на набелязани личности. Упражнява се натиск върху медиите и свободата на словото. И не на последно място, води се подмолна и публична акция за компрометиране на политически и граждански организации, обществени дейци и личности проповядващи идеи за свободно гражданско общество.

През изтеклите три десетилетия многопартийна система в Югославия и днешна Сърбия бяха изчерпани всички възможности за решаване на проблемите касаещи правата и екзистенцията на българите в рамките на политическата система. Българите никога не са имали демократично избрано политическо представителство в централната власт. На местно ниво те можеха да влезнат в управлението чрез членството в сръбските националистически партии а това водеше до подмяна на вота и ги превръщаше в съучастници в провеждането на политиката срещу собствените си избиратели.

Същевременно, в сръбските медии постоянно се тиражират и преувеличават броя на сръбските жертви избити от българската армия по време на Първата и Втората световна война. От 2008 г. в Сурдулица и Враня под патронажа на Президента, Сръбската православна църква и Сръбската академия на науките се провеждат научни исторически конференции на които се фалшифицира историята и се създава негативна обществена нагласа към българите като окупатори, предатели и врагове с което сред младите сърби се насаждат чувства на омраза и отмъщение към българите, а сред младите българи – чувство на вина и срам от това че са българи. Паралелно с това за учениците се организираха конкурси за есета и художествени творби с антибългарска тематика.

През 2013 г. българските организации в Западните покрайнини се обединиха около един документ – Платформа за защита на правата на българското малцинство която бе изпратена на сръбското и българското правителство и на Европейския парламент. Въпреки че тази Платформа бе оценена като изключително балансиран и конструктивен документ и беше предмет на разговори на срещи на най-високо равнище между България и Сърбия, нито едно от исканията в тази платформа не бе реализирано на практика.

През 2017 г., съгласно официално декларираното желание на Сърбия за членство в ЕС, българските граждански организации в Босилеград „ГЛАС“, КИЦ „Босилеград“ и ДСБ поискаха да почетат и отбележат паметта на жертвите от Босилеградския погром и да инициират процес на национално помирение между двете държави в интерес на малцинството, в интерес на добросъседските отношения между двете държави и членството на Сърбия в ЕС. За съжаление, по този повод, кмета на Босилеград на 15 май 2017 г. отказа да приеме българският вицепрезидент г-жа Илияна Йотова, а плочите бяха конфискувани от местната полиция. След намесата на президента Румен Радев, паметните плочи бяха върнати, но и до сега си стоят в КИЦ-а.

След разпадането на социалистическите стопански предприятия след 2000 година, около 1000 души в Босилеград останаха без работа. Симптоматично е, че в последвалите процеси на приватизация български бизнесмени не бяха допуснати в Босилеград. През 2017 г. компания „Калинел“ изрази готовност да приватизира и дори назначи 100 души на работа. След една година беше принудена да напусне града и отиде във Враня. Почти две десетилетия в Босилеград няма работеща икономика и повечето работоспособно население е принудено с придобитото си българско гражданство да търси работа на Запад.

През последните три години Босилеградско е подложено на силен екологичен натиск. Мините за олово и цинк „Грот“ и „Караманица“ изпускат отпадъчни води от производството на концентрат на галенит и арсенопирит

в притоците на река Драговищица което драстично увеличи заболяванията сред населението. Паралелно с това върви процес на изграждане на мини ВЕЦ-ове които буквално унищожават околната среда и биоразнообразието.

Интересно е сравнението на положението на българското малцинство с другите малцинства в Сърбия – унгарци, хървати, власи, русини, албанци, роми и др.

Специфичното при тях е, че унгарците и албанците в социалистическа Югославия имат статут на политическа автономия. Както видяхме, автономията на Косово прерасна в независимост. Албанците в общините Прешево, Буяновац и Медведжа държат местната власт и срещат същата съпротива с изучаването на майчиния албански език, печатането на учебници на албански език и остра конфронтация със сърбите. Етническата дистанция и съпротивата която те оказват, благодарение и на подкрепата от Косово и Албания, ги държи в напрегнато положение спрямо Белград. Точният им брой не се знае защото те не бяха преброени през 2011 г.

Автономията на Войводина бе почти премахната по времето на Милошевич и в момента там тлеят прикрити автономистки и републикански движения. Въпреки общоразпространеното мнение че положението на унгарците е далеч по-добро, статистиката показва че от 433.701 унгарци през 1948 г. през 2011 те са спаднали на 253.899 души. Унгарското малцинство е изправено пред същата великосръбска асимилационна политика и среща почти същите проблеми в образованието и културата. Разликата е, че Унгария става все по-силен притегателен център за унгарците от Войводина. Унгария заделя много по-големи средства за общините в които живеят унгарци, има много по-либерална политика за даване на унгарско гражданство и Сърбия тактично отстъпва – там вече са открити паметници на жертвите от миналото и сръбски и унгарски държавни представители заедно им отдават почит. Унгарските партии са политически активни и са представени в местната, покрайнинската и централната власт и дори могат да поемат отговорността за собственото си положение.

Същият процес наблюдаваме и сред хърватското малцинство – от 169.864 през 1948 г. то е спаднало на 57.900 души през 2011 г. Въпреки изострените отношения между сърби и хървати, хърватското малцинство благодарение и на силната подкрепа на Хърватска също води силна борба със сръбските националисти по въпросите за образованието и културата с променлив успех.

Влашкото малцинство е разбито и противопоставено на власи и румънци. През 1948 г. те наброяват 63.130 души, а през 2011 г. 29.332. Имат същите проблеми с образованието на майчин език и културата, но се отличават с по-висок степен религиозни права – църквите се управляват от Румънската епархия.

Положението на другите малцинства също се отличава с изразени асимилационни процеси и намаляването на населението им, с изключение на ромското.

Въпреки либералното си законодателство Сърбия след разпадането на югославската държава се стреми към създаване на унитарна държава на сръбския народ и „други граждани“. Перспективата на малцинствата е тяхното намаляване и претапяне в сръбския народ. Те не се разглеждат като конструктивен, а като дезинтеграционен фактор на сръбската държавност. Това особено се отнася за българското малцинство.

В заключение можем да обобщим, че българското малцинство в Западните покрайнини през изтеклите 99 години е подложено на последователна и устойчива политика за асимилация/сърбизация на българите и обезлюдване на района. Този процес се намира в заключителен етап. Официалните данни за броя на населението от 2011 г. и някои косвени показатели сочат, че Босилеград и Цариброд са изправени пред икономически колапс и демографска катастрофа. Според сръбски статистически данни, Босилеград и Цариброд са сред икономически най-изостаналите общини в Сърбия.

Българската външна политика за защита на правата на българите в Западните покрайнини е непоследователна и неефикасна. От 1920 г. до края на Втората световна война тя настоява за ревизия на Ньойския договор и връщане на Западните покрайнини към България. С Директива № 19 от 19 април 1939 г. правителството на Кьосеиванов и публично афишира целите на тази политика. По време на Втората световна война Западните покрайнини са върнати и се администрират от България.

С възстановяване на предвоенното статукво и влошаването на отношенията между Югославия и България по линията на Коминфорбюро от 1948 г. българите в Западните покрайнини стават заложници на югославската теза за македонско малцинство в Пиринския край.

Едва към края на 1970 г. България под влиянието на министрите Иван Башев и Петър Младенов започва плахо да поставя основите на една по-конструктивна позиция както по въпроса за „македонското малцинство“ в Пиринския край, така и по проблемите на българското малцинство в Западните покрайнини.

След разпадането на Югославия, България не постави въпроса за решаването на проблема на Западните покрайнини като част от югославската криза. Тогава българските външно-политически приоритети са членството на България в НАТО и ЕС, а мълчанието по Западнопокрайнинския въпрос един български премиер нарече „инвестиция в бъдещето“ с наивното оч-

акване, че когато Сърбия започне преговорния процес за присъединяване към ЕС, ще оцени българския принос и ще реши проблемите на българите в Западните покрайнини.

Въпреки всичко, България и особено българското общество никога не са преставали да се интересуват от положението на Българите в Западните покрайнини. През последните 20 години, България даде образование на стотици млади българи от Западните покрайнини по 103 ПМС, подпомогаше културните центрове и други граждански организации в борбата за опазване и развитие на българската култура, даде българско гражданство на всички които го поискаха и оказваше хуманитарна и медицинска помощ на населението.

Равносметката показва, че това не беше достатъчно да се запази българският характер и да се задържи българското население по родните си места. Към днешна дата имаме нужда от цялостно преосмисляне на българската политика към Западните покрайнини и търсене на други спешни начини и средства за тяхното спасяване.

ПОСЛЕДИЦИТЕ ЗА БЪЛГАРИЯ ОТ ПОЛИТИЧЕСКИЯ ИЗБОР ПРЕЗ ЛЯТОТО НА 1915 Г.

Проф. дин. Димитър Саздов

Несполучливият коалиционен избор към формиращите се блокове за Първата световна война определи страната като губеща в края на световния конфликт. Опитите на български политици за по-рано извеждане на страната от войната завършват с неуспех. Българският народ бе оставен докрай да „изпие чашата“ на поражението. Това предопредели и мащаба на настъпните последици за държавата и народа.

През 1918 г. се очертава края на Първата световна война. Българската буржоазия започва да маневрира, усещайки приближаващата катастрофа за т. нар. Централни сили. На 21 юни 1918 г. цар Фердинанд подписва Указ за съставяне на нов коалиционен кабинет. На власт идват Демократическата и Радикалната партии, определили се в близкото минало като съглашенофилски. Образувано е правителството Малинов – Костурков. То обаче не намира сили да изведе страната от войната. През втората половина на 1918 г. военните действия на българската армия продължават.[1]

При новата власт продължават и злоупотребите на държавните чиновници. Засилват се насилията при събирането на реквизициите. В същото време положението на фронта продължава да се влошава. Българската войска е все повече изтощена и зле екипирана. Дисциплината отслабва, засилва се и антивоенната пропаганда. Същевременно добре въоръжените съглашенски части на Южния фронт, под командването на френския генерал Франше д'Епре, започват на 14 септември настъпление. Главният удар е насочен в посока на Воден–Добро поле–Градско. Съглашенците настъпват и в другите участъци на Южния фронт. Българските военни части командвани от ген. Вл. Вазов отблъскват настъпващите англичани при Дойран. В резултат англичаните губят 11,673 души убити срещу 518 души от българска страна. Победата при Дойран е славна страница за българската военна история.

Пробивът при Добро поле обаче решава изходът от войната на Южния фронт. Стратегически предвидената от германците допълнителна помощ не пристига и това се оказва негативно за съотношението на българската войска срещу съглашенските части. Така пробивът при Добро поле се превръща в един от символите на българската национална трагедия.

Войнишкото недоволство от безсмислените жертви и изтощението вземат връх. Частите претърпели поражение при Добро поле се насочват към София, за да търсят възмездие от политиката на правителството. С активните действия на видни тогавашни политици, като Михаил Такев и помощта на герман-

ски части те са разбити, но последиците са ускорено примирие, подписано на 29 септември 1918 г. в гр. Солун. България е спасена от нахлуването на „сръбските и гръцките войски, които чакаха само едно – да се осуетят солунските преговори, които водеше г-н Андрей Ляпчев, за да нахлуят, оплячкосат и окончателно опропастват България“ [2-а]. На 3 октомври с. г. цар Фердинанд абдикира, като заявява: „Моята мисия на Изток е свършена“. [3] Същият ден (по някои извори на 2 окт.) напуска страната и се установява в Германия. По неговия път тръгва и министър-председателя д-р Васил Радослав. Българският престол се заема от синът на Фердинанд – престолонаследника – Борис III. България излиза от войната. По силата на примирието германските войски напускат страната. Последва окупацията от войските на Съглашението.

Стопанството на страната е обхванато от разруха. По фронтовете на войната загиват 101,224 души, а ранените са 155,026. Други над 100,000 войници и офицери са оставени за три години в плен, като заложници на съглашенските сили – победителки. Равносметката от трите войни е 227,271 души убити и 258,794 ранени мъже. [4] Това са млади хора в най-работоспособна възраст.

Страната е окупирана от съглашенски войски. Те издевателстват над българското население, чрез кражби, насилия, изнасилвания на жени и др. Протестите на българското правителство остават неудовлетворени.

След рухването на фронта през септември 1918 г., всички усилия на нацията се насочват към ограничаване размерите на катастрофата и смекчаване тежестта на присъдата, която победителите подготвят, за откриването през януари 1919 г. на Конференцията в Париж, за изработването на мирните договори с победените държави. Тези усилия в последствие се оказват една илюзия.

На 27 ноември 1919 г. Ал. Стамболийски влиза в общината на Ньой и под злобния поглед на Клемансо подписва договора – диктат. По силата на този договор от

България са откъснати Южна Добруджа, която се предава на Румъния. Съглашенското командване начело с генерал Кретиен, командващ съглашенските войски в България, още на 19 ноември 1918 г. се разпорежда Добруджа да бъде незабавно опразнена. Последва заповед на 3 декември от министър-председателя Т. Теодоров за постепенно оттегляне на българската администрация от Южна Добруджа. В случая съглашенците се опират на Букурещкия мирен договор от 1913 г., въпреки че в примирието няма такава клауза. Настаняват се румънски чиновници. Българите стават жертви на безчинстващи шайки. [5]

В Западна Тракия се установява съглашенско управление, като на България се „гарантира свободата на икономически изход на Егейско море“. По-късно

Западна Тракия е предадена на Гърция. Голяма бежанска маса тръгва към България. На тяхно място атинското правителство заселва етническо гръцко население от Мала Азия. Егейска Тракия в голяма степен е обезбългарена.[6]

С Ньойския договор за трети път се прекроява западната българска граница. На новата Сърбо-Хърватска-Словенска държава (СХСД) се предават части от исконни български земи – Струмишко, Трънско, Царибродско и Босилеградско. Тук и по границата убийствата на българи от сръбски националисти зачестяват.[7] Българо-сръбските отношения се изострят. Това се отбелязва и от европейския печат и чуждата дипломация. Българското общество и правителството се отнасят загрижено, но търпеливо и обективно.

С Ньойският договор са наложени и тежки репарации. България се задължава да изплати на съгласените държави 2, 250 млн. златни франка. Това се равнява на 20% от изчисленото национално богатство на страната. Нещо повече, в дългосрочен план непосилните репарации довеждат страната до големи финансови сътресения, последствията от които, пише Виктор Рогозенски, се усещат и до днес.[8]

Ньойският договор се оказва позор за културна Европа, приемана за най-чужденен носител на човешката цивилизация. С него се погазват и най-елементарните човешки права. Грубо се нарушават приетите човешки норми на поведение в международните отношения. Ньойският договор се оказва дълбоко античужденен акт, предизвикващ възмущението на световната прогресивна общественост. Доказателство с тежест е поведението на една от държавите победителки след Първата световна война – Съединените американски щати. Приемана за носител на световната демокрация, тя отказва да ратифицира Ньойският договор, изработен от най-десните реакционни среди на част от държавите победителки.[9]

Югославия, ако искала могла е лесно да предотврати убийствата на българи. По-границата действат т. нар. „пандури“. Те стрелят по българите собственици на двувластни имоти, когато отиват да обработват земите си. Сръбското правителство мълчаливо одобрява тези убийства.

В Македония терорът е още по-голям. Сръбските власти избиват всички по изтъкнати българи. Българският език е забраняван, а църквите и училищата са затваряни. Побоищата, убийствата, грабежите и насилията стават ежедневие. Опустошени са дворове и градини. Грабежите и насилията на съгласенските войници се насърчават от техните командири. Опитите на местната власт се оказват безуспешни да защитят населението. Настанените в училищата френски и британски войници вандалски унищожават материалната база. Те горят книги, чиновнически и черни дъски. Напразни остават усилията на българското правителство да търси справедливост в щаба на генерал Кретиен.[10]

Френските офицери извършват по-мощните грабежи. Те ограбват житото по селата „до последното зърно“. Изнасят се и храни за Румъния, Сърбия и Гърция, в нарушение на договореното със Солунското примирие. Нещо повече, френско-британските военни власти мълчаливо насърчават своеволията. Генерал Кретиен открито заявява, че окупационната власт е в правото си „да наказва строго българските поданици“.[11] Аргументите за това са в неговите обвинения срещу българския народ за продължителността на Първата световна война. Усилията на Теодор Тодоров да се стовари вината за ориентацията на България към Централните сили върху Фердинанд, д-р Васил Радославов и неговите министри от либералното му правителство остават нечути от съглашенските военни власти.

Грабежите продължават, а направените актове в това отношение от българските власти не намират разрешение от съглашенската военна полиция. Грабителите остават неразкрити. Всичко това прилива „чашата на търпението“ и на 21 февруари 1919 г. генерал Депре е принуден да издаде заповед за регулиране снабдяването на съглашенските окупационни сили.[12]

Главната причина за „възмездието“ над българския народ генерал Депре изтъква пред митрополит Милетий в Цариград на 2 април 1919 г., където е разположена Главната квартира на съглашенския щаб. На молбата на българския митрополит да се спре преследването на българите в Македония от сърбите Депре отговаря, че скоро бил в Битоля и Велес и „сам се убедил, че там няма нито един сърбин“: „Българите обаче продължиха войната с две години чрез своята измяна и сега трябва да изгубят тези български области“. Последствията за грешките на своите управници, заявява Депре, трябва да понесе българският народ. С тази позиция на френския генерал се оправдават и убийствата на български войници, дръзнали да защитят тормозеното българско население. Не спазвайки международното право, войските на Съглашението извършват реквизиции и контрибуции, налагат и парични „наказания“ в старите предели на страната. Това противоречи и на примирието, което не предвижда окупационен режим в довоенните държавни граници.[13] През целия следвоенен период Сърбия и Гърция се стремят да разрушат и държавната структура на България, с оглед да я поставят в положение да не може силово да отстоява своя суверенитет и правото на българите да имат обществен живот.[14] От всичко казано дотук се налага изводът: Политическият избор на тогавашните български държавници през лятото на 1915 г. се оказва с множество негативни последици за голямата част от българския народ.

Малко по-късно, напразни остават усилията на Славянското дружество в България чрез Обществото на народите да се проведе анкета за извършените, с нищо неоправдани, от окупационните власти, сърбите, гърците и румънците насилия и убийства. Най-чувствителни към действията на тази

българска институция са западните ни съседи. Техният печат пропагандира против провеждането на анкета. Според сърбите виновни за извършените от тях насилия са „македонските комити.“ Сърбите не признават, че Македония в мнозинството си е населена с българи. За тях всички живеещи в Югославия са сърби. Българите, които се съпротивляват според тях са малцинство, което щяло бързо да се претопа. Нещо повече, за сърбите и географския фактор Македония не съществува. Тези земи били Южна Сърбия. Така, последиците от сръбската следвоенна политика, необезпокоявана от Силите, са развитие на антидемократичен, антиславянски, античовешки или обобщено означава – страшен великосръбски манталитет.

През целия следвоенен период, а и по-късно се преследват българите в Македония и в българските покрайнини, откъснати от България. Процеси против българи се водят и затова, че говорят на майчиния си български език, че ползват и четат български книги и най-вече, че имената и езика им са български. Всички тези издевателства и убийства се потвърждават от кореспондентите на чуждия печат. Нещо повече, на 21 юни 1929 г. „Българската лига за защитата и правата на човека“ в обръщение до „Френската лига за защита правата на човека и гражданите“ изброява множество убийства срещу български деца, старци, жени и мъже. Изтъкнатата причина е само една – защото са българи и са искали да упражнят правата си на дувластници. В Обръщението Българската лига настоява за провеждане на международна анкета.

Отправени са петиции до Обществото на народите [16] и призови към всички международни и национални институции отстояващи човешките права, от: Българското дружество за мир до Обществото на народите в Женева; от Българския учителски съюз до Изпълнителното бюро на Международната учителска федерация в Париж; от Славянското дружество в България до славянските културни организации и видни славянски деятели; от Бюрото на Българската социал-демократическа парламентарна група до Международното социалистическо бюро в Париж (за международна анкета). Българското правителство не прави подобно предложение. Управляващите в Белград обаче бързат да го зашеметят с нови искания, демонстрации, ноти и писма, за да се осуети всеки опит за анкета.

Отправени са и нови грехове към България. Обвинена е, че е дала амнистия на д-р Васил Радославов и Димитър Тончев, управлявали страната през военните години – 1914–1918 г. Сърбите искат да им бъдат предадени всички министри имащи вина за извършени репресии от българските окупационни части по време на войната, за да бъдат съдени в Сърбия. С настояването за прилагане на тази тактика сърбите се стремят да отклонят вниманието на международната общественост от упражняваните репресии срещу българските малцинства в новата югославска държава.

Като други последици от войната може да бъдат посочени: съкращаването на българската армия и ограничаване дейността ѝ до използване за полицейски мероприятия; създават се условия от следвоенната криза за реализиране на земеделския режим, който спира обективното икономическо развитие на страната; разрушен е буржоазно-демократичния, довоенен път на България; задълбочава се разслоението сред българското общество – богатите стават още по-богати, а бедните още по-бедни.

Най съществената последица от войната е, че бе проиграно от българската буржоазия времето, когато окончателно се решаваха националните въпроси на Балканите – 1914–1918 година.

Слугувайки на чужди интереси българската буржоазия обсебена от монарха – Фердинанд, въпреки прозрението си, не намира сили да му се противопостави. Тя се подчинява и на максимата „или всичко или нищо“. В тази „формула“ липсва разум, тактика, стратегия и национална отговорност.

Иска ми се да направя и актуално сравнение. Днес (2018–2019 г.) в новите условия, новата българска буржоазия отново е в слугинска позиция към изкуствения Европейски съюз и претендентът за господар на света – Съюза на Съединените американски щати. Проиграни са, този път, изцяло или частично всичките ни енергийни възможности за народни ползи. Вината е на всички, малко или повече, управлявали страната след Студената война, днес, както се вижда и в бъдеще. А може би най-много на тези, които се оставят да бъдат манипулирани и им предоставят властта, чрез избор на „своя“ политическа партия... Защо ли Васил Левски бе оставил в тефтерчето си все още неразгадания призив – НАРОДЕ, НАРОДЕ...

Б Е Л Е Ж К И:

1. Саздов, Д., Попов, Р., Спасов, Л., История на България (681–1944), том втори. С., 2003, с. 562–569.

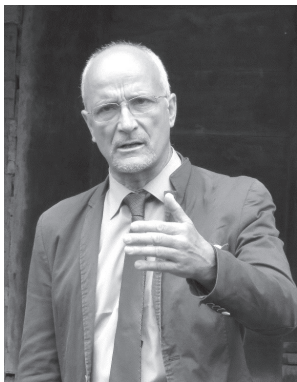
2. Пак там, с. 566–567.

2-а. Зора, бр.215 от 28 ян.1920.

3. Цит. по Проф. Райкин, Спас Т. Политическите проблеми пред българската общественост в чужбина. Сборник статии, есета, студии и коментари по политически, културни, икономически и исторически въпроси, публикувани в емиграция – 1978–1991 г., С., 1993, т. I, с. 58; Вж. и Ханджиев, Радко, Историческата правда или апология на монархизма..., с. 100,101 и цитираната от него литература.

4. Марков, Георги, Голямата война и Българската страна между Средна Европа и Ориента 1916–1919 г. С., 2016, с. 283.
5. История на България в десет тома 1918, т. девети, 1918–1944, С., 2012, с. 757.
6. Научен архив на Българската академия на науките (НА на БАН), ф. 44к, а. е.390, л. 1–2. Писмо на Ат. Шопов до М. Маджаров, 11 авг. 1919 г.
7. Славянски глас, год. 1929, кн. 3, с. 1; Ст. С. Бобчев, Значението на сръбско-българските отношения за славянската идея. С., 1929, с. 1–3; Зора, бр. 507 от 27 ян. 1921; 21 юни 1940.
8. Рогозенски, Виктор, Трагичните последици за България след двете национални катастрофи 1913–1919 г. Вж. 100 години от 11 ноември 2013 г., София. С., 1915, с. 255.
9. Саздов, Димитър, Мисията на Фердинанд в България. Второ допълнено и преработено издание. С., 2017, с. 271, 272.
10. История на България в десет тома..., с. 133.
11. Пак там, с. 136.
12. Пак там, с. 136, 137, 138.
13. Пак там, с. 139; Вж. и Зора, бр. 507 от 27 ян. 1921.
14. Зора, бр. 3322 от 4 авг. 1930.
15. Зора, 24 юли 1922; Крапчев, Данаил, Изминат път. Избрани статии. Съставител Невена Крапчева. С., 1992, с. 197–199.
16. Зора, 24 юли 1922.

ПРЕЗИДЕНТЪТ УДРОУ УИЛСЪН И НЕГОВИЯ СЪВЕТНИК ЕДУАРД ХАУД – АРХИТЕКТИ НА ЕДИН НЕОСЪЩЕСТВИЛ СЕ СВЯТ

*Д-р Валентин Янев -
Граждански комитет
„Западни покрайнини“*

Ролята на личностите в историята на човечеството е спорна. От пълно отричане на значението им с признаване само силата на големите социални слоеве в обществото, до преувеличаване значението им, като едва ли не единствени писачи на историческите събития. В настоящия случай истината е някъде по средата, но все пак тези две личности оказват голямо влияние върху отношенията Америка-Европа-Антанта-Централни сили с цялостния ход и завършек на Първата световна война. В случая това се обуславя и от властовото положение на Удроу Уилсън като президент на очертаващата се най-мощна във всяко отношение държава и в допълнение личността на Едуард Хауз като негов най-близък съветник и приятел. Последният е упражнявал неимоверно голямо влияние върху президента при взимането на решения от негова страна касаещи САЩ, Европа и войната.

На 2 април 1917 година американския президент Удроу Уилсън произнася историческа реч пред американския Конгрес в която иска неговото съгласие за включване на САЩ в Първата световна война. В обръщението си той казва:

„Дойде денят когато на Америка е дадено почетното право да пролее кръвта си и да използва силата си в името на принципите, които дължи на произхода си и за щастието и мира – толкова високо ценени от нея. Да ни помогне Бог защото не може да постъпим по друг начин.

Коренната промяна в мисленето на президента от първоначална убеденост да не въвлече САЩ в тази Европейска война до осъзнаване необходимостта от пряко включване в конфликта и то на страната на АНТАНТАТА се обуславя от различни причини. Във всеки случай започнатата от Германия безпощадна подводна война срещу противници и неутрални страни започва да застрашава самата Америка. Корабоплаването и достъпът до Стария Континент през Атлантическия океан стават несигурни, да не кажем невъзможни. Това вече е неприемливо за да се продължава с политиката на неутралитет. Но има и още един сериозен мотив и той е неяснотата как ще изглежда следващия свят и неговите структури след края на войната. Президентът Уилсън

и стоящия зад гърба му политически и икономически елит не са искали да останат пасивни наблюдатели, а напротив, да вземат активно участие в оформянето му и то използвайки случая да имат вече ръководната роля на двете полукълба. Да, американските управляващи са осъзнавали, че предстои голямо разместване на пластове в Европа и Света.

Така президентът обявява своего рода „кръстоносен поход“ в защита на нов международен ред, който трябва да гарантира „правата на големите и малките нации и възможността всички хора да избират своя държавен строй и държавна принадлежност“... Ние се радваме, че виждаме сега действителността без заобикаляща я фалшива обвивка, че можем да се сражаваме за установяване на земята на вечен мир, за освобождаване на народите.“

Уилсън обича често да казва, че „Америка воюва за да съхрани демокрацията в света“

Президентът нееднократно твърди, че войната трябва да се води за либерализиране на всички воюващи страни и най-вече на тези от Централния Съюз. Война за освобождаване на народите/ най-вече германския / от управляващите ги династически монархии водещи крайно реакционна външна и вътрешна политики. Той заявява, че воюва срещу германския кайзер, и че симпатизира на германския народ и желае неговото освобождение от властта на Вилхелм II и обкръжението му. Като продължение на тази негова позиция Уилсън вече мисли и за следвоенното бъдеще на света и това е естествено.

Но президентът не е сам в оформянето си на позиция по отношение войната в Европа. От 1911 година до края на военния конфликт до него винаги стои загадъчната фигура на Едуард Хауз. Човекът упражнил огромно влияние върху мирогледа, позициите и политическите решения на Уилсън в следващите 9 години. На тях двамата се дължи промяната във воденето на вътрешната политика на САЩ, но най-вече на революционните виждания как трябва да изглежда света след края на Първата световна война. Едуард Хауз е безспорно интелектуалец от висок ранг. За него е писано много от историци и биографи и архивите говорят достатъчно много стига да има кой да ги отгърне. Но въпреки това остава нещо неуловимо у него, което го прави нещо повече от „човека в сянка“, както са го възприемали неговите съвременници. Отраснал в богато семейство, той винаги е бил материално осигурен и е живял охолно и без ограничения. Като студент е изучавал икономика и политология. Именно тя, политологията се превръща в смисъл на живота му. Притежаващ крупен капитал и финансово обезпечен до края на живота си той се отдава със страст на това което го най-много го въодушевява – политиката! Първоначално участва в местни изборителни кампании в щата Тексас в качеството на съветник на различни губернатори. Следва

насочване към политика на национално ниво и тогава през 1911г Хауз се запознава с Уилсън Удроу, тогавашен губернатор на щата Ню-Джърси. Дватамата установяват, че имат сходни политически идеи и са и съпартийци в Демократическата партия. Когато Удроу Уилсънзапочва борбата си за поста президент на Съединените Американски Щати, Хауз естествено се оказва до него и му помага в предизборната кампания. След избирането на Уилсън за президент двамата стават неразделни политически другари и приятели. Хауз не се е домогвал до административни постове, пари и публична изява. От самото начало той е искал да бъде наистина човек в сянка, който се занимава само да генерира идеи, създава стратегии и политически конструкции определящи бъдещето на нацията, а и... нещо повече. Той се въодушевява от обстоятелството, че дружбата с президента му дава възможност да влияе първоначално на вътрешната политика в страната, а по-късно вече и на международната водена от държавата. Отначало съучаства във формирането на нови политически взаимоотношения в западното полукълбо. Работи за своего рода форма на политическо обединение на държавите от двете Америки. Скоро обаче вниманието му е привлечено от Европа започваща да клокочи като „врящ котел“ от противоборства между Великите Сили. Той дори обикаля Стария континент в навечерието на войната като президентски съветник за да се опита да я спре, което пак е негова идея. Но войната вече непредотвратима и е въпрос на време оръдията да загърмят, което скоро се и случва. Все пак дипломатическия опит който натрупва и политическите контакти които си създава ще му послужат по-късно. Продължителната война го предизвиква да мисли как да изглежда следвоенния свят за да не се повтаря една такава ужабяваща касапница.

Нужни са нови отношенията между държавите и създаване на нови международни политически структури, които да регулират тези отношения. Трябват нови правила, които всички трябва да спазват. Всичко това става разбира се с непрекъснат обмен на мнения между него и президента Уилсън. Той разработва и подхвърля идеи, а президента ги доразвива и с възможностите на властта си ги облича в политически решения и действия. Схемата започва да работи успешно, което се вижда от писменната кореспонденция помежду им. До края на живота си Е. Хауз не нарушава принципа да остане „човека в сянка“ от когото зависи твърде много, да не кажем всичко. Сходството на мислене между двата е толкова голямо, че Уилсън заявява: „Мисър Хауз се явява моето второ АЗ. Той е моето независимо АЗ. Неговите и моите мисли са едно и също.“ Това в значителна степен се е дължало на факта, че Хауз успешно е създавал у президента впечатлението, че собствените му идеи са всъщност идеи на самия Уилсън. В едно писмо Уилсън охарактеризира Хауз така... „ той е способен на абсолютна безкористност, лоялност и преданост,... той е мъдър,... той може да даде благоразумен и далновиден съвет.“ Тяхното единомислие и единоедействие кара историците да се колебаят, както например биографа му професор Сеймър дали „Може да се

счита Хауз за разработчика на Уилсъновата политика или да го определим само като талантлив нейн изпълнител?“. Но въпреки всичко Уилсън прави разликата между себе си и него заявявайки: „Неговият ум не е първокласен. Той е съветник, а не държавник-и още-...той настойчиво желаше аз да играя такава роля в световната политика, каквато той искаше да определи за мен.“ Но Едуард Хауз не мисли така, макар, че тогава не се опитва да разруши това убеждение у президента. По-късно след като бива удостоен с твърде голяма власт при многобройните контакти с висши европейски държавници в Америка и Европа, той си въобразява, че има правото и способностите да играе водеща роля при Парижките мирни преговори и оформяне контурите на следвоенния свят. За съжаление Удроу Уилсън твърде късно вижда апетитите на Хауз да води американската политика в най-важните фази от войната. Грешка, която ще струва скъпо, както ще видим по-нататък на американската делегация и ще подкопае нейната твърдост при преговорите. Но да не изпреварваме събитията.

В Европа вече бушува безпощадна война. Времето за изолация и неутралитет е свършило. Америка не може повече да наблюдава безучастно сраженията и тя се включва във войната на 6 април 1917 година, няколко дни след произнесената от президента реч пред американския конгрес. До тази дата балансът на силите в Европа застрашително се променя в полза на Кайзерова Германия. Америка вече не може да бъде сигурна дори на хиляди мили зад океана, че тази Германия няма да погледне още по на Запад. Това вече не бива да се допуска. А тази цел може да бъде постигната само след поражение на германския милитаризъм. Но дори и сега президента не гледа на войната като средство за саморазправа. Той има либерални виждания за смисъла на една война и резултатите от нея. Ето какво пише Уилсън на управляващия временното правителство на Русия – Керенски след свалянето на руския император от власт. „Нито един народ не бива да бъде принуждаван с помощта на сила да приеме суверенитет под който не желае да бъде. Нито една територия не бива да преминава в други ръце../освен с цел обезпечаване на населението с благоприятна възможност за свободен живот/. Не трябва да има никакви контрибуции с изключение на тези които се явяват разплащане за явна несправедливост.“

А на 14 юни 1917 година като продължение на идеите му за целите на войната в която Америка влиза той произнася реч в която заявява: „Ние не се явяваме врагове на германския народ и този народ не се явява наш враг. Не той започна тази война, не той я е желал, не той е искал и нас да ни вкара в нея, и така ние се борим за неговото дело и той ще разбере това все някога. Той сам се намира в лапите на това зловещо чудовище...“ Изказването му видно е предназначено за германския народ като използван и въввлечен в тази война за постигане интересите на управляващата го военна върхушка. Така се разграничава безкомпромисната борба, която ще бъде водена сре-

щу реакционните монарси в държавите от Централния Съюз от симпатията към народите и техните либерални тежнения. С тази умела пропаганда, ако не успява да разколебае и разедини политическите класи в държавите от Централния Съюз, Уилсън постига поне узряване сред американците, че Америка трябва да излезе от своята изолация и да помогне в тази война на така наречените демократични държави от Антантата. Но и в собствената му страна нещата не са така прости. В управляващите кръгове на Америка се обособяват два лагера. Единият е да го наречем „лагера на скептиците“, обладани от подозрителност, касаеща размера на реалните американски интереси в тази война. Подозрителност отнасяща се също към европейските съюзници и дали те не използват предоставените им кредити и за други цели, а не за непосредствените си военни нужди.

Другият е лагера е на „подкрепящите“ чийто представител е вече донякъде и самият Уилсън, които считат, че правителството е лошо организирано за водене на война и, че то не се ангажира достатъчно енергично в работите по подготовката за участие в нея. Но и двата лагера се стремят в крайна сметка да насочат правителството към една и съща цел, а именно важността за Америка да влезе в „играта“ преди Европейските Съюзници да са я изиграли. Президентът е за по-енергично участие във войната стремежи се да успокои „скептиците“, че Америка не може да бъде използвана като оръдие за постигане целите на Съюзниците. Спорен момент по отношение вътрешната му политика е виждането, че въпреки изключителността на момента, а именно включването на САЩ в този глобален военен конфликт, няма нужда от съставяне на коалиционен кабинет от демократи и републиканци, който съвместно да носи отговорността за взиманите съдбоносни военни и политически решения. Уилсън не е вярвал, че такъв кабинет ще бъде продуктивен и допускал наличие на егоистични мотиви у републиканците в желанието им да съучаствуват в управлението. Едуард Хауз го е подтиквал да действа в същата посока вероятно отчитайки, че в противен случай ще намалее неговото влияние върху взиманите президентски решения. Така представители на Републиканската партия биват изключени от взимането на стратегическите решения за влизането, воденето на войната и преговорите за следвоенния мирен ред. Нещо повече, президента Удроу Уилсън недостатъчно се е осланил на онези структури в правителството, които по закон трябва да взимат участие във формиране външната политика на САЩ, да контактуват с лидерите на Европейските Съюзници и да координират с тях цялостната подкрепа в икономически и военен план.

Специалните привилегировани отношения на американският президент с Едуард Хауз се задълбочават и стават определящи за взимането на всякакви решения. Уилсън управлява във Вашингтон, а Е. Хауз живее в Ню Йорк но връзката между тях е пряка и постоянна. Хауз е упълномощен от президента да се занимава практически с всичко и всички. Той се явява като

пропускателен пункт, филтър, посредник към Удроу Уилсъни всички в САЩ и Европа са разбрали, че полковника е незаобиколим фактор в контактите им с президента. Министър-председатели, министри, генерали, дипломати, банкери, журналисти, синдикалисти, бизнесмени, партийни лидери, всички те са минавали през работния кабинет на Едуард Хауз в Ню Йорк на 53 авеню или са установявали контакт с него по телефона, пощата и телеграфа. Президентът Уилсън е търсил съвети от Е. Хауз при назначаване на служители на висши постове в управлението на държавата и дипломацията. Съветвал се е с него при създаване или преустройство на организации важни за воденето на войната. Благодарността си Уилсън изразява многократно в писмата си до Хауз, както например в следното: „ През цялото време чувствавам благодарност към Вас...и моля Ви и занаяпред да постъпвате все така... Вие можете свършено необезпокоявано да отговаряте на моите възражения... Ваш благодарен приятел... Аз поглъщам Вашите писма и извличам от тях полза.“ Това установява и лорд Нортклиф- върховно упълномощен да пребивава в САЩ и да координира нуждите и доставките на всякаква помощ за Великобритания от САЩ. Бил е убеден, че за да се спечели войната е необходимо да се доведе американската мощ до пълно напрежение и да съществува тясно сътрудничество между САЩ и Великобритания. Същият пише на Уинстън Чърчил, че тук в САЩ правителството изцяло се управлява от двама души-Удроу Уилсъни Едуард Хауз. Властта на Уилсън е абсолютна, Хауз е неговия мъдър помощник. Както казахме вече, Уилсън, подкрепен от Е. Хауз предпочита да не съставя коалиционен кабинет оправдавайки се, че той ще работи по-мудно, а сега е необходима експедитивност при взимане и провеждане на важни решения. Републиканците няма да му простят това и той ще го разбере след края на войната, но тогава ще бъде късно.

Великобритания и Франция реагират мигновено при появата на така желания съюзник зад океана. През април 1917година Британска делегация оглавявана от министъра на Външните работи на Великобритания лорд Балфур пристига в САЩ за да организира американската подкрепа за Великобритания. Такива делегации изпращат също Франция, Белгия и Италия.

В писмо до американския президент, Е. Хауз му съобщава за проведения първи разговор с пристигналия от Европа и на път за Вашингтон министър на външните работи на Великобритания Балфур.

22 април 1917г

„Драги началнико.....аз се срещнах с Балфур при неговото пристигане тази сутрин и имах интересен разговор с него... аз се надявам, че ще се съгласите с мен, че най-добрата политика сега се явява тази, която ще избегне дискусии за условията на мира. Балфур споделя моя възглед. Ако Съюзниците започнат да спорят за условията на мира помежду си, те скоро ще се

възневидят един-друг повече, отколкото ненавиждат Германия... На мен ми се струва, че единствения въпрос подлежащ на обсъждане е по какъв начин да победим Германия възможно най-скоро... Ако Вие мълчаливо се съгласите с него да не обсъждате условията на мира с останалите съюзни държави, то по-късно нашата страна и Англия ще се окажат в състояние да диктуват широки и великодушни условия за постоянен мир.“ А в личния си дневник на същата дата 22 април Хауз пише следното: „Аз го уговарях /Балфур/ да не повдига разговор за условията на мира и да убеди президента да не обсъждат тези условия с когото и да било от Съюзниците. Ако той не постъпи така, то навярно ще се явят разногласия, а задачата сега е да се победи Германия, а не обсъждане условията на мира... Зарадвах се, че Балфур се отнася с ентузиазъм към предложението Великобритания и САЩ да стоят заедно за постигане на справедлив мир, мир за всички народи на земята, малки и големи... Този мир може да стане едно от най-великите събития в историята.“

Така нещата тръгват погрешно още от самото начало. Тази теза на Едуард Хауз е спорна и съмнителна! Тя „развързва“ ръцете на Европейските Съюзници, търсейки подкрепа от САЩ да замълчат по въпроса за предварителните им договорки и съглашения, за придобивките им след края на войната. Придобивки естествено за сметка на победените държави.

При последващите разговори между лорд Балфур и президента Уилсън става видно, че искат или не, двамата трябва да засегнат и темата за предварително сключените тайни договори между европейските съюзници, касаещи постигането на собствените им цели заради които воюват. За това министър Балфур бил дошъл все пак подготвен по тази тема. Първоначално президентът Уилсън е бил в неведение как ще се реши между Съюзниците и САЩ въпроса за крайните цели на водената световна война. Американският президент и Е. Хауз са осъзнавали, че ако не се разберат с ръководителите на Антантата по отношение условията на мира ще възникне опасност Америка да се сражава за военните цели на Съюзниците, определени вече в тайните договори по между им. Ако ли пък САЩ обявят, че влизат във войната, но със запазване правото да оспорят приетите предварителни договорки, то в резултат на това може да възникне взаимно недоверие, което ще нанесе вреда на военното сътрудничество и отслабване на борбата срещу могъщия германски враг.

На 28 април 1917 година министър Балфур и Едуард Хауз провеждат много важен разговор предшествуващ визитата на Балфур при американския президент. Разговорът се провежда пред географска карта на Европа и Мала Азия/предоставена от Балфур/ за това какви трябва да са условията на мира при една война завършила с пълен разгром на Германия. Това е първи сериозен разговор по тази тема. Тази информация онагледена на картата е

трябвало да бъде доведена до знанието на американския президент преди разговора му с министър Балфур. Тоест Хауз е трябвало предварително да се осведоми в общ план президента за целите на войната каквито ги вижда Балфур и доколкото е възможно и за тайните предварителни договори. Картата е предоставена на полковник Хауз, но впоследствие не е открита в неговия архив, както и в архива на Държавния Департамент, където се предполага, че е пренесена. По-късно Хауз споделя, че на тази карта са били нанесени границите определени от тайните договори. Разговорът е продължителен и всеобхватен. Обсъдено е всичко, което ще се случи в Европа след края на една победоносна война срещу Германия. Обсъждани са:

- Елзас и Лотарингия
- Германия и това което ще остане от нея
- Белгия
- Съдбата на Полша, граници на новата държава.
- Австро-Унгария и периферните славянските малцинства
- Италия и Адриатика
- Балканският възел:
- Сърбия
- България
- Румъния
- Константинопол и съдбата на Проливите
- Турция
- Гърция
- Колониите по света

На тази среща Е. Хауз предлага да бъдат предоставени копия на всички сключени тайни договори между Съюзниците, на вниманието на американския президент като конфиденциална информация. Учудващо оказва се, че лорд Балфур не бил уверен дали носи със себе си /през океана/, копия от тайните договори, но при всички случаи щял да ги осигури на президента!!! На въпрос на Хауз има ли все пак договаряния между съюзниците по отношение придобивките след войната, Балфур потвърждава съществуването им, включително и такова с Италия обсъждано в Лондон. Едуард Хауз запитал министър Балфур не счита ли, че е разумно да се внесе яснота по отношение на тези предварителни тайни договори за да може на една предстояща мирна конференция, САЩ да имат възможност да оказват влияние срещу неправилното и обусловено от алчност желание за разпределение на територии? Балфур вероятно с привиден ентусиазъм се съгласил с това предложение. В края на краищата обаче Едуард Хауз с присъщата му компромисност не проявява настойчивост да узнае на този

етап подробности по отношение договорите страхувайки се да не се стигне до сериозно разминаване между американските цели във войната и тези на Съюзниците. В последвалия вече разговор между тримата на 30 април 1917г в президентския кабинет, Хауз наново напомня на министър Балфур за ангажимента му да осигури копия от тайните договори на президента и Балфур наново обещава да му ги предостави и... толкоз. Няколко месеца по-късно при изработването на своите „14 точки“на мира, Уилсън изразява опасения, че те могат да влезнат в противоречие със съдържанието на тайните договорки и особено Лондонския договор с Италия. Информиран за опасенията му министър Балфур е принуден да му пише по-подробно за поетите взаимни задължение по тези договори. Въпросът за това в каква степен са били осведомени официалните представители на САЩ за съществуването и съдържанието на тези договори остава спорен според някои историци. Президентът Уилсън в своите показания пред Комисията по външните работи в Сената на 19 август 1919година заявява, че нищо не е знаел за тези договорености, чак до своето пристигане в Париж.

„ В първите дни от пристигането ми там ме известиха за цял ред съглашения“. Уилсън твърди, че не е бил информиран и за Лондонския договор.

На въпрос на сенатор Джонсън относно всевъзможните тайни договори, а именно: „ Знаехте ли Вие нещо за тях до началото на мирната конференция?“ Президентът отговаря: „Не, сър, доколкото това касае мен, аз мога уверено да Ви отговоря НЕ?

Шокиращо несъответствие като имаме предвид отразеното в дневниците на Е. Хауз.

На 4 март 1918г министър Балфур отговаряйки в Камарата на общините на въпрос, изпращани ли са на американския президент копия на тайните договори казва, че „ президента Уилсън е бил напълно информиран от Съюзниците.“ И още, на 16 май същата година пак пред Камарата на общините заявява: „У мен нямаше тайни от президента Уилсън. Всяко намерение, което съм имал по отношение на дипломацията, свързано с войната е съобщавано на президента Уилсън.“

Освен това в частно писмо от 17 юли 1922г до Е. Хауз, Балфур заявява: „Той /Бейкър/ разбира се не е прав в своето твърдение, че президент Уилсън не е бил осведомен от мен за тайните договори, това е грешка, която аз чувствавам много остро, защото тя се явява една клевета, вече опровергана от мен публично, ако не ме лъже паметта.“

Да, архива на Хауз потвърждава тези данни, че английският министър Балфур и Е. Хауз са говорили за тайните договори, и че на съвещание с прези-

дент Уилсън, което е последвало след това, „ са били обсъждани същите въпроси.“

Години по-късно в писмо до професора по история от Йелския университет Чарлз Сеймър от 9 април 1928 година Едуард Хауз се опитва да оневини себе си и президента за позицията им по отношение на подписаните предварителни тайни споразумения между Съюзниците и какво е трябвало да бъде поведението на САЩ в онова време. Ето неговите обяснения във въпросното писмо:

„Има хора, които предполагат, че президента е придавал твърде малко значение на „Договорите“ и, че той е бил длъжен да постигне съгласие по отношение на тях със съюзниците преди да вкара САЩ във войната. Това беше неосъществимо. Ние имахме свои собствени сметки с Германия и ако Уилсън чакаше докато не постигне удовлетворително решение относно тайните договори, войната щеше да приключи преди ние да се включим в нея. Англия и Франция биха могли да вземат бързо решение, но неизбежно те трябваше преди това да постигнат съгласие с Япония, Италия и Русия. Можеше ли да бъде постигнато удовлетворително съгласие с последните? Аз се съмнявам в това. В това време, Германия потопяваше нашите кораби, а ние трябваше да стоим със скръстени ръце очаквайки завършека на преговорите касаещи тайните им договори. Фактически САЩ влезнаха във войната бързо и ефективно, но в качеството си на „присъединила се“ държава без да имат задължения към каквито и да е съглашения и договори сключени между Съюзниците. Нашите ръце останаха развързани и ние бяхме свободни /както го и искахме/ до момента в който седнахме на стола на мирната конференция. Ако може за нещо да бъдем критикувани, то необходимо ли е да ни критикуват за нашите грешки на конференцията, а не за грешките ни преди влизането във войната?“

Човешката памет не е толкова къса за да забрави публичните речи на президента Уилсън пред Сената и американския народ посочващи мотивите и целите за влизане на САЩ във войната. Не могат да бъдат изтрети и прословутите „14 точки на Уилсън“ изграждащи структурата на един сравнително справедлив и демократичен следвоенен свят. Имайки това предвид лицемерни са обясненията, че безотлагателното влизане на САЩ във войната се е обуславяло единствено от разчистването на „собствени сметки с Германия“. Къде останаха приказките за справедлив мир, демокрация, либерализъм, нов демократичен следвоенен свят, нови отношения между държавите?

Но да видим хронологията на събитията

Америка е във войната. Това обаче не решава автоматично всичко и не гарантира военната победа. Нещата са по-сложни отколкото всички в Америка

си ги представят. Да, САЩ са богата държава, икономически мощна с голяма територия и многобройно население. Страната е с утвърдени институции и добре работеща политическа система. Но това не е достатъчно. Цялата промишленост действа на мирновременни начала. Армията не е готова да воюва продължително време по много фронтове в условия на съвременна война. Липсва и практически боен опит. Флотът макар и многоброен задоволява изключително търговските нужди на страната. А новините, които пристигат от Европа са тревожни. Съюзниците от Антантата губят войната. Германия воюва успешно и на Източния фронт срещу Русия и на Западния фронт срещу Франция и Великобритания. Италия се огъва пред Австро-Унгария, а малките им съюзници Сърбия и Румъния са разгромени с решителното участие на България. Гърция е в лицемерен неутралитет.

Така вследствие преосмисляне на тревожната информация идваща от Стария континент Уилсън и Хауз стават поддръжници на цялостното преустройство на стопанството и промишлеността и реорганизирането на армията. Нужно е бързо обновление и разрастване на флота, авиацията и сухопътните сили, тилвата поддръжка, координация между различните департаменти и прочие все важни работи за да се задвижат нещата. Тази стратегия бива представена и одобрена в Конгреса на САЩ. Сумата, която се отделя от бюджета на страната по отношение на военната програма е 600млн. долара месечно отделно от сумите с които се финансира текущото снабдяване на европейските съюзници. С напредването на преустройството се е предвижда разходите по военните приготовления да достигнат 1 милиард долара месечно.

Междувременно още едно събитие дава повод на американския президент да изясни публично мотивите и целите с които Америка влиза в Първата световна война. Това е обръщението на папа Бенедикт XV, от 1 август 1917г до лидерите на воюващите държави, в което казва: „Трябва ли цивилизованият свят да се превърне в смъртно поле? Дали Европа, така славна и процъфтяваща, ще се отправи, сякаш повлечена от едно универсално безумие, към едно истинско и същинско самоубийство? Пред това тягостно състояние на нещата, пред тази сериозна заплахата от самия глас на човечеството и разума, издигаме отново нашия вик за мир и подновяваме настойчивия апел към онзи, който държи в ръцете си съдбините на народите“.

Европейските Съюзници са на различни мнения за това какъв да бъде отговор на папското обръщение, ако въобще си заслужава да се отговаря. Те считат, че зад призива на Светия Отец стоят Германия и Австро-Унгария с единствената цел да се доберат до безнаказан мир въпреки жестокостите и разрушенията извършени от тях в продължаващата война. Освен това се опасават, че американския президент ще отговори на папата в пацифистки дух и това ще намали боеспособността и желанието за воюване сред собствените им войници и народи. Едуард Хауз съветва американския президент

все пак да прояви активност и поеме от ръцете на папата инициативата за обсъждане на бъдещите условия за мир. Съветва го да обяви официално, че САЩ са влезнали във войната и ще воюват докрай не за да заличат от картата на Европа Германия и нейния народ, а за да способствуват следвоенния мир да бъде справедлив за всички воюващи и да доведе до създаване на нов световен ред на принципите на свободата и справедливостта. Така ще бъдат избегнати предпоставките за нова световна война. И ако Европейските Съюзници със своето безкомпромисно отношение към Германия наливат вода в мелницата на германските милитаристи, то САЩ ще дадат вяра и надежда на либералните слоеве в държавите от Централния Съюз и те биха могли да засилят борбата си за спиране на войната и установяване на мир. Е. Хауз храни надежда, и че така може да се повлияе на революционерите в Русия да изградят страната като – Република с мощна демокрация на мястото на имперския режим.

След продължително колебание на 29 август 1917 година американският президент отговаря на посланието на папата. В него се развива идеята, че не е възможно да се вярва на обещания на сегашното правителство на Германия. Същевременно се изразява увереност, че Съюзниците не се стремят към политическото и икономическото унищожаване и ясно се намеква, че е възможно окончателно примирие с една освободена Германия. Уилсън давал да се разбере, че „не е съгласен на разчленение на Германската империя. Определено е против договори целящи икономическа война против нея след постигане на мира“. И още: „Не може да се приеме обещанието на сегашното германско правителство като гаранция даваща сила на договора, ако това обещание не бъде определено поддържано с решаващи доказателства, воля и целеустременост от самия германски народ“. Президентът дава гаранции, „че ще е твърд противник и на създаване на своеобразни Икономически Лиги изключващи Германия от тях. Той се обръща към германските либерали да сътрудничат за нова и по-добра организация на света. С този отговор към папата Съюзниците не са запознати предварително поради опасенията на Уилсън, че това ще изкара на повърхността сериозни различия в позициите им по въпросите на войната и мира. Било е ясно, че англичани, французи и италианци ще разберат, че присъединяване им към отговора на американския президент ще ги вкара в неизбежни ревизии на предварително подписаните между тях тайни съглашения за преразпределяне на територии. Както сам споделя пред Едуард Хауз, Уилсън е бил принуден да не се изяснява до край в отговора си, обусловен от желанието да щади чувствата на Съюзниците. Президентът осъзнавал разминаването между собствените си разбирания за военните цели на войната и тези на Европейските съюзници. Това го подтиква да изработи в крайна сметка окончателна формулировка на американската програма за мир. Денят в който американската програма за мир и следвоенно устройство на света ще станат известни на всички приближавал. Но за да се случи това нещо е било

необходимо да се положи огромен интелектуален труд, изследователски, аналитичен, обективен и безпристрастен, отчитащ многообразието от проблеми на Стария Континент, които в крайна сметка са обусловили избухването на този голям военен конфликт. Войната рано или късно ще свърши и на последващите преговори за мир ще трябва да се изгражда новият свят. Само цялостни познания от историческо, етническо, географско, икономическо и даже психологическо естество биха могли да въоръжат бъдещата американска делегация със справедливи доводи при решаване на наслоили се исторически спорове и претенции между европейските държави. Справедливите и морални решения биха гарантирали един дълготраен мир на Стария континент давайки възможност за спокойно развитие на изтерзаните от многогодишна война европейски народи. Този сериозен интелектуален труд е по силите само на голям колектив от учени в различни области на общественения живот: международноправници, историци, етнографи, икономисти и прочие експерти всеки в своята област. Президентът Уилсън е искал не просто да формулира своето понятие за мира пред тях, но и да бъде готов да разбере техните възражения и да намери начин да ги убеди и привлече към своите идеи за решаването на проблемите помежду им.

„Трябва да установим пълно и точно... на какво отделните участници във войната от наша страна ще настояват при окончателно сключване на мира? Ние сме длъжни да подготвим наша позиция при пълното познаване позициите на всички останали страни“. И така на 2 септември 1917г Уилсън пише на Е. Хауз следното: „...Какво бихте казали за това, тихомълком да създадем при нас група за оказване на помощ в такава една подготовка?“ Има се явно предвид група от експерти, която да изучи цялостно отношенията между Европейските държави преди войната, в техния исторически, географски, етнографски, икономически, политически и военен аспекти. И по-нататък: „Под ваше ръководство тези помощници ще могат да прегледат всички полезни за поставената цел материали, а вие [Хауз бел. моя] ще изработите Меморандум, по който ние ще се ръководим.“ Президентът Уилсън обсъжда идеята и с държавния секретар Лансинг, който подкрепя принципно даването на свобода на Едуард Хауз за създаване на такава експертна група, контролирана от него която да обхване всички най-важни теми.

Такава група от експерти се създава под названието The Inquiry /Изследването/ през септември 1917година. Съставена е от около 150 учени. Общото ръководството е поверено на Едуард Хауз и е пряко управлявана от Сидни Мезес – директор на проучвателната група. Останалите членове по секции са:

Уолтър Липман- секретар

Исай Боуман-директор на Географското дружество

Професор Д. Т. Шотуъл-историческа география

Дейвид Хънтър Милър- Юрист – правни въпроси
Джорд Луи Бир- колониалните въпроси
Чарлз Х. Хъскинс- по въпросите на Западна Европа
Клайв Дей- Балканските проблеми
Дъглас Джонсън- по въпроса за границите
В. Л. Уестърман- проблемите с Турция
А. Юнг- по икономическите въпроси

Проф. Уилям С. Мънро- председател на комисията за Балканския регион/
написал книга –“България и нейните хора“: Сказка-1926г в Софийския Уни-
верситет.

Джеймс Тръслоу Адамс, Луи Брандейс, Абат Лорънс Лоуъл, Уолт уейл,
Проф. Пол Монро- образователните потребности на Балканите, Турция, Цен-
трална Африка.

Франк Голдер-историк-Украйна, Литва, Полша, Русия
и др.

Групата първоначално работи в Нюйоркската публична библиотека, а по-късно се премества в сградата на Американското географско дружество в Ню Йорк ползвайки наличните там архиви, библиотека и средства за картографиране. Директор на географското дружество по това време е бил д-р Исая Боуман станал естествено част от екипа. По голяма част от дейността на изследователската група е била съвършено независима от работата на Държавния департамент и разузнавателния отдел на Генералния щаб. Проблемите с които се е занимавал този многоброен екип са били тези, които се е очаквало да бъдат обсъждани на предстоящата мирна конференция. Членовете на групата са се срещали с голям брой лица: американци и чужденци, които са могли да им дадат обективна информация по всеки интересуваш ги проблем. Анализирани са така получените сведения и са ги предоставяли накрая на Едуард Хауз. Така благодарение на натрупаната и анализирана информация по широк кръг проблеми ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКАТА ГРУПА е дала своя своеобразен, американски принос към изясняване историята на Европа и натрупаните се в далечното и близко минало проблеми в отношенията между десетките държави на Стария континент. Те и сега представляват неocenim исторически извор при изясняването на спорни исторически моменти между държавите.

Президентът е бил наясно, че има нужда от ревизиране на предварителните съглашения между Съюзниците от Антантата и възприемане принципите на справедливостта и морала за да се постигне най-сетне един постоянен и справедлив мир.

Но Съюзниците му са се изяснили за какво воюват и никакви промени на предварителните им съглашения не са ги устройвали. Но докато тази експертна група работела интензивно по поставените задачи положението по фронтите на Европа става неудържимо за АНТАНТАТА. Италия търпи смазващо поражение през октомври при Капорето от обединени сили на Австро-Унгария и Германия губейки 750 000 войници. На изток Русия е разгромена, и страната изпада в хаос довел Ленин и болшевиките на власт, които взимат курс на изваждане на бившата Руска империята от войната. Сега вече Германия може да съсредоточи цялата си военна мощ на Западния фронт довършвайки армиите на Франция и Великобритания с окончателно спечелване на войната. Виждайки на къде вървят нещата министър-председателя на Великобритания с писмо от 4 септември 1917г се обръща към Едуард Хауз с молба в Англия да пристигне американски представител с големи пълномощия, който да обсъди със Съюзниците безотлагателно хода на цялостната военна кампания. Президентът естествено е информиран веднага за това писмо и се съгласява за изпращане на такъв представител най-вече за постигане на оптимална съгласуваност между САЩ и Европа.

Уилсън решава, че този пратеник ще бъде Едуард Хауз с придружаващ го екип от експерти. Лидерите на Антантата искат максимално да оползотворят присъствието на Хауз като проведат в негово присъствие и широкоформатна Конференция и Междусъюзен Военен Съвет. Американската военна мисия начело с Едуард Хауз отпътува от американския бряг при Халифакс на 28 октомври 1917г и пристига на английския бряг при Плимут на 7 ноември 1917г-одина. Учудващо е как за такава важна среща между САЩ и Европейските му Съюзници на която ще се решават стратегически въпроси за целите на войната, начина на воденето и, организацията на снабдяване, условията при които ще бъде сключен мира, за Европа заминава едно лице в качеството само на личен съветник на президента с дадено на ръка писмено пълномощно!

При пристигането си в Лондон Е. Хауз заварва европейските съюзници в криза- военна, психологическа и материална. Цари пълно униние. Това променя значително темата на разговорите за координацията между САЩ и Антантата. Въпросът вече е стоял не как да се разгроми Германия, а как да се избегне пълно поражение и как да се създаде, колкото се може по-бързо единство между Съюзниците тук в Европа. Междувременно малко преди пристигането на Е. Хауз в Лондон тримата министър-председатели Лойд Джорд, Пенлеве и Орландо вече са се договорили на 5 ноември в Рапало-Италия за създаване на една нова структура наречена Върховен Военен Съвет. Но този СЪВЕТ бива замислен като политическа организация включваща министър-председателите на великите държави съюзници и членове на техните правителства. Те трябвало да утвърждават обща политическа линия на водене на войната и съгласуване на наличните ресурси с тяхното ефективно разпределение между различните фронтове. Този Военен

Съвет не бил предвиден да изпълнява функции на върховно командване поради разногласия между Франция и Великобритания от рода на „кой да води бащина дружина“. Очертавала се истинска катастрофа вследствие на царящото разединение, голямото италианско поражение и капитулацията на Русия. Практически страните от Антантата са били „на колене“ и загубата на войната е била само въпрос на време. Но Америка „излиза на сцената“ и така се съхранява надеждата да бъде избегнат разгрома.

Едуард Хауз разбира, че снабдяването с всякакви суровини и материали през океана, вече само по себе си не е достатъчно. От САЩ се очаква нещо много повече: армия, стотици хиляди мъже, войници, даже милион, които рамо до рамо със съюзниците да променят очертаващото се катастрофално съотношение на силите по фронтовете срещу Германия. Единственото, което могат да направят Франция, Италия и Англия е да се опитат да удържат в глуха, отчаяна отбрана германската мощ около половин година, докато Америка успее да организира армията си за дебаркиране на френския бряг. Хауз информира президента за трагичното положение на нещата в Европа и процесите които текат около създаването на Върховен Военен Съвет. Двамата осъзнават, че САЩ трябва да участва в работата на този Военен Съвет, но с условие Съюзниците да работят за единение във всички посоки: военно, политическо и икономическо, като условие САЩ да продължат да насочват огромни ресурси към Европа уверявайки се, че те няма да отидат напразно. И така САЩ влизат все пак във ВЪРХОВНИЯ ВОЕНЕН СЪВЕТ с високо поставен генерал и препоръка в първите заседания на СЪВЕТА да вземе участие самият Едуард Хауз. Пълномощията му се разширяват до степен да води преговори с ръководителите на Съюзените правителства за постигане на колкото се може по-тясно сътрудничество по между им. Същевременно се организира и провеждането на заявената Обща междусъюзническа конференция в Париж, която непосредствено да предшества заседанията на Върховния Военен Съвет.

Още докато е в Лондон Е. Хауз провежда много интересен разговор с министър-председателя Лойд Джордж, лорд Рединг и сър Уаймън на 16 ноември 1917 година. На него Хауз се опитва да получи по-пълна информация от министър-председателя Лойд Джордж относно условията на мира. Ето какво е записал той в дневника си: „Аз се постарах да узная мнението на английския министър-председател Лойд Джордж относно условията на мира... Намирам че ще е безполезно да предизвиквам както французите, така и англичаните да определят своите условия на мира. Великобритания не може да приеме новите руски условия- мир без анексии и контрибуции, – не може да ги приеме и Франция. Великобритания веднага ще влезе в остър конфликт със своите Колонии и те биха могли да се откажат да продължат войната, а Франция би трябвало да се откаже от своята мечта за Елзас и Лотарингия. Аз реших да не настоявам повече за изясняване условията на мира, а да изчакам, докато се върна във Вашингтон и посъветвам прези-

дента да се заеме той с това. Ние не сме свързани с похотливото желание за придобиване на нови територии или комерчески печалби, поради което се намираме в по-добро положение, позволяващо ни да набележим условията на мира по-скоро, отколкото който и да било друг участник във войната.“

Показателно е нежеланието на Хауз да изясни в този критичен за Съюзниците момент всичко свързано с предварителните им споразумения и крайните цели, които те преследват във войната!

Тази тактика не е нова и води началото си както видяхме вече от посещението на министъра на външните работи на Великобритания Балфур в САЩ през април 1917 г. Да проследим по-внимателно поведението на Хауз през ноември и декември 1917г в Лондон и Париж в качеството му на водач на американската военна мисия в Европа. Та той има шанса да участва в работата на две важни международни срещи: „Конференция по всичките въпроси на войната и мира“ и в работата на новосформиращият се Върховен Военен Съвет.

На тези срещи европейските съюзници са представени от своите лидери, министър-председателите на съюзените държави и само САЩ участват както видяхме вече с едно частно лице, доверен съветник на президента, каквото се явява Едуард Хауз. Съставът на американската мисия е от експерти, но нито един от тях не е с достатъчно висок ранг, компетентност и правомощия да обсъждат въпроси на най-високо ниво касаещи стратегията на войната, политиката на мира и условията, които ще съпътствуват неговото изграждане. Това е оставено само в ръцете на Едуард Хауз в качеството му на доверено лице на президента?! Той самият има сравнително пасивно поведение в Лондон, а впоследствие и в Париж. Ограничава се както видяхме само в провеждането на проучвателни разговори с представители на политическите елити във Великобритания и Франция събирайки информация за техните виждания за хода на войната и следвоенния мир. През цялото време внимателно избягва да говори /още по-малко ултимативно/ за американските условия на мира, което се вижда добре от срещата му с премиера Лойд Джордж на 16 ноември 1917г в английската столица. Поведението му в Париж не е по-различно. По време на провеждащата се Междусъюзническа конференция от 27 ноември 1917г, Хауз прави вял опит за изработване на общо съвместно заявление относно крайните цели на войната смисълът на което да бъде, че „Съюзените държави и Америка не водят войната с цел агресия и военни контрибуции, а за това нациите да имат право да устройват живота си съгласно тези принципи, които им се струват най-хубави за развитието на общото благосъстояние.“ Хубави думи, но останали само пожелателни. Такава Декларация не е приета. И за да бъде провала пълен, Хауз не се възползувал и от шанса даден му по време на последното пленарно заседание на Междусъюзническата конференция на 3 декември 1917г да заяви от трибуната пред всички присъстващи, американските виждания за

целите на войната. Произнасяйки своята реч Хауз няма смелостта да защити публично Уилсъновата концепция за мира, без контрибуции, без репарации, без анексии на територии. Цитирам написаното от самия него по-късно в дневника му: „Аз искам, и аз мога да кажа това, което фактически бих искал да кажа, но аз не посмях да направя това. Възможно беше повече да загубим, отколкото да спечелим. Аз реших да почакам до моето възвръщане /в Америка б. м / и да помоля президента с присъщия му авторитет да каже това, което трябва да се каже в сегашно време“

Е. Хауз сондирал и събранието на Върховния Военен Съвет за общо съвместно изявление относно целите на войната, но разбираемо и тук не намерил подкрепа в лицето на Клемансо, Лойд Джордж и Орландо. Нито един от тях не възприел с ентузиазъм идеята за установяване на нови по-либерални цели на войната. Съюзниците в крайна сметка не са били готови да се откажат от плановете си за териториални придобивки.

А съвсем различно биха протекли Междусъюзническата Конференция и Военния съвет, ако лично американският президент Удроу Уилсън беше взел участие в тях начело на авторитетна американска мисия. Той би отстоявал своите вече обмислени и предстоящи „14 точки на мира“. Трудно се отказва на държавен глава от когото се очаква спасение при задаващо се военно поражение, съгласие за принципите на мира и следвоенния свят. Тогава е бил подходящият момент да се поставят задължителни условия за очакваната военна подкрепа. Е. Хауз нито е притежавал смелост, нито е имал желанието и намерението да отстоява тези принципи в Лондон и Париж по време на мисията си в края на 1917 година.

С така представената обективна информация за редица политически контакти на най-високо ниво между Уилсън Удроу, Едуард Хауз и министър-председателите на Франция, Великобритания и Италия и с техните първи министри можем да си отговорим на един голям исторически въпрос:

Знаели ли са двамата „кормчии“ на Съединените Американски Щати – Удроу Уилсън и Едуард Хауз за съществуването и съдържанието на всички предварителни тайни договорености между Европейските Съюзници, за това как да си разпределят плячката след спечелването на войната с безценната помощ на САЩ?

Да.....отговорът и категорично ДА!!!!!!

Следващият фундаментален въпрос е:

ЗАЩО СЛЕД КРАЯ НА ВОЙНАТА ЕВРОПА НЕ СЕ ВЪЗСТАНОВИ И ИЗГРАДИ НА ПРИНЦИПИТЕ ЗАЛОЖЕНИ В „14 точки на Уилсън“?

Или казано по друг начин:

Била ли е в състояние Америка, знаейки за тайни договорености между Европейските Съюзниците, предварително да наложи и отстои по време на Парижките мирни преговори „14 те принципа на Уилсън?“

Нека видим първо какво е било положението и поведението на Франция, Великобритания и Италия, в условията на военна катастрофа вещаеща пълен погром!

Когато американската мисия оглавявана от Е. Хауз напуска Европа след приключване на работата отплавайки на 6 декември 1917г за Америка, лидерите на Франция и Великобритания вече панически търсят помощта на американския президент.

Още в деня на отпътуването френският министър председател Клемансо се обръща към Уилсън с настоятелна молба за безотлагателно изпращане на един абсолютен минимум от американски войски, които да пристигнат във Франция до края на 1918 година на брой не по-малко от 1 000 000 души!

Уилям Уаймън, / един от Британските представители в САЩ / в каблограма от 15 декември 1917г изисква спешно многобройни военни сили, които да се включат в редовете на английската и френска армии за да се отразят предстоящите грозни атаки на германската армия. Той определя зимните месеци на 1918г като критични!

Английският министър председател Лойд Джордж също бие тревога в каблограма до Е. Хауз на 15 декември 1917година/деня в който американската военна мисия стъпва на американския бряг/. Предвид факта, че Русия е капитулирала и германски войски с военна техника бързо се прехвърлят от Източния на Западния фронт с намерение да унищожат френските и английски войски преди американската армия да е способна да вземе участие във войната, заявява, че е необходимо бързо включване в редовете на британската армия на американски бойни единици, иначе положението на Западния фронт може да стане изключително сериозно. Ето защо американската помощ се явява животоспасяваща! След два дни в нова каблограма Лойд Джордж обръща внимание на необходимостта от разгръщане на мащабна корабостроителна програма в САЩ, която да осигури построяването на кораби с общ тонаж от 9 милиона тона, за да се гарантира превозването на милионна американска армия към Европа.

Тардъо /защитникът на френските интереси в САЩ/ в каблограма до де Бийи /декември 1917/ почти панически се моли, САЩ без губене на време да изпратят във Франция войски и още да доставят пшеница, хляб, бензин,

стомана! Според него настъпва крайно труден период. Задава се грандиозно германско настъпление на Западния фронт вероятно още до края на зимата с прехвърлените от Изток германски военни сили. Изходът на войната ще се реши в близките шест месеца! След години в своите спомени Тардъо прави важното признание, че „Лишени от възможността да се разплащат с долари, Европейските Съюзници биха били разбити до края на 1917 година. Влизането на Америка във войната ни спаси.“

След разгрома на Русия и подписването на Брест-Литовския мирен договор съюзниците осъзнават, че положението им е неудържимо. Върховният Военен Съвет в лицето на министър-председателите Лойд Джордж, Жорж Клемансо и Орландо на 16 март 1918г изпраща обща нота до президента Уилсън с настоятелна молба за американска помощ и съдействие за японска интервенция в Сибир за да бъдат задържани германските армии на Източния фронт.

Ето текст от каблограма на министъра на външните работи на Великобритания Балфур юни 1918г чрез лорд Рединг/британски представител в САЩ/ до Е. Хауз: „Ако не бъде предприета незабавно Съюзна интервенция в Сибир, то ние нямаме шанс да постигнем окончателна победа и в същото време сме изложени на сериозен риск от поражение. Към юни 1919 година изтощените британски и френски човешки резерви ще бъдат причина за намаление броя на дивизиите, които стоят на фронта. Прииждането на американска армия няма да бъде достатъчно за да може на Западния фронт да има достатъчно количество боеспособни американски дивизии необходими за възстановяване на първоначалния баланс на силите в наша полза. В този смисъл германците въпреки загубите в убити и ранени ще имат в първата половина на 1919година на Западния фронт една страшна армия без дори да им се налага да прехвърлят допълнително дивизии от Изтока. Но ако Централните държави не са заплашени от настъпление на Източния фронт, то те ще са в състояние да прехвърлят от там значителен брой дивизии увеличавайки численото си превъзходство на Запад. Така германците ще могат с такова превъзходство в силите да решат войната на Запад в своя полза.“

И така отчитайки изключително тежкото положение в което изпадат Съюзниците през 1917г и първата половина на 1918 година, пораженията на Западния фронт и капитулация на Русия, унието обзело военните щабове на трите армии и паниката обхванала лидерите на Франция, Великобритания и Италия стигаме до извода, че през този период

АНТАНТАТА не би могла да отхвърли условията на американския президент Удроу Уилсън за помощ, обвързана с неговите „14 точки на мира“, защото това щеше да ги обрече на военен разгром с налагане на продължителна

Германска доминация на континента, превръщаща Кайзерова Германия в световна сила по-значима от САЩ и Великобритания.

Шансът за почти ултимативно налагане на американските условия за мира и регулиране на следвоенния свят е пропуснат!

Настъпват обективни промени на цялостното положение в Европа, Света и самите Съединени Американски Щати, които не благоприятствуват вече изграждане на следвоенния свят при тези условия. Благоприятният момент е изпуснат и никога повече няма да се появи друг подобен.

Но въпреки всичко на 8 януари 1918 година светът все пак узнава какви са намеренията на Удроу Уилсън по отношение на войната и мира. Този политически идеалист вярва, че естествения ход на нещата ще постави САЩ в ръководна роля в края на войната и всички ще трябва да се съобразят с по-долу прокламираните принципи.

Нашата програма е програма за всеобщ мир. И тази програма, единствено възможна според нас, е следната:

1. Открити мирни договори, открито обсъждани, след които няма да има никакви частни международни споразумения от какъвто и да било род, а дипломатията ще действа винаги открито и пред очите на всички.
2. Абсолютна свобода на плаването по моретата извън териториални води както в мирно, така и във военно време, с изключение на случаите, когато моретата могат да бъдат напълно или частично закрити чрез международни действия в изпълнение на международни договорености.
3. Отстраняване, доколкото е възможно, на всички икономически бариери и установяване на равни условия за търговия за всички нации, обявяващи се за мир и обединяващи се за неговото поддържане.
4. Размяна на взаимни гаранции, че националните въоръжения ще бъдат съкратени до крайния предел, съвместим с вътрешната сигурност.
5. Свободно, непредубедено и абсолютно безпристрастно уреждане на всички колониални претенции, основано на строго спазване на принципа, че при уреждането на всички подобни въпроси, отнасящи се до суверенитета, интересите на засегнатото население, трябва да имат еднаква тежест със справедливите претенции на правителството, чиито права трябва да бъдат установени.

6. Евакуацията на цялата руска територия и такова уреждане на всички въпроси, засягащи Русия, което ще /й/ осигури най-доброто и най-свободно сътрудничество на другите нации в света, за да се даде /на Русия/ безпрепятствена и пълна възможност за независимо определяне на нейното собствено политическо развитие и национална политика и за да ѝ се осигури искрен и сърдечен прием в обществото на свободните нации при начина на управление, който тя сама си избере; и, нещо повече от пример, всякакъв вид помощ, от която тя би имала нужда и самата тя би пожелала. Отношението на Русия към нейните нации-сестри през следващите месеци ще бъде пробният камък за тяхната добра воля, за тяхното разбиране на нейните нужди като различаващи се от техните собствени интереси и на тяхната разумна и безкористна симпатия.
7. Белгия, целият свят ще се съгласи, трябва да бъде евакуирана и възстановена без каквито и да било опити да се ограничи суверенитетът, с който тя се ползва също като всички други свободни нации. Никое друго действие не би могло повече, отколкото това, да послужи за възстановяване на доверието на нациите към законите, които те самите са установили и определили като ръководство в своите взаимоотношения. Без този оздравителен акт цялата структура и законна сила на международното право биха били завинаги накърнени.
8. Цялата френска територия трябва да бъде евакуирана, а завладените части – възвърнати, злото, причинено на Франция от Прусия през 1871 година, що се отнася до Елзас-Лотарингия, което безпокоеше световния мир почти петдесет години, трябва да бъде поправено, за да може отново мирът да бъде осигурен в интерес на всички.
9. Трябва да се осъществи поправка на италианските граници по протежение на ясно различимите гранични линии на народностна принадлежност.
10. На народите от Австро-Унгария, които ние бихме искали да видим със запазено и осигурено място сред нациите, трябва да бъде дадена най-пълната възможност за автономно развитие.
11. Румъния, Сърбия и Черна гора трябва да бъдат евакуирани; окупираните територии – възвърнати; на Сърбия трябва да бъде даден свободен и сигурен достъп до море; взаимоотношенията между отделните балкански държави трябва да се определят чрез дружеско обсъждане по протежение на исторически установените гранични линии на народностна принадлежност; на отделните балкански държави трябва да бъдат дадени международни гаранции, за политическа и икономическа независимост и териториална цялост.

12. На турските части от настоящата Отоманска империя трябва да бъде гарантиран сигурен суверенитет, но на другите народности, които сега са под турска власт, трябва да се гарантира абсолютна сигурност на съществуване и пълна възможност за автономно развитие; Дарданелите трябва да бъдат постоянно открити като свободен път за корабите и търговията на всички нации под международни гаранции.
13. Трябва да бъде създадена независима полска държава, която да включи териториите с безспорно полско население, на която трябва да бъде гарантиран свободен и сигурен достъп до море и чиято политическа и икономическа независимост и териториална цялост трябва да бъдат гарантирани с международен договор.
14. Трябва да бъде образувана всеобща асоциация на нациите въз основа на точно определени договорни клаузи, имащи за цел да дадат взаимни гаранции за политическа независимост и териториална цялост както на големите, така и на малките държави.

Какво се случва на практика в Париж след края на войната и последващото подписване на серия от мирни договори оформящи Версайската система на следвоенна Европа? Нека видим точка по точка.

Точка първа: Самите мирни договори подписани в Париж не са открито обсъждани от победители и победени, а ултимативно оформени на закрити врата след безпринципни договорки и пазарлъци между победителите. Делегациите на победените страни само са били принудени да ги подпишат. Победителите си затварят очите пред първото извършено нарушение. Два дни след Компьенското примирие / споразумение за прекратяване на бойните действия в Първата световна война между победената Германска империя и нейните противници / Съветска Русия анулира формално Брест-Литовския договор.

Точка втора: Абсолютната свобода на плаването по моретата извън териториални води както в мирно, така и във военно време обслужва в най-голяма степен гигантските флотилии на САЩ и Великобритания осигурили си неограничен достъп до всяко кътче на земното кълбо.

Точка трета: Отстраняването на всички икономически бариери за търговия отваря световните пазари за големите страни победителки. Победените дълго време няма да вдигнат глава под тежестта на репарациите и контрибуциите.

Точка четвърта: Националните въоръжения наистина биват съкратени до краен предел но единствено на загубилите войната страни като Германия, Австрия, Унгария и България. Страната ни е лишена от правото да има професионална армия и общата и численост не бива да надвишава 20 000 души.

Забранява се да притежаваме военни кораби и подводници. Забранява ни се притежаването на военна и морска авиация. Фактически България и обезоръжена и се превръща в лесна плячка за съседите победители.

Точка пета: Формулировката за колониалната политика е неясна, обтекаема и нищо не уточняваща. След войната просто се извършва едно преразпределение на колониите между държавите победители за сметка на Германия.

Точка шеста: Проблемът РУСИЯ е пример за неправилно разбиране и оценяване на случващото се там. Уилсън и Хауз не осъзнават, че разразилата се революция в тази страна променя из основи общественно-икономическа, политическа и социална система. При това промяната е в посока на въвеждане на тоталитарен, еднопартиен режим на управление. Социалдемократическата идеология е взета на въоръжение от материалистическата философия на Маркс и Енгелс и приспособена за нуждите на една партия, която налага тотален контрол върху държавата и многобройните народности живеещи в нея. Скоро започва и „износ на революции“ в други страни на Европа и света.

Точка седма: Тук нещата са ясни. Белгия трябва да съществува. Но това е добре познатата старата Британска политика от другата страна на Ламанша да граничи само с малки държавици като Нидерландия, Белгия и Люксембург. Тоест Германия пак няма достъп до Ламанша.

Точка осма: Мосю Клемансо не просто възстановява териториите на Франция включвайки Елзас и Лотарингия, но той се опитва да превърне Франция в абсолютен господар на цяла Европа. През януари 1923 година френски и белгийски войски окупират Рурска област установявайки контрол над промишлеността в този район за да заменят отказваните/по невъзможност/репарационни плащания от Германия с пряка експлоатация на стомана и въглища! Рейн престава да бъде германска река.

Точка девета: Италианските граници са „поправени“ така, че Южен Тирол с чисто австрийско /немскоговорящо/ население е анексиран от Италия. Претенциите са даже и към източното Далматинско Адриатическо крайбрежие населено само със славяни.

Точка десета: Обещаната пълна автономия на всички народности в рамките на федерализирана Хабсбургска империя не се случва. Австро-Унгария е разчленена, а победителите просто подаряват словенците и хърватите с цялото Адриатическо крайбрежие и Далмация на изкуствено създадена нова империя наречена „Сръбско хърватско словенска държава.“ Така хърватите и словенците попадат под гнет, който се оказва по-тежък от ярема на австрийския император. Какво да кажем за Унгария? Тя е почти изличена като държава! Около 2/3 от територията и заедно с 3 милиона унгарци са

откъснати от нея и дадени на съседните и държави, като Румъния, Сърбо-хърватско словенската държава, Чехословакия! Къде е тук справедливостта?

Точка единадесета: Дружески взаимоотношения и обсъждане на граници между Балканските държави няма. След войната България е напълно изолирана и капсулирана от така наречената „Малка Антанта“. Жестоко осакатена с откъснати от нея дялове: Македония, Добруджа, Западните Български Покрайнини и най-вече Западна Тракия с излаза на Бяло море! По отношение на България американската изследователска група с работно название The Inquiry /Изследването/ извършва огромна проучвателна работа. Непредубедено и обективно е установено всичко свързано с историята, етноса, религиозната принадлежност, географията, поминъка и взаимоотношенията със съседните ни страни, включително, войни и мирни договори. Ето една малка част заключенията и:

„Никакво справедливо или твърдо решение на обърканите проблеми на Балканите, изправящо лице в лице дълбоко обидените балкански народи не може да бъде основано на произволния Букурещки договор от 1913 година. Този договор се явява продукт на пагубната дипломатия с която народите в света сега съвършено са приключили. Букурещкият договор нанася ущърб на всяка балканска нация, и даже на тези нации, които той някак си облагодетелствува хвърляйки на тях постоянната зловеща сянка на военна угроза. Договорът несъмнено способствува за загубата у българския народ на естествените чувства на вярност и някогашна лоялност. Той отказва на Сърбия достъп до море, явяващ се за нея необходим, понеже само изхода на море и дава пълна независимост. Справедливото решение на въпроса трябва да започне разбира се с оттегляне армиите на Централните държави от териториите на Румъния, Сърбия и Черна Гора и възстановяване на Сърбия и Черна Гора. Очевидно е неразумно да се опитваме да начертаем в сегашно време границите на Балканските държави. Някои общи съображения можем да се опитаме да запазим.

1. Анексираната част на Добруджа от Румъния е почти несъмнено българска по характер и трябва да бъде върната.
2. Границата между България и Турция трябва да бъде установена по линията Мидия-Енос, както това е определено на конференцията в Лондон.
3. Южна граница на България трябва да бъде крайбрежието на Егейско море от Енос до залива Орфано, а устието на река Струма трябва да лежи в българска територия.
4. Най-добър изход към морето за Сърбия се явява Солун.“

За Македония се предвижда да бъде разделена след безпристрастна анкета /тоест допитване/. Граница, която може да се вземе като основа за анкетата

е южната линия на „спорната зона“, както бе уговорена между Сърбия и България преди Първата Балканска война/тоест Безспорната зона за България, а част от Спорната зона за Сърбия/.

Въпреки тези препоръки на експертната комисия The Inquiry американските делегати не се осмеляват да интегрират тези изводи в 11тата точка, а приемат за истина безочливите фалшификации на Пашич и Венизелос подарявайки им чисто български територии и население. Това обстоятелство гъзно е признато от Лойд Джордж, който през 1928 година заявява „Цялата документация, дадена ни от някои от нашите съюзници при сключването на мира беше лъжлива и фалшифицирана“.

И още едно важно за България заключение и препоръка от тази експертна група The Inquiry останало неосъществено:

„Скица на доклад и препоръки от временно естество приготвен от Информационната секция, съобразно инструкциите и, за председателя на Съединените Щати и за пълномощниците в Конференцията за мира“:

- „Не следва да се правят никакви изменения на северната гръцка граница. Гръцките претенции върху територията на целия северен Егейски бряг се явяват неприемливи, защото те ще лишат България от самостоятелен излаз на Егейско море, заради една малка ивица за Гърция“.

[Том IV Документи (стр.249) Документ № 246 от 21 януари 1919г].

Извадка от „Моят дневник от Парижката конференция 1919, Вашингтон 1928

По време на мирната конференция Дейвид Хънтър Милър е бил правен съветник на американската делегация в Париж.

Точка дванадесета. Тя не се осъществява и подготвяното откъсване на Истанбул и Проливите от Турция не се случва само поради успешната война с която тя отстоява териториалната си цялост срещу гръцката агресия. На Антантата не и се воюва за Балканските протезета и или както иронично ги нарича Жорж Клемансо- „Чакалите на нашата победа.“

Точка тринадесета: Възстановената Полска държава включва не само безспорно полско население, но и безспорно немскоговорящо такова. Голяма част от Западна Прусия е подарена на Полша, а Източна Прусия остава временно ексклав разделена от основната територия на Германия. Впоследствие този остатък е поделен между Полша, Литва и Русия. Така Германия губи завинаги сърцевината на своята държава откъдето тръгва обединението и- ПРУСИЯ!

Точка четиринадесета: Действително добре замислена като международна организация регулираща отношенията между държавите Лигата на нациите просъществува само във времето между двете войни. ОН -Общество на народите не успява да се справи с множество възникнали международни проблеми. Най-злощастна за нас се оказва невъзможността и да защити правата на малцинствата попаднали в границите на държавите победителки. Така въпреки подписаните договори от страна на Сърбия и Гърция за защита на малцинствата, българите в Егейска и Вардарска Македония са подложени на варварска асимилация целяща пълното обезбългаряване на тези области.

Точка петнадесета: такава няма, за Германия не става и дума! Тя е смазана икономически, отслабена военно, разчленена териториално, изолирана политически и това всичко в пълно противоречие с гръмотевиичните обещания на Хауз и Уилсън по време на войната. Обещанията оказали се просто деморализираща пропаганда за отслабване на военната и мощ. За пример ето част от писмо на Е. Хауз до президента Уилсън по време на разгара на войната: „Ние можем да внушим на немците чувство за безопасност, което те сега нямат. Цялата военна пропаганда в пределите на Централните Сили има за цел да предизвика възбуда и страх от едно разчленение на Германия и икономическо разорение. Ако германският народ бъде доведен до ясното разбиране, че неговата цялост ще бъде по-добре гарантирана от този мир, който ние имаме предвид, отколкото мира постоянно опираш се на огромни въоръжения, то аргументите на милитаристите ще бъдат сломени. Ако ние имаме намерение да спечелим тази война, то на мен ми се струва, че е необходимо да вършим нещата различно от нашите съюзници през последните три години“. Това е пропаганда в най-чист вид!

От тези констатации се вижда, че „14 те точки на Уилсън“ не успяват да станат „Пътеводна звезда“ в работата на делегациите по време на Парижките мирни преговори след края на войната. Причините за това са разнообразни. И тук трябва да видим възможностите и пропуските в провежданата дипломатията от двамата големи по това време в САЩ: Удроу Уилсън и Едуард Хауз.

Последна възможност за американски контрол се явява, когато Едуард Хауз отново заминава за Европа през месец октомври 1918 година след настъпилия пълен обрат на Западния фронт за да вземе участие в заседанията на Върховния Военен Съвет. Антантата е осъществила успешно контранастъпление през периода август-септември същата година. Сега вече ролите са разменени и Централните Сили са пред военен крах. Коалиционните партньори се събират за важни политически преговори. И Хауз е отново сред действащите лица. Той пристига с пълномощия да отстоява позицията „14 те точки на Уилсън“ да бъдат основа на предстоящите преговори за мир, както за Германия, така и за Съюзниците. Хауз разбирал трудността на задачата си едновременно да отстои принципите на Уилсън, без да нанася

и вреди на Съюзниците. Разговорите обаче потръгват неочаквано добре и след седмица непрекъснати преговори той успява да убеди европейските си партньори да се подпише примирие на основата на „14те точки на Уилсън.“ Това е определен успех за американската мисия! Този успех окрилил Хауз до толкова, че той си повярвал, че може да оглави американската делегация при предстоящата мирна конференция в Париж за окончателното подписване на мирните договори. Ето текста на телеграмата му до президента Уилсън 31 октомври 1918година: „Ако Вие ми предоставите свобода на действие в преговорите, които вече се водят, мога да Ви уверя, че няма да бъде допуснато нищо, което да Ви постави в затруднително положение или да компрометира каквото и да е от Вашите принципи на мира. Вие ще разполагате с такава свобода на действие след подписаните примирия, с каквато разполагате сега.“

Все пак американският президент пожелава сам да оглави американската делегация на мирната конференция в Париж. Едуард Хауз станал просто един от членовете на тази делегация, макар и най-важния.

Но дори и той не осъзнал, че пълният обрат на Западния фронт очертаващ неизбежно и окончателно поражение на Германия и Централните Сили представлява „погребален камбанен звън за „14 те точки на Уилсън.“

Инициативата вече била в ръцете на АНТАНТАТА. Сега вече нямало какво да спре Франция, Великобритания, Италия и малките им съюзници да извадят на светло предварителните договорки и „пиршеството“ да започне до пълно оглозване на победените. Просто политика на реалностите потвърждаваща, че войната не е нищо друго освен „продължение на политиката с други средства.“

Мирните преговори в Париж започват, а с тях и отрезвяването на „двамата кормчии“. Много скоро президента Уилсън и Е. Хауз усещат на гърба си вятъра на промяната. В големите заседания, както и в тези по комисиите американските делегати се сблъскват с безкомпромисните позиции на Клемансо и Лойд Джорд почти по всеки спорен въпрос. Особено остри са споровете между Уилсън и Клемансо в „Съвета на четиримата“ сполучливо охарактеризирани от държавния секретар на САЩ, Лансинг като „битката на кралете.“ Американският президент въпреки всичко се опитва да защитава докрай своите принципи. Но борбата е неравна, американците са сами, а и президента вече няма зад гърба си онзи предан свой приятел и съветник от минали години. И тук започва да се проявява разликата в подхода на Хауз и Уилсън при възникналите конфликти. Докато американския президент упорито не отстъпва от принципите си, Е. Хауз верен на своята „политика на реалностите“ търси взаимоприемлив изход от всяко затруднително положение дори и с цената на сериозни компромиси. Това вече не е стария тандем. Двамата сега имат различни гледни точки по въпроса какви са всъщност границите на приемливите компромиси при изграждането на новия световен ред.

Особенно ясно това проличава при временното отсъствие на Уилсън от Париж през февруари и март 1919 година, когато Хауз е упълномощен да поеме ръководството на делегацията. Тогава, както той сам по-късно заявява, се опитал да разчисти в отсъствието на президента пътя към мирното съглашение ускорявайки за тази цел работата на експертите. Но това става заради големите отстъпки, които започват да правят американските делегати. Връщайки се март месец в Париж президента не се поколебава да заяви ясно и категорично, че компромисите приети тогава от Хауз не са нищо друго освен едно предателство. Това е вече пълен разрыв по между им. По късно Уилсън тъжно споделя със съпругата си Едит: „Хауз предаде всичко, което аз спечелих преди напускането ми на Париж.“ Показателен е последния личен разговор между двамата състоял се на 29 юни 1919 година след подписването на Версайлския договор. Уилсън му казва: „Хауз, аз се убедих, че в този живот не може да се постигне нищо стойностно ако за него не се води борба.“ Разбирайки много добре, че е упрекат в малодушие Хауз отговаря напосоки, че и „англо-саксонската цивилизация е построена благодарение на компромиси.“ Но явно гузната съвест на Хауз го кара да си запише в дневника на 3 март 1919г „Стана очевидно, че светът няма да бъде светът за който аз се надявах и не е този свят с който трябваше да завърши тази страшна война.“ По нататък той анализира и търси обяснение за този обрат и невъзможността да се отстоят първоначалните принципи на американския президент за мира и следвоенния свят. Уилсъновата концепция за мира претърпява пълен крах и възможните причини за това са следните, според Хауз, а и не само според него:

ПЪРВАТА ГОЛЯМА ПРИЧИНА

Променена е вътрешнополитическата ситуация в САЩ след като републиканците печелят парламентарните избори в края на войната и имат мнозинство в Конгреса. Това не позволява на американската делегация да действа вече толкова смело отстоявайки принципите на Уилсън. И наистина, както ще видим по-късно конгресмените не позволяват САЩ да стане член на Обществото на Народите /Лигата на нациите/. Не ратифицират Версайлския мирен договор. Противодействуват на политиката на Уилсън - /разбирай на неговите „14 точки за мир“/. Тук трябва да припомним грешката на тандема Уилсън- Хауз, когато те решават практически да изключат Републиканската партия /тогава в опозиция/ от участие в един коалиционен кабинет за което тя е била готова. Поемането на съвместна отговорност в тези съдбоносни военни години, когато се решава съдбата на Европа и света би осигурило един силен тил на американската делегация при воденето на Парижките мирни преговори. Шансът „14те принципа на Уилсън“ да възтържествуват щеше да бъде много по-голям.

ВТОРА ГОЛЯМА ПРИЧИНА

Президентът Уилсън вече не е можел да се опира, както по време на разгара на войната на либералните слоеве и работничеството в европейските страни за възприемане на неговите „14 точки на мира“. В самия край на войната това най-вероятно би довело до неконтролируемо падане от власт на правителствата във всички Велики държави и настъпване на пълен хаос. Пример за това е случилото се в Русия, където катастрофата във войната съчетана с мизерията и глада на фронта и в тила води до разпад на общественоеко-номическия система и идване на власт на напълно непозната политическа партия-болшевики. Същото нещо би сполетяло и Австро-Унгарската империя, при евентуален опит да се федерализира. Центобежните сили биха изхвърлили от нея славянските и провинции.

В България пък едно успешно Владайско войнишко въстание можеше да доведе на власт политическа сила подобна на болшевишката в Русия.

Германия е разкъсвана между негодувание срещу наложения и диктат и търсене на възмездие от виновниците. Така през декември 1918 година е основана Германската комунистическа партия, а малко по-късно през януари 1919 година възниква Германската работническа партия, предшественик на Националсоциалистическата германска работническа партия. И двете нямат за цел утвърждаване на демократично-либерална система на управление в духа на съществуващите такива в Европа и Америка.

Тоест буквалното прилагане на принципите на Уилсън в условията на повсеместна мизерия и хаос сред воювалите европейски народи можеше да предизвика израждане на демократичните процеси в стихийно разрушаване на съществуващите политически системи и болшевизирането им или фашизиране и нацифициране както стана в Италия и Германия. Ето защо Е. Хауз вижда като единствена алтернатива на това лошо развитие на нещата запазване на компромисен свят основаващ се на съгласие и споразумение с настоящите европейски лидери. Наблюдавайки крайния резултат от няколкогодишните си упражнения във висша дипломация Хауз горчиво заключава:

„На мен ми е отвратително да седя в бездействие и да гледам как ми налагат подобен мир. Единственото за което ще сполучим е създаването на Лига на нациите, но даже и тя се очертава да бъде несъвършен инструмент.“

ТРЕТА ГОЛЯМА ПРИЧИНА

Тя произхожда от предварително заложената политика на страните от АН-ТАНТАТА, че ако излезнат победители с постигане на пълен разгром на Гер-

мания, Австро-Унгария, България и Турция, те ще заграбят предварително набелязаните си територии и колонии и ще наложат непосилни контрибуции и репарации, които ще направят трайно нежизнеспособни победените държави или направо ще ги изличат от картата на Европа. Това е силова политика, която е била заложена в предварителните договорки помежду им. Единствено катастрофалното им положение през 1917 и началото на 1918 година ги е принудило временно да потулят съглашенията си до поява на по-добри времена. И такива за тях наистина се явяват. Нито Уилсън, а още по-малко Хауз са били готови да противодействуват на тази брутална политика на силата. Възможностите за диктуване на Уилсъновите виждания относно следвоенния свят са пропуснати, когато европейските им съюзници са били на колене, а германските войски са били пред Париж. Но, когато един „политически идеалист“ само прокламира от Вашингтон либералните си разбираня за следвоенния свят, а друг „политически реалист“ ги жертвува на масата на преговорите, крайният резултат е този.

В цялата история на човечеството няма друг такъв глобален военен конфликт, който предизвиква такава сериозна и трайна промяна в живота на човешкото общество и държавите.

- Заличават се четири монархии в Европа
- Възниква нова общественно-икономическа и политическа система на територията на 1/6 от земната суша в бившата Руска империя. Същата става толкова устойчива и разрастваща се, че започва да инфилтрира останалата част от света. В тази част на земята се осъществява невиджано съсредоточаване на политическа, икономическа и военна власт в ръцете на една нищожна прослойка от населението. Болшевиките обосновават цялостно си политическо поведение с една утопична идеология, която налагат силово и като единствено възможна. Контролът в многонационалната империя е тотален.
- САЩ стават най-могъщата държава на света във военно и икономическо отношение и негов неоспорим лидер.
- Осъществява се най-голямото териториално преразпределение на територии и хора с насилствено създаване на малцинства в държавите победителки, някои от които и след сто години не могат да се съединят с родните си.
- Като неизбежна реакция на това е последващ втори глобален военен конфликт, войната на реванша – Втората Световна Война.

Оказва се, че когато Съединените Американски Щати решават да влезнат в този глобален военен конфликт планирайки постигане на свои национални цели и защитавайки интересите си, това неизбежно засяга Европа и останалия свят, но не по начин какъвто са очаквали президента и част от политическия елит на Америка. Доказва се, че не е достатъчно само да се участва с огромен ресурс от кредити, суровини, въоръжение и жива сила. Това само по себе си не успява да гарантира приемането на американските условия на мира. Съществен елемент е трябвало да бъде изработването на политическа доктрина с участието на всички политически сили в страната. Включване на максимален брой хора, експерти с различна партийна, религиозна, социална и професионални принадлежност. Особено важно е било да вземат участие в процеса на предварителните преговори професионални, школувани дипломати с опит в международната политика, добре познаващи приемите на френската и английска дипломации. Не е тайна, че назначения от президента Уилсън на поста държавен секретар Робърт Лансинг през 1915 година на практика бива изолиран за сметка на любимеца на президента Едуард Хауз. Удроу Уилсънзаобикаля не само държавния секретар, но и държавния департамент на САЩ при осъществяването на дипломатическата дейност и взимане на важни политически решения. Стесняването на кръга от хора вземащи фундаментални решения до личности като самия президент Уилсън, неговия личен съветник Едуард Хауз с предпочитаните от последния експерти в различни области е предпоставка за водене на слаба и донякъде наивна политика с нелоялните съюзници от Антантата. Това именно позволява на френската и английска дипломация да триумфират накрая. Те провеждат политика на привидно съгласие в най-трудните периоди от войната с последващо безкомпромисно налагане на предварително замислените си намерения заради които воюват в продължение на пет години.

Колкото по-сложен е един комплекс от проблеми, толкова по-голямо трябва да бъде участието на обществото в решаването му: институции, политици, дипломати от кариерата, историци. Всички те трябва да имат възможност да влияят на високо ниво при взимане на стратегическите решения. Пример за това е експертната група The Inquiry /Изследването/, която след положен огромен труд на събиране и анализиране на информация от най-различно естество „въоръжава“ американските делегати на Парижките мирни преговори със силен инструментариум за отстояване на напълно защитими позиции. Трудът им обаче остава нереализиран поради слабости в тактиката на водене на преговорите и склонност към допускане на принципи компромиси от страна най-вече на Едуард Хауз. За пример отново може да бъде дадена България. Представям извадки от дневника на Дейвид Хънтър правен съветник на американската делегация в Париж и секретар на американския президент, който е част от американската делегация там. В своите мемоари той публикува позицията на сръбския министър-председател Пашич за Македония в едно негово писмо от 1 август 1919 година

до „Комитетът за новите държави“ в Париж. В него той откровенно лъже че „македонските славяни са били винаги считани от властите в нашата държава като сърби: от сега нататък те ще се радват на същите права, както другите граждани на нашата държава и са представени със същите права във временния парламент. Съставляващи част от болшинството на нашия народ и радвайки се на всички граждански и политически права, те нямат абсолютно никаква нужда да бъдат покровителствувани по специален начин“.

В крайна сметка работните комисии в състава на този Комитет приемат лъжливата теза на Никола Пашич и предоставят цяла Вардарска Македония на новопръкналата се „Държава на сърби, хървати и словенци“. Американската делегация не успява да противодействува въпреки солидните доводи дадени и от експертната си група The Inquiry /Изследването/ и цитирани по-горе в доклада. Остават нечути и предложенията на италианците за автономия на Македония, на англичаните и японците за надзор над Македония. Франция налага твърдо и безкомпромисно своето решение Македония да бъде отдадена без каквито и да било условия на сърбите. Какво се случва след това с македонските българи там знаем от един достоен французин на име Анри Пози в книгата му „Войната се връща“.

Но най-голямата несправедливост сполетява България с отнемането излиза и на Бяло море между реките Марица и Места. В същия този „Комитет за новите държави“, гръцкият министър-председател Венизелос най-безочливо убеждава присъстващите на заседанията делегати, че населението в Западна Тракия е преобладаващо гръцко, а мюсюлманите живеещи там предпочитат да бъдат под гръцка власт представяйки напълно фалшива статистика. Следващата голяма лъжа, която той пуска в ход е, че Гърция ще даде на България гарантиран излаз на Егейско море през Кавала, Солун или Деде Агач. Нещо, което не се случва през изминалите сто години. И тук американската позиция лъкатуши в крайности както видяхме по-горе за да игнорира накрая заключенията на собствената си експертна група предоставяйки цяла Западна Тракия на Гърция и лишавайки България от така жизнено важния и излаз на Бяло море.

Така безславно капитулира американската дипломация в Париж след края на войната по време на провеждането на мирните преговори и подписването на серия от договори оформили така наречената „Версайска система“ в Европа. Нищо от така помпозно прокламираните „14 принципа на Уилсън“ не се осъществява. Американският президент е съкрушен от този факт. Разбира, че е измамен, както от Европейските си съюзници, така и от собствения най-доверен съветник Едуард Хауз. За това и след подписването на най-важния договор /по същество диктат/ с победена Германия на 28 юни 1919 година Удроу Уилсън напуска преждевременно Париж и се прибира в Америка. Започва обиколка из САЩ водейки кампания за ратифициране на споразу-

мението за „Лигата на нациите“. След едно от изказванията си в подкрепа на Лигата в Пуебло (Колорадо) на 2 октомври 1919 г. Уилсън получава мозъчен инсулт с парализа на лявата половина на тялото и ослепяване с едното око. Следва ново тежко разочарование, Американският конгрес в крайна сметка отказва да ратифицира системата от Парижки мирни договори, а също така страната да стане член на новосъздаденото Общество на народите. Това окончателно го сломява!

Последните години от живота си Удроу Уилсън преживява в инвалидна колечка. На практика не е в състояние да управлява държавата в оставащите близо две години, а това по всяка вероятност вършат тесен кръг съветници около него включително и неговата съпруга. Вицепрезидентът е изолиран от взимане на решения. Всичко това го измъчва и преди да умре той споделя, че съжалява дето е измамил американския народ въвличайки го напразно в Първата световна война. Умира на 3 февруари 1924 година на 68 годишна възраст.

Едуард Хауз след разрива с президента Уилсън губи „инструмента“ за реализиране на собствените си политически амбиции. Това автоматически го прави социално незабележим. Сам по себе си той се оказва негоден да сътвори нещо, което да успее да реализира. Доживява дните си събирайки и издавайки мемоарите и архива в които се опитва единствено да докаже, че той и президента са действували правилно. Историята отсъжда друго. Умира на 28 март 1938 година на 79 годишна възраст.

Така си отиват архитектите на един неосъществил се свят.

П. П. А междуременно историята наказва политиците-победители от Версайл. Само двадесет години по-късно избухва нова световна война, която благодарение на усъвършенствуваните военни технологии убива многократно повече хора и заличава стотици градове и села. Не е вече между живите най-големия виновник за това Жорж Клемансо напуснал земния свят, без да види касапницата наречена Втора Световна Война, касапница в която по ирония на съдбата се разиграва същия сценарий но вече с друг край.

Ползувани източници:

1. Архив на полковник Хауз Том III-подготовка и печат професор Чарлз Сеймър
2. Биография на полковник Едуард Хауз- В. В. Романов
3. Части от Дневникът на Дейвид Хънтър Милър по публикации на Цочо Билярски

САЩ И ОПРЕДЕЛЯНЕ НА БЪЛГАРО-ЮГОСЛАВСКАТА ГРАНИЦА НА ПАРИЖКАТА МИРНА КОНФЕРЕНЦИЯ 1919 Г.

Проф. дин Людмил Спасов

На 6 април 1917 г. САЩ обявява война на Германия. България отказва да последва примера на Австро-Унгария и Османската империя, и не къса дипломатически отношения с Америка. Причина за това е проявеното от германските военни власти към българските войски в Румъния и Добруджа „открито враждебно и крайно обидно отношение“. Премиерът Васил Радославов нарежда на пълномощния министър Димитър Ризов да заяви в Берлин, че „българското правителство ще се изложи на голям риск, ако прекъсне дипломатическите си отношения със САЩ преди да бъдат възстановени истинските съюзни отношения“ между България и Германия.

Година и половина по-късно изпратената в Солун за сключване на примирие българска делегация начело с Андрей Ляпчев установява връзка с командващия английските войски ген. Милн и главнокомандващия Източната армия ген. Франше Д'Епре със съдействието на американския генерален консул в София Доменик Мърфи и секретаря му Арчибълд Уокър. САЩ посредничи, но условието на американския президент Удроу Уилсън е България да приеме поставените ѝ от Съглашението условия.

На 29 септември 1918 г. в 10,50 часа преговорите в Солун между Андрей Ляпчев, ген. Иван Луков и Симеон Радев и ген. Франше Д'Епре и началник щаба на съглашенските войски ген. Шарпи приключват с подписването на Военна конвенция за спиране на военните действия между съюзните сили и България. Ляпчев се надява, че при изпълнението на Конвенцията, много от тежките ѝ условия „ще бъдат смекчени и... на конференцията за общия мир ще възтържествува правдата“. „Аз – пише той – оставам при убеждение, че България ще бъде възстановена в нейните национални граници.“

В своя труд „Ньойският договор и България“ Г. П. Генов пише: „Само американската делегация на конференцията се опита да остане последователна на обещанията, които беше дал Уилсън на победените народи. Но и тя повече от един опит не направи“. Макар и критичен по отношение на САЩ Г. П. Генов подчертава, че на американците се дължи на Парижката конференция „сръбските претенции да бъдат ограничени до днешните Западни

покрайнини“ и „Западна Тракия да бъде отстъпена на великите съглашенски държави, а не на Гърция“.

През есента на 1917 г., по нареждане на американския президент Удроу Уилсън, полк. Едуард Хаус формира в Ню Йорк комисия, състояща се от 18 отдела. С оглед изработването на мирните договори след войната на нея е поставена задача да събере сведения от географско, етнографско, историческо, икономическо и политическо естество за Европа и други райони на света. В комисията са включени предимно хора от факултетите на американските колежи и университети. Отначало директор на комисията е Сидни Мозес, а след това Исаия Бауман. Ръководител на Балканския отдел е проф. Клайв Дей, доктор по икономическа история в Йелския университет. Той възлага на проф. Монро да изучи България, Македония и Албания, на проф. Фъргюсън – Гърция, а на проф. Кернер – Сърбия.

Заклученията на американските експерти са в основата на Четиринадесетте точки на Удроу Уилсън от 8 януари 1918 г. за сключване на справедлив и траен мир. Основните принципи застъпени в тях са: открито практикуване на дипломатията; свобода на корабоплаването; отстраняване на икономическите граници; редуциране на въоръженията; безпристрастно уреждане на всички искания за колонии; освобождаване на окупираните руски територии; възстановяване на Белгия; да се поправи несправедливостта, извършена през 1871 г. от Прусия спрямо Франция по въпроса за Елзас и Лотарингия; коригиране на границите на Италия; на народите на Астро-Унгария да се предостави автономия; взаимно да се гарантира политическата независимост и териториална цялост на големите и малките държави и пр. По отношение на Балканите в точка единадесет се казва: „Окупационните войски трябва да бъдат изтеглени от Румъния, Сърбия и Черна гора, и да се възстановят освободените области. На Сърбия трябва да се гарантира свободен и сигурен достъп до морето. Отношенията между различните балкански държави трябва да бъдат определени чрез любезни разисквания, съответно на исторически дадените линии за принадлежност към определена националност. За политическа и икономическа независимост и териториална цялост на различните балкански държави трябва да се създадат гаранции“.

След сключването на Солунското примирие интересът на САЩ към Балканите се засилва. През октомври 1918 г. като представител на Американския Червен кръст в Македония и Тракия е изпратен Карл Блеген, да установи възможно най-точно числеността на българските бежанци и силно ли е влиянието на „гръцката партия“ в районите на Битоля и Костур. В началото на декември с. г. Чарлз С. Уилсън е назначен за шарже д'афер в България. Преди се отпрати от американското посолство в Мадрид за София той е инструктиран да разяснява на българите позицията на САЩ към войната, да

изпраща колкото се може повече информация и да избягва да се ангажира „с амбициите и стремежите за териториално разширение на България“. В края на 1918 г. САЩ признава Кралството на сърби, хървати и словенци, но с уговорката, че въпросът за границите му трябва да се реши на конференцията за мир в Париж.

За разлика от школуваните дипломати на Уилсън американските експерти се оказват далеч по-откровени защитници на българската кауза. След анализ на получената информация проф. Дей достига до извода, че на Балканите не може да се постигне справедлив и траен мир, основаващ се на условията, застъпени в Букурещкия мир от 1913 г. Трябва да се сложи край на „намесата и сплетничеството на великите сили“ и на „отстояване на националното единство чрез кланета“.

През 1918 г. под формата на Отдел за политическа информация към Министерството на външните работи Великобритания създава еквивалент на американската комисия. Подготвената от него позиция гласи: „Националният принцип трябва да бъде един от ръководните фактори при териториалното разпределение след войната“. С признаването на националния принцип английското правителство се доближава до Четиринадесетте точки на Уилсън, но това не означава, че на Парижката конференция английската делегация няма да се съобрази и с други фактори.

На 15 ноември 1918 г. френският премиер Жорж Клемансо заявява, че точките на Уилсън не могат да служат за основа на преговорите в Париж. „Добрият Господ – казва той – имаше само 10 точки“. Клемансо нарича победените държави „кръг от вражески страни“. „Не може да става въпрос за представяне условия за мир на вражеските сили, преди Съюзните и сдружени сили да са постигнали съгласие по тях“ – се казва в нотата на френското правителство.

Като причина за изключване на държавите от Централните сили от участие в конференцията се изтъква, че те не са създали „годни за работа“ правителства и парламенти. За разлика от Германия, Австро-Унгария и Османската империя, които се разпадат, България е със законно правителство и парламент. Но налаганият от Франция тон е, че „вражеските сили са си вражески“ и отношението към тях трябва да бъде еднакво. Това означава, че „каквото ще се случи с Германия, същото ще се случи и с България“. Предложението на френското правителство за недопускане на Германия, Австрия, Унгария, България и Турция в преговорите за мир се оказва окончателно.

На 18 януари 1919 г., т. е. на датата, на която през 1871 г. в Огледалната зала на Версай е провъзгласен Вторият германски райх, френският президент Раймонд Поанкаре открива Парижката мирна конференция. По предложе-

ние на Уилсън за председател е избран Жорж Клемансо. В конференцията участват 27 делегации с персонал над 2000 души. Главен орган е Върховният съвет. Той е наследник на Върховния военен съвет, който след примирието с Германия (11 ноември 1918 г.) е трансформиран в Междусъюзнически съвет на министър-председателите. В хода на конференцията са формирани 68 комисии и подкомисии. Изградена е и Централна териториална комисия. Начело на американската делегация е президентът Уилсън. Държавният секретар на САЩ Робърт Лансинг е един от четирите подпредседатели на конференцията, а Джоузеф Клар Крю, Леланд Харисън и У. С. Грант са секретари.

На 21 януари 1919 г., т. е. три дни след откриването на Парижката конференция Балканският отдел на проф. Клайв Дей представя на американската делегация окончателните си препоръки относно българските граници. Експертите настояват решението за Македония да бъде в съответствие с граничните линии, установени след Първата балканска война, а границата с Югославия да се базира на старите сръбски граници от 1913 г.

На 18 февруари 1919 г. с помощта на карта Миленко Веснич, пълномощен министър в Париж и член на югославската делегация, очертава пред Върховния съвет линията на югославските претенции, т. нар. линия на ген. Пешич, с която Висшият военен съвет на съюзните обединени сили е запознат още преди приключването на войната. Според тази линия новата граница трябвало да започне от гръцката граница, където р. Струма я пресича и оттам върви по течението на реката до устието на левия ѝ приток р. Джерман, преминава между София и Кюстендил, и излиза при началото на Драгоманското дефиле, като Драгоман остава в България, продължава на изток и североизток по планинските гребени и стига до р. Дунав между с. Арчар и устието на р. Скомлия. Искането р. Струма да бъде граница между България и Кралството е мотивирано с претенциите на Франция да се разшири до левия бряг на р. Рейн.

С линията на ген. Пешич българо-сръбската граница се измества с около 20 км на изток и в пределите на Кралството попадат Струмица, Петрич, Босилеград, Перник, Кюстендил, Трън, Брезник, Цариброд, Кула, Видин. По предложение на ръководителя на югославската делегация Никола Пашич от първоначалния вариант на линията на ген. Пешич отпада Перник, за да не бъде заподозряно правителство на Стоян Протич, че се стреми да сложи ръка върху каменните въглища на България.

На Парижката конференция Кралството на сърби, хървати и словенци аргументира своите териториални претенции към България със стратегически съображения – за 3 години 1913–1915 г. България на два пъти е нападала Сърбия. Военните представители на САЩ оценяват сръбските искания като

„империалистически“, а италианският делегат полк. Кастолди ги обявява за несъстоятелни, тъй като при създаването на Югославия сигурността на Моравско-вардарската долина е добре гарантирана.

На 6 април 1919 г. комисията по румънските и югославски работи възприема тезата на югославската делегация за стратегическото коригиране на българо-сръбската граница, но смята, че претенциите на Белград са прекалено големи. „Приемането на сръбските искания като цяло – се казва в изработения от нея доклад – ще направи България политически и икономически подчинена на Сърбия и невъзможен един траен мир. Територията, която трябва да се даде съдържа българско мнозинство и незначителен брой сърби.“ След разгорещен дебат се препоръчват три изменения на българо-сръбската граница от 1914 г. – при възвишенията на Струмица, Босилеград и Цариброд. Промяната на границата при Срумица и Босилеград е единодушно приета. С оглед събирането в Пирот на седем пътни артерии английските и френските експерти настояват Цариброд да се даде на Сърбия, а Драгоманският проход да остане в България. Американските и италианските представители смятат, че при Цариброд не е необходимо да се правят промени, но ако се наложи не изключват като възможна алтернатива англо-френското предложение.

На 16 май 1919 г. във Върховния съвет се обсъжда и въпросът за т. нар. тройна размяна, Румъния да получи Темишоара с прилежащите ѝ територии; България – Южна Добруджа, а Сърбия – Видинския край. Държавният секретар на САЩ Робърт Лансинг оспорва правото на Румъния върху Добруджа, а италианският външен министър барон Сидни Сонино категорично се обявява против даването на Видин на Сърбо-хърватско-словенското кралство. При разискванията става ясно, че без предварителното получаване на Банат Й. Брътиану, характеризиран от участници в конференцията като „безкрупен сметкаджия“, няма да започне преговори с България по добруджанския въпрос.

На 17 юли 1919 г. под председателството на Андре Тардийо Централната териториална комисия обсъжда заключенията на комисиите по гръцко-албанските и румънско-югославските работи. Относно сръбско-българската граница е възприето предложението на комисията по румънските и югославските работи от 6 април за отстъпване на Югославия на Струмица, Босилеград и Цариброд. Освен това се предлага по течението на р. Тимок на Кралството да се предостави една територия, дълга 20 км и широка 3 км, с оглед защитата на жп линията Зайчар – Неготин. През август Върховният съвет одобрява решенията на Централната териториална комисия, да бъдат отнети от България Струмишко, Босилеградско, Царибродско и земите източно от р. Тимок и дадени на Югославия.

На 19 септември 1919 г. при връчването на проекто-договора за мир министър-председателят Т. Теодоров излага пред Парижката конференция становището на българското правителство по въпросите за отговорността и сключването на справедлив мир. Застъпената в речта му теза е, че виновници за „злото“ са цар Фердинанд и правителството на В. Радославов, а не народа. Той казва: „Преследваната от тях политика е едно насилие, извършено над волята на българския народ... Българският народ не е искал съюза с Германия, той му беше наложен.“ Теодоров не приема упрека, че България е водила империалистическа политика. Целта на българската политика е националното обединение. Българският премиер изразява надежда, че последиците от извършените от българската държава грешки ще бъдат „в границите на справедливостта“, защото „никог престъпление не може да оправдае робството“. Теодоров настоява засегнатото от новото териториално разпределение население да бъде призовано да изрази чрез плебисцит своето мнение по отношение на своето бъдеще. „Ние – казва той – ще се преклоним пред тяхното решение без упреци, без огорчение.“

При връчването на проекта-договора Клемансо поставя ултиматум на България – до 25 дни да се даде отговор на представените мирни условия. По-късно, заради смяната на кабинета на Т. Теодоров от коалиционното правителство на Ал. Стамболийски (6 октомври 1919 г.), срокът на ултиматума е удължен с 10 дни. На 24 октомври 1919 г. българската делегация връчва на Върховния съвет „Забележки върху условията за мир“ (отговор по представените ѝ мирни условия). Авторите на „Забележките“ се опитват по един твърде наивен начин да оправдаят българското участие във войната на страната на Централните сили. Изтъква се, че „германският съюз е една случайност“ за България, докато за другите балканските държави, съюзници на Съглашението, „той е дълго време обикновен феномен“.

На 28 октомври и 1 ноември 1919 г. в Централната териториална комисия се обсъждат внесените от българската делегация „Забележки върху условията за мир“. Твърдението на българската делегация, че България случайно е воювала на страната на Централните сили, е категорично отхвърлено. По въпроса за сръбско-българската граница се оформят две гледища: англо-френско-японско, което е за запазване на очертаната в проекто-договора граница и американско-италианско – за анулиране на тази граница в частта ѝ за Цариброд и Босилеград. Граничната линия от 1914 г. трябва да се запази и тези две околии да останат в България. По-късно американските и италиански представители са принудени да отстъпят, за да не се спира окончателното изработване на договора за мир с България, като запазват резервите си относно даването на Босилеград и Цариброд на Югославия.

На 3 ноември 1919 г. Клемансо заявява, че по време на Първата световна война, като се намесва на страната на Централните сили, България е нару-

шила връзката между Русия и съюзниците ѝ, и е отворила на Германия пътя към Изтока, поради което продължаването на войната е станало неизбежно. Той казва: „България е отговорна за ужасните злини, които произтичат от това.“ Клемансо предупреждава българското правителство, че „Условията за мир“ са окончателни и че до 10 дни трябва да бъдат приети. Ако до изтичането на този срок не се изрази желание да се подпише договора, Съюзните сили ще считат, че примирието с България е приключено. На 12 ноември Върховният съвет получава телеграма от София, че договорът е приет, без каквито и да е условия.

Исаея Бауман оставя ценна информация за обстановката на 27 ноември 1919 г., при която е подписан договора за мир в кметството на парижкото предградие Ньой сюр Сен. Церемонията е кратка. Започва в 10,35 ч. и продължава 35 минути. „Човек очакваше – пише той – да види как вратите на залата се разтварят и българските длъжностни лица влизат малко церемониално и накратко казано, нещо подхождащо на силата и величието на суверенния български народ. Вместо това се чу военна команда на френски... вратата бавно се отвори, половин дузина френски секретари по външните работи се надигнаха и след известна пауза само един мъж с посивяло лице, много притеснен и леко прегърбен, бавно влезе и бе отведен до едно място в единия край на залата. Цялата тази церемония и тази внушителна подредба само заради този човек ли беше – заради селянина Стамболийски. Изглеждаше, като че ли разсилният е бил повикан вътре на съвещание с Управителния съвет. Разбира се той щеше да подпише, както и направи това много вежливо... После великите ръководители на Съюзниците подписаха и след това самотният българин, все още притеснен и бледен, беше съпроводен до вратата и така крадешком избяга. Останалите участници в церемонията се разотидоха, оживени от перспективата за следобедния чай. Съюзниците бяха в мир с България.“

През август 1920 г. Ньойският договор е ратифициран. По силата на чл. 27 на под сръбско управление попадат Срумишко – 1021 кв. км с население около 39 000 души и 118 села от Царибродска, Босилеградска, Трънска и Кулска околии – 1545 кв. км. Според преброяването на населението на Царство България през 1910 г. в Западните покрайнини живеят 64 509 жители – 54 450 българи, 8637 власи, 594 цигани, 127 сърби. В селищата на Царибродска, Босилеградска, Трънска и Кулска околии има 45 църкви, обслужвани от 42 свещеници, 116 първоначални училища, 6 прогимназии и 1 смесена гимназия в Цариброд с 269 учители и 7292 ученици.

На 6 и 7 ноември 1920 г. сръбските войски окупират Западните покрайнини. Българските училища са превърнати в сръбски. Честването на „Св. св. Кирил и Методий“ (24 май) е забранено. За задължителен празник на просветата е обявен денят на „Св. Сава“ (5 декември). Свещениците са прогонени. В

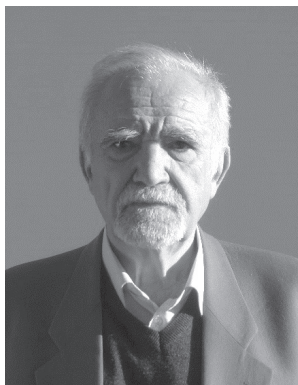
църквите богослужението се извършва на сръбски език. Въвеждат се такси за българите при посещаване на съседни села, а за пътуване до България се изисква да получават „съгласие“ от българската легация в Белград. При определянето на новата граница са взети под внимание сръбските съображения за стратегическото ѝ преместване. В резултат на това 25 български села са разсечени, като една част остава в Сърбия, а другата в България.

На 28 ноември 1920 г. в Югославия се провеждат избори за Велико народно събрание. Хърватската селска партия на Ст. Радич си осигурява 50 мандата. На 1 декември българският шарже д'афер К. Тодоров съобщава от Белград, че при изработването на конституцията хърватите ще гласуват за република и за „влизането на България в Югославия“. Същия месец Конгресът на Хърватската селска партия в Загред приема резолюция за създаването на федеративна република на словенци, хървати, сърби и българи. Радич настоява да му бъде уредена среща със Стамболийски в Прага. Но на 21 декември 1920 г. в Белград е формирано правителство начело с лидера на Радикалната партия Н. Пашич и лидерът на Хърватската селска партия изпада в немилост. Радич е поставен под полицейски надзор и планираната за началото на януари в Прага среща с българския премиер е осуетена. С това рухва надеждата на Стамболийски с участието на България в една Южнославянска федерация да бъдат гарантирани правата на българите в Западните покрайнини и на Македония да бъде предоставена автономия.

През 1920 г. пред България се разкриват възможности: да последва примера на Кемалистка Турция и се сближи със Съветска Русия или да се присъедини към учреденото на Парижката конференция Общество на народите. Стамболийски избира втората възможност. На 16 декември с. г. България е приета в Обществото на народите, но очакванията на Стамболийски, че чрез него ще гарантира правата на българското малцинство се оказват илюзорни.

Американските усилия на Парижката мирна конференция за политическа реконструкция на стария континент в духа на 14-те точки на Уилсън приключват с провал. „Вместо Европа на националното самоопределение в Париж се ражда Европа на стратегическата сигурност“, в резултат на което 50 млн. души се оказват в положението на малцинство.

ПРОТЕСТИ НА БЪЛГАРИТЕ ОТ ЗАПАДНИТЕ ПОКРАЙНИНИ ПРЕЗ 1919 Г. СРЕЩУ ТЕРИТОРИАЛНИТЕ КЛАУЗИ НА НЬОЙСКИЯ ДОГОВОР

Стоян Райчевски

Текстът на проектодоговора за мир с България в Париж се изработва само от представители на страните победителки в Първата световна война. Той е предоставен на държаната в изолация в хотел „Шато дьо Мадрид“ в парижкото предградие Ньой българска делегация цели два месеца след нейното пристигане във френската столица.

Връчен ѝ е официално в 10.30 ч на 19 септември 1919 г. в Министерството на външните работи на Франция. Пет минути преди определения час съглашенските пълномощници са заели местата си. Влиза българската делегация, начело с Теодор Теодоров, който се покланя почтително няколко пъти пред събранието и всички сядат на определените им места. Председателят Клемансо се изправя и казва на висок глас: „Господа български делегати. Връчвам ви текстът на условията за мира. В 25 дни от този момент трябва да представите вашите писмени възражения...!“ С нея той запознава присъстващите с искреното желание на българското правителство да се склучи един справедлив мир, в който всички балкански народи да могат да се отдадат на съзидателен мирен труд. Изтъква и надеждите на българския народ, че ще бъдат зачетени правата му и волята му да живее в мир със своите съседи, отдаден на съзидателен труд. Той напомня за прокламираните още през войната принципи за самоопределението на народите, известни повече като „четирнадесетте точки на Уилсън“, които изиграват значителна роля в българското общество за нагласата му към по-скорошно излизане на страната от войната. Те оказват своето въздействие и върху настроенята във войската и най-вече сред войнишкия състав, включително и на решението да се върви към Солунското примирие.

Когато проектодоговорът за мир бива оповестен, българското общество разбира с изненада, че почти нищо от тези принципи не бе спазено по отношение на България. Нещо повече, предвиждаше се отнемане на нови територии – Западна Тракия, Западните покрайнини, Струмишко и др. На 16 октомври Народното събрание обсъжда залегналите в проектодоговора за мир тежки и несправедливи клаузи, оценени от представителите на всички

партии като „върховна неправда“ спрямо българите. Министър Маджаров запознава народните представители с изготвените от правителството възражения и настояване за запазване на Южна Добруджа, Западна Тракия и Западните покрайнини. По отношение на Македония се настоява за допитване – плебисцит с право на самоопределение на населението.

Но териториите се поделят и поправките на границите се правят без да се пита населението за неговото самоопределение, а „с рязане“. Тогава се повиха и въпросите: „Нима бяхме измамени?“, „Нима тия принципи дойдоха само, за да сложим оръжие и да бъдем, унизени и смачкани?“ Утехата бе намерена във вярата, че още не е дошъл часът, когато тези велики идеи ще завладеят душите и умовете на политиците и дипломатите в Париж, Лондон, Рим, Базел и другите големи политически центрове.

Проектодоговорът съдържа 13 части. Първата част се отнася за Обществото на народите, но България не е включена в списъка на страните учредители, нито в този на държавите, които са поканени да станат членове на тази световна организация. Втората част определя новите държавни граници на България. В тази част са най-тежките клаузи за българския народ, защото тя предвижда откъсване на исконни български територии, като Добруджа, Струмишко и цяла Македония, Беломорска Тракия, Царибродско, Босилеградско, част от Кулско и Белградчишко.

След оповестяването на съдържанието на проектодоговора за мир с България в цялата страна се организират протестни събрания и траурни шествия. Гласуват се резолюции и телеграми, които се изпращат до конференцията в Париж, до българското правителство и до правителствата на великите сили от Съглашението. Протестната вълна бързо обхваща и българите от Царибродско, Босилеградско, Трънско Кулско и Струмишко, които са стъписани пред угрозата да бъдат откъснати от Отечеството. Това много ясно личи в тук приложените свидетелства за организираните от тях протестни митинги, събрания и текстовете на гласуваните на тях резолюции в градовете Цариброд, Босилеград и др. в края на септември – началото на октомври 1919 г.

БОСИЛЕГРАД

Народът е в траур и смътна тревога

На 24 септември 1919 г. септември 1919 г. Босилеград протестира с неизказана болка и тъга. На общоградско събрание, на което присъстват кметовете и представители от всички околни села се гласува разпространена телеграфически протестна декларация със следното съдържание:

„Народът е в траур и смътна тревога. В неизказана болка и тъга четем страшните мирни условия, в които нито сянка от великите принципи на Уилсона.

Горчиво е разочарованието, защото бедният планинец тъй вярваше във висшата световна правда, раздавана в Париж.. Високо, с разкъсани сърца протестираме против неправдата, че ни разделят от майка България. На правете всичко с нас, искайте най-тежките жертви, нашата кръв, но не ни оставяйте под чуждо иго, след толкова общи скърби. Най-верните войници на майка България, защото ние нямаме бегълци, ви молят да не оставяте децата им на ония, които два пъти живи ги горяха. Мили ни са планините и никакви стратегии няма да устоят пред нашата тъга по тях. Това неестествено чудовищно разкъсване обръща в ад нашите мирни, но покрусени от сърбите огнища. Ще бъдем ли оставени в този пъкъл? Ако нашето клето отечество не може да ни отърве от милостите на съседите, намерете ни кът, да се изселим, или ни дайте на някоя от великите съглашенски сили. Плачем и ви молим: Спасете ни! Молим предайте нашето отчаяние и надежди на благородните съглашенски представители в София.

За събранието от целия край общински кметове: Босилеградско – Христов, Божичкият – Станоев, Горно Лисинският – Божков, Долно Любатският – Гелев, Църноштичкият – Стоянов, Брестничкият – Кацаров, Бистърският – Иванов, Горно Уйненският – Христов, Злогошкият – Иванов, Треклянският – поп Стефанов, Изворският – Йовев, Драгойчинският – Митрев.“

Да не се узаконява това противочовешко и противохристиянско дело!

На 1 октомври 1919 г. по телеграфните агенции и средствата за масово осведомяване се разпространява „Изложение от жителите на Кюстендилското Краище“, в което остро се повдига въпроса за съдбата на селищата от Босилеградската околия, която следва според договора за мир да се откъсне от България и да бъдат поставени под сръбска власт:

„Босилеградска околия, които трябва да останат под сръбско управление: Мислели ли сме ние бедните планинци от Босилеградско, че ще дойде такъв неочакван ден, в който ще трябва да доказваме, комуто и да било, че сме българи! Защото как иначе да оправдаем и за момент желанието да ни откъснат от общото отечество майка България и да ни дадат на чужда държава, ако тая чужда държава не е претендирала, че сме сърби? С какъв тогава друг повод може да се оправдае това небивало жестоко решение, да се къса от живото тяло на един народ и да се хвърля откъснатата част в черно робство! Стратегически причини ли? Предполагаме заради железопътната линия при Враня. Че тя и без това е защитена от вододелното било на сегашната сръбско-българска граница, а от друга страна – кой ще я напада, когато България ще бъде обезоръжена докрай, тая България, която остана с 4.5 милиона население да напада 15 милионна Югославия! Може ли стратегия да бъде причина да се отделят 20 000 души чисти българи и да

се дадат комуто и да било като безгласни създания? Тогава, значи, други са причините за този акт, който ни чезте нещо по-страшно от смъртна присъда. А ние не знаем тази причина.

Въпреки жестокото разочарование, що ни донесе договорот, ние селяните от Босилеградско, сме с голяма надежда, че това няма да стане. Че Франция, люлката на великите принципи за свободата, братството и равенството, в която страна се коват бъднините на цялото човечество, че Америка, чийто председател провъзгласи и обнадежди човечеството с прочутите 14 точки, че Англия, която навсякъде е носела само култура, че Италия, която е имала и има почти еднаква политическа съдба за обединение като нашето отечество – всички тия велики сили няма да позволят, да се узакони това противочовешко и противохристиянско дело. Ние вярваме, че великите сили от Съглашението, които оповестиха на цял свят, че воюват за свободата и на малките народи, не ще допуснат днес при сключването на мира да се разкъсат тия народи.

Опирайки се на тая вяра, ние подписалите свободни граждани на България от Босилеградско, идем с настоящото си кратко изложение да уясним пред Вас господин председателю, че сме чисти българи, които не желаем да бъдем отцепени от общото отечество България, защото сме имали и имаме с него връзки, които никои не бива и не може да разкъса. Кюстендилско Краище е географското име на нашата околия,, която до 1901 г., като административна единица носеше името Босилеградска околия. Тя1 брои 62 села... частта, която по договора от Версайл се иска да бъде откъсната, според онова, което знаем от предварителните известия, брои следните 30 села: Босилеград, Божица, Бранковци, Бресница, Буцалево, Барйе, Гложйе, Горна Лисина, Горна Ръжана, Горна Любата, Долна Лисина, Долна Ръжана, Долна Любата, Доганица, Дукат, Зли дол, Лисец, Милевци, Райчиловци, Рикачево, Рибарци, Топли дол, Царица, Църнощица, които заемат 700 кв. километра пространство с население най-малко 20 000 души...

Нито преди освобождението на България, когато и Моравско е било под турска власт, нито след освобождението Босилеградско е имало икономически връзки с Вранско и Лясковско, защото самата природа не е позволявала и няма да позволи това... Босилеградско във всяко отношение е неделима част от общото отечество България. Неговата съдба, историческа и икономическа, неразривно е свързана с тая на цяла Югозападна България с център София...

Народът на Босилеград днес е в траур и в смъртна тревога, най-много и за това, че неговите огнища се искат от ония, които два пъти го горяха и опустошаваха, на 11 юли (27 юни стар стил) 1913 г. нашият край бе завзет от сръбските редовни войски, които след 10 дневно сражение го очистиха, но при отстъплението си много села изгориха и убиха повече от 40 старци

и деца. На 15 май 1917 г. една сръбска чета от 200 души под водачеството на сръбския офицер поручик Коста Йованович мина сръбско-българската граница при Патерица, навлезе в Босилеградско и за един ден уби 32 души, изгори живи две деца и запали Босилеград, Горна Лисина, Топли дол, и Долна Ръжана. Изгорени бяха къщи на 317 домакинства...

Населението му е чисто българско, без никакъв примес. И опрени на 14-те точки на президента Уилсон, които главно накараха България да сложи оръжието и да съкрати войната, ние искаме да вярваме, че нашето откъсване не може и не бива да стане. Но ако въпреки нашите надежди в честното и откровено послание на великия Уилсон, и въпреки нашите аргументи, не можем да убедим конференцията в правотата на нашето дело, ние молим да се направи плебисцит, ако Сърбия претендира, че сме от сръбска народност, или пък международна комисия от великите сили, която да изучи на самото място невъзможността, да ни делят от естествените ни пазари и пътища.

Ако и туй не стига, ако е съдено от Бога да ни се наложи това нечовешко наказание, нека тогава ни се даде поне последната милост, която не се отказва и на осъдения на смърт, да ни се даде време да се изселим, да изнесем материала от нашите бедни хижи, да пренесем костите на нашите бащи, майки и роднини – да има време да изплачем остатъка от нашите сълзи (Следват подписите на всички избиратели:)

Против новото иго

На 1 октомври 1919 г. от 14.30 часа до 16 часа делегация от Босилеградско в състав от 40 души се представя в София пред българските делегати на мирната конференция в Париж – министрите Теодор Теодоров, Янко Сакъзов и Александър Стамболийски, за да им предаде дълбоката тъга на целия край поради новото иго, което им се готви и изкаже чрез тях на целия български народ безкрайна благодарност за всеобщото участие в горестта им, което намери върховен израз в грандиозната „черна“ (траурна) манифестация в столицата на 30 септември 1919 г.

Истината е по лоша от изнесеното във вестниците.

Когато делегацията от Босилеград се явява пред министрите Теодор Теодоров и Александър Стамболийски, тя узнава, че освен упоменатите от вестниците селища, които се отнемат от Отецеството ни и се дават на Сърбия, има още и те са следните: Доганица, Ярешник, Назърица, Горно Тлъмино, Долно Тлъмино, Бистър, Рикачево, Жеравино, Караманица, Чуденци, част от Горно Уйно, Ресен, Белут и част от с. Извор, част от с. Груинци. „Всякой се пита – четем в изявлението им след срещата - дали няма още и други. Правителството е длъжно да даде подробно проектодоговора, за да се знае от целия народ.“

Къде са великите принципи?

На 15 октомври 1919 г. в Босилеград се провежда небивал митинг от всички застрашени села на околията. Участвали са повече от 15 000 мъже, жени и деца. На този, последен свободен митинг, се приема протестна резолюция, написана с огнени слова. Тя завършва така:

„Къде са великите принципи, прокламирани с прочутите 14 точки на президента Уилсън? Къде е свободата на народите да се самоопределят? Защо ни се отказва плебисцит? Защо ни се отнема слънцето и въздуха?

Апелираме към нашия многострадален народ да се сплоти около почерпеното народно знание, да просвети съзнанието си от единна мисъл за нашата горчива съдбина, да напрегне силите си, за да измине страшния исторически завой, та сетне с още по-светли надежди да дочака царството на друга правда под ново слънце, което се ражда сега при нечувани в човешката история гърчения“.

Против мира на насилието

На 11 октомври 1919 г. членовете на Босилеградското учителско дружество с председател Захариев изпращат горещ призив към своите колеги и в страната за солидарност в борбата им срещу тази велика несправедливост:

„Апел към българското учителство

Другари, чухте, че по силата на мирния проектодоговор се хвърлят в ръцете на хищни съседи цели български области. Половината от другарите членове на босилеградското учителско дружество трябва да понесат веригите на чуждо робство. В нищо не виновни, ние трябва да изпитаме унижението на роби и да учим нашите деца на чужд език. Не забравяйте другари! Дигнете високо протест пред демократична Европа и българското общество, за да не бъде допусната тази страшна неправда! Ние чакаме от българското учителство подкрепа. Председател: Захариев.“

ГОДЕЧ

Условията на мира обръщат нашата родина в робска земя

На 28 септември 1919. учителите в Годеч, Царибродско, провеждат събрание на което гласуват декларация, в която заявяват: „Годечките учители са стъписани от съкрушителните условия на проекто-договорите за мир. Това са условията, които обръщат нашата родина в робска земя Непосредствени зрители на върволицата бягащи жители от поробения наш край, ние високо протестираме за тоя грабеж на нашата страна. Апелираме към всесветския

арбитър да зачете собствения си принцип за самоопределяне на народите и допускане на плебисцит за спорните места на нашето отечество. Учители: В. Иванов, Д. В. Манова, Ел Григорова, Райна Михайлова, Борис Манов, Йорд. Петрова, В. Русинов, М. Матев.“

КЮСТЕНДИЛ

Този договор създава условия за нови кървави войни

На 26 септември 1919 г. кюстендилското гражданство провежда протестен митинг, на който единодушно приема следната резолюция, изготвена от бюрот с председател Гр. Бояджиев и членове: Йордан Захариев, Свещеник Момчилов, Хр. Анастасов, Хр. Киселички, Хр. П. Славейков, Ив. Кабински, Костан. н Ленков, Стефан Манов, Поп Атанасов и Георги Мащакков:

„Резолюция

Днес, 26 септември 1919 г., кюстендилското гражданство, събрано на протестен митинг по повод скръбното известие за откъсване на български територии, включително и Босилеградско и предаването им чрез мирния договор на Сърбия, след изслушване на говорещите ораторите Христо П. Славейков, Владимир Димитров, Никола Попов, Яким Стоянов и като взе пред вид:

1. Че с наложения от Съглашението насилнически мир се откъсват чисто български територии с изключително българско население;
2. Че този мир е в крещящо противоречие на издигнатите от Уилсон и възприети от Съглашението принципи за свобода, независимост и самоопределение на народите;
3. Че населението от Босилеградския край, както и това от другите откъснати от тялото на България части, е неразривна част от българския народ, и няма нищо общо със сръбската и други нации;
4. Че произтичащата от мирния договор национална робия е жесток удар за България и новопоробените българи, които ще бъдат изложени като такива на отмъщението на поробителите;
5. Че този договор, вместо да установи мир и разбирателство, за каквото ние копнеем, между до сега враждуващите балкански народи, създава условия за нови кървави и взаимноизстребителни войни

Реши:

1. Високо протестира против тежките и непоносими условия, които мирният договор налага на България, които поставят под чужда национална робия повече от 20 000 чисто българско население само от Босилеградския край и които съсипват икономическия и финансов живот на страната ни;
2. Моли великите съглашенски сили да не се поддават на ненаситните аспирации на сегашните сръбски, гръцки и румънски управници и като отстояват възприетите от самите тях принципи, които те тържествено прокламираха по време на войната срещу съюза, да не налагат един мир на отмъщението на победените от тях народи, а мир на справедливост, който ще тури край на досегашните международни, респективно между балкански стълкновения.

Мирът на Балканите ще бъде възможен само при едно санкциониране националните права на балканските народи, като се даде възможност на македоно-одринското и добруджанското население да заживее самостоятелен живот, но не и с откъсване и предаване на териториите и населението от една нация на друга.

3. Заявяваме, че българският народ никога не е таял национална омраза против съседните нему народи и че заради сторените от някои грешки, не бива да се разпъва целия народ, който досега е дал многобройни доказателства за своята миролюбост, толерантност и демократичност;
4. Босилеградското население отправя особени позиви към българския народ и управление и към всички ония, които у нас и в чужбина са се борили за свободата на народите, да издигнат гласа си пред мирната конференция за да се поправи сторената от него въпиюща неправда, като не се откъсва от своята майка – България и предаде в ръцете на заклетите негови врагове, които два пъти го опожаряваха и проливаха невинната му кръв.

Да се попречи на това велико престъпление

На 28 септември 1919. Кюстендилското учителско дружество „Възпитател“, ужасено от условията на мира, протестира енергично против „тоя акт на насилие“ и апелира към другарите учители от съглашенските страни „да направят възможното между своите народи, за да се попречат последните на техните правителства и за извършването на това велико престъпление спрямо нашия народ, което би било истинска преграда за сближаването в конфедерация на балканските народи – тоя единствен залог за по-щастливи за тях бъднини.“ Апелът е подписан от председателя на учителското дружество в Кюстендил Стефанов.

СТРУМИЦА.

Българската делегация да заяви високо волята на населението в Струмишко,

На 27 септември 1919. импозантен протестен митинг се провежда и в Струмица. Присъстват всички граждани от Струмица и селяни от всички села, заедно с жените и децата. „Протестираме – четем в изпратената от там телеграма – против решението на конференцията да се даде Струмишкия край на Сърбия, българското население на който край е водило дълги борби за своето освобождение. Протестираме против оставянето под робство Македония и Добруджа. Настояваме пред българската делегация да заяви високо волята на населението в Струмишко, да не се посяга върху неговата свобода.“

25 септември 1919. Протестно събрание. Известието, че комисията е решила, щото Цариброд да се откъсне от Отечеството и да се даде на Сърбия, предизвика масово събрание в Цариброд, в което се изказа чувството на протест като се изтъкна миналото и настоящето на Цариброд като чисто български, където няма жива душа от друга нация. Избра се комисия от 15 души, която да изработи протеста за самозащитата на Цариброд, който да остане в люлката на отечеството – майка България.. Направи се манифестация начело със знамена.

Резолюция от протестния митинг и манифестация на 26 септември 1919:

„ Днес 26 септември 10 часа сутринта, на грандиозен митинг и импозантна манифестация се събра 10 000 множество с черни знамена. Манифестиращите обиколиха града като на различни трактове се държаха речи от кмета на града, свещеник Цашенов, Якимов, Димитров, Праматаров, Костов и Елинков. В пламенни речи и силни слова те описаха жестокото несправедливо решение на мирната конференция в Париж с откъсването на царибродско от нашето отечество. Намерихме, че никакви стратегически или икономически съображения не са ръководили конференцията или произнасящите решението, а само желанието да задоволят болната амбиция на Сърбия, която иска само да отмъсти за участието ни във войната. С това решение се изкопава дълбока пропаст помежду нашия и сръбския народ и се подготвя нов раздор на Балканите. Всички оратори апелираха към хуманната и цивилизована Европа да се застъпи пред мирната конференция в Париж да смекчи тежката и жестока присъда към България и специално към нашия край. Събранието подчерта по един силен начин безграничната си привързаност към своето отечество – България и че е готово да понесе всички жертви, но не и да остави да бъде осквернен от гнет и тъпкан родния край. Изработи се протест, който ще бъде връчен на иностранныте посолства и на Глава гражданския комитет /п/ Аначков.“

Апел към учителите в Съединените щати, Англия, Франция и Италия:

„Учителите и учителките от Струмишка околия, събрани, събрани на 28 т. м. (1919 бел.ред.) останаха изненадани и съкрушени от съдържанието на отговора, по силата на който от нашата родина се откъсват чисто български краища и се оставят на непоносимо робство в ръцете на чужд тям народ. Населението на нашия Струмишки край от незапомнени времена е българско, чете, пише и говори на чист български матерен език и няма понятие от езика, под игото на който сега парижката конференция го поставя. Това население, рискувайки чест, имот и живот десетки години се е борило и давало скъпи жертви да скъса веригите на турското робство, за да заживее и то свободно и да се предаде на културно развитие. И тъкмо, когато това се постигна, от Версайлския палат вместо поле за култура и свободен сносен живот, на нашия край се дава присъда за ново робство, което завинаги запрещава да се развиваме на матерния си език и да не смеем никога да си помислим даже, че сме българи, защото сръбското робство несравнимо е по-тежко от турското. Населението, което не можейки да търпи чуждо робство, е напуснало своите родни места в Македония и всичко мило на света за тях, настанено сега временно в Струмишкия край с откъсването на последния от общата родина, за него няма вече кът за подслон. Тежка е неговата съдба. Той става скитник, като въпреки волята си не ще може да се предаде на мирен живот и спокойствие. Учителите и учителките от нашия край, следствие условията на договора, ще сме принудени да напуснем огнищата си, защото не ще е възможно да продължаваме да възпитаваме нашия народ, който несправедливо се осъжда да се откаже от народността си и от матерния си език. Ние ще направим това със сълзи на очи, сълзи, които никога няма да престанат, докато нашият край стои окован в непоносими вериги. Но надеждата не е напълно изгубена. Версайл не е казал последната си дума. Апелираме към нашите колеги учители в Америка, Англия, Франция и Италия, които най-естествено могат да се проникнат от нашите чувства на страдания и ги молим да употребят по начин, какъвто могат, въздействие върху своите правителства и да не ги оставят да произнесат във Версайл една несправедлива присъда над невинни и чисто български краища, какъвто е и нашият. Друг би бил въпросът ако нашият край се откъсне от родината, за да се създаде една отделна самостоятелна или отделна Македония“

Този апел на учителите и учителките от Струмишко се изпраща чрез Централното бюро на Българския учителски съюз. Подписан е от упълномощени от учителите и учителките в Струмишкия край: Михаил Ст. Шурков, Вл. Илиев, Р. П. Николов.

ТРЪН

Резолюция от Заседание на Трънското учителско дружество, проведено на 25 октомври 1919 г.

Като се занима с мирния договор във Версайл, предлаган на България, Трънското учителско дружество реши:

1. Най-енергично протестираме против несправедливия насилнически договор,, наложен на българския народ, с който се узаконява неправдата, като се отнема Македония, Добруджа и Тракия и се оставят в робство на сърби, гърци и румъни, а нещастните покрайнини от Трънската, Царибродската, Кулската и Босилеградската околии се късат от живия организъм на народа ни и се хвърлят на ненаситните шовинистични и империалистически ръце на Сърбия. Този договор е чудовище, понеже отнема на народа ни всяка възможност за икономическо, културно и демократично мирно развитие.

Това е срам на 20-ти век!

2. Апелираме към учителството и работния народ в цяла Европа и Америка, носители на истинската демокрация, култура и верни защитници на принципа за самоопределението на народите, да ни подкрепят и не позволят на мирната конференция във Версайл, да унищожи чрез насилническия мир един млад, невинен и трудолюбив народ, какъвто е българският.

3. Заявяваме на нашите съседи, че не се гаси туй, що не гасне – пет века не успяха да го угасят.

4. Обръщаме внимание на нашия народ, а особено от нещастните покрайнини – Трънско, царибродско, Босилеградско и Видинско, че плачът на буржоазните партии и техният печат върху нашето нещастие е неискрен. Трябваше да мислят през 1915 г., че медалът има и опako.

5. Спасението от това положение не е в хленченето и молбите пред великите сили, а в отдаване да служим на народа, като се поведе в пътя на демокрацията и балканското споразумение. Всеки друг път е тъмен за бъдещето.

6. Пращаме братски привет на всички поробени народи чрез мирните договори от Версайл и другаде.

7. Искаме от правителството да вземе бързи и ефикасни мерки и облекчи положението на бежанците.“

Никой не е в състояние да ни отдели от общото Отечество

Резолюция

От протестно събрание на знеполчани и трънчани, проведено на 24 септември 1919 г. в гр. София

„Днес, 4 септември 1919 г., стана събрание на пребиваващите в София Знеполци, Трънчани, работници, занаятчии, предприемачи, търговци и др. на брой 800 души. След обстойно обсъждане единодушно решихме:

1. С възмущение и болка на сърце да изкажем протест против решението на Парижката мирна конференция да откъсне родните ни места от майка България и чисто българското Знеполско население от селата Клисурса, Сливовци, Стрезимировци, Грознатовци, Драинци, Кострошевци, Сухи дол, Паля, Колуница, Звонско и Одоровската общини, да постави под сръбско робство.

2. Декларираме, че в Трънско, освен чисто български елемент, нямая нито един инороден или иноверен гражданин.

3. Заявяваме на цял свят:

а/ че никой не е в състояние да ни отдели от общото Отечество;

б/ че никой няма право да разполага с нас и семействата ни като с разменна вещ;

в/ че ние ще се борим с всички средства против новото робство.

4. Каним българския народ с единодушен вот да предупреди всякакво подписване на подобен унижителен и унищожавещ мир, а ние сами заявяваме, че не смее българин да сложи подписа си за ново поробване на своите братя.

5. Обещаваме тържествено, че не плебисцит сме готови да приемем под каквато и чиято и да е власт – не! А със собствената си кръв всеки трънчанин и знеполец ще подпише, че е българин, тъй като те дадоха на България много кръв на Булаир, Калиманица, Криволак, Дрянова глава, Пуста река, кота 1050, Битоля и др.

6. Упълномощаваме избрания Граждански комитет да разгласи чрез пресата решенията ни, да ги поднесе на правителството, народното събрание, представителите на Америка и Съглашението, на Мирната конференция в Париж и на българските защитници Баучер и Бр. Бъкстон, както и да ръководи по-нататъшната работа.

За събранието Гражданския комитет:

Гаврил Любичев – Клисуреца

Тома Димитров – Врабча

Михаил Календеров – Милославци

Григор Василев – Радово

Петър Ножаров – Слишовци

Благой Пейчев – Паля

Георги Пеев – Ярловци

Арсо Михайлов – Клисуреца

Михаил Георгиев – Драинци

Борис Стаменов – Грознатовци

Кирил Спасов – Стрезимировци

Христо Стефанов – Клисуреца

Стефан Златков – Кострошевци

Илия Златков – Клисуреца

Рангел Василев – Цегриловци

Димитър Антонов – Мрамор

Стоян Танчев – Кострошевци

Стоян Ранчев – Сухидол

Спас Павлов – Паля

Марко Стоянов – Колоница

ЦАРИБРОД

**Адрес за плебисцит на жителите на Цариброд –
преселниците от Пиротско.**

До Министър председателя
и министър на външните работи и на изповеданията – София:

„Ние жителите на град Цариброд, поданици, на България, преселени тук от Пиротски окръг, живи свидетели на близката история, си спомняме с болка на сърце, как преди 42 години, носейки гордо българското име и съзнание и поради грозния терор, доброволно и с най-искрени чувства издигнахме мощен глас на протест пред тогавашна цивилизована Европа за извършените неправда и домогвания на Сърбия пред Берлинския конгрес, да откъсне чисто български краища от западна България, между които и скъпия за нас Пиротски окръг – протест, който не бе чул, и тогава на нас не остана нищо друго освен да дадем на света друг по-осезателен, незапомнен в анализите на историята такъв. Ние масово напуснахме своите родни краища, оставихме всичко мило, драго

и скъпо за да се преселим в новото си станало нам родно място Цариброд, гдето живеем понастоящем и сме непосредствени близки свидетели на това което стана и става с нашите наши, братя и сестри отвъд близката граница.

И в този момент, когато днешният културен свят, чрез своите най-видни и благородни мъже, решава в името на справедливостта съдбата на всички потиснати народи и краища и когато, от векове заглъхнали и поробени нации възкръсват, ние не можем остана равнодушни за съдбата на този наш край и да не се присъединим към адреса плебисцит на упълномощените от нас и всички преселници от Пиротско, като най-настоятелно Ви молим, Господин Министре, да го вземете при сърце и направите всичко възможно, за да бъде представен и подкрепен от Вас пред конференцията в Париж. гр. Цариброд, 25 април 1919 г. С почит: (Следват 318 подписа)“

Цариброд е в траур и ужас

На 23 септември 1919 г. създадената „Комисия за самозащита“ разпространява следното въобщение: „Цариброд е в траур и ужас вследствие вестта, че мирната конференция е решила да се даде той, заедно с няколко села от околността му на Сърбия. И не само тоя чисто български град е в ужасно душевно вълнение, но и Босилеград и Кулско и Струмишко – целият народ е ужасен от чудовищните неправди, които конференцията на мира е решила да се наложат на България. Чистият български град Цариброд е съставен от население, което напусна Пирот по време на Руско-турската война като разбра, че ще остане под владението на сърбите, което не ще понесе. Днес този Цариброд конференцията на мира дава на Сърбия! Какво е душевното състояние в момента на царибродчани, това може да се види от следната телеграма, която те изпращат до българските вестници на 23 септември: „Телеграма. По повод известието във вестниците, че конференцията е решила, щото Цариброд да се откъсне от отечеството ни майка България и се предаде на сърбите, царибродското гражданство днес, 23 септември сутринта, като по сигнал се събра в общинския двор и изказа своите чувства на протест. Като се изтъкна миналото и настоящото на този чисто български край, гдето няма нито една жива душа от друга нация, избра комисия от 15 души, която да изработи програма и начин на действие и самозащита и действа гдето трябва, за оставането на града ни в люлката на отечеството ни Майка България,, за която нашият рай е повече от Елзас и Лотарингия за Франция. Комисията направи нужните постъпки до властите, да се разреши на населението и направи обща траурна тиха манифестация начело със знамената на всички дружества и в него момент целият град да бъде затворен и траурен.“

Населението в Цариброд уплашено и се готви да бяга.

На 25 септември 1919 г. една делегация от царибродчани се явява пред министрите, да ги моли, да им се отпусне място, гдето да могат да им се изгради нов град, след като избягат от Цариброд. Цариброд е потънал в траурни знамена. При едно завземане на града от сърбите, цялото градче се кани да избяга.

Депутация от Цариброд излага пред събрание на Дружеството на журналистите положението в града. Столичните журналисти ще заминат в неделя за Цариброд, за да успокоят населението.

На 28 септември 1919 г. в Цариброд се провежда траурна манифестация от цялото население на град Цариброд и селата, за които в проектодоговора се предвижда да бъдат отстъпени на Сърбия.

Призив от министър-председателя да не се изселват!

„Въпросът не е окончателно решен“

30 септември 1919. След привършването на шествието делегацията от царибродчани се яви пред министър-председателя в министерството на външните работи и на изповеданията. Адвокатът от Цариброд Якимов изтъкна опасенията на царибродчани за тяхното положение и съдба. Министър-председателят им заяви, че те не трябва да се изселват, понеже въпросът за Цариброд още не е окончателно решен. Те трябва спокойно да чакат окончателното решение на конференцията. Никаква предварителна окупация от сърбите не е възможна.

„Българи сме и други не ставаме“

Съобщение от Цариброд, 28 септември 1919 г.

„Днес 25 хилядно множество от 35 села, попадащи по договора в Сърбия – старци, мъже, жени и деца в траурно облекло, черни знамена и плакарди носещи имената на всяко село, отслужи молебен с осем свещеника в черковния двор. Направиха се манифестации из улиците на града. Държаха се прочувствени речи от протойерей свещ. Стаменов, журналистите Драгошинов, Н. Христов и гражданите Николов, Данаилов, Димитров и Костов. Плачът народен бе: „Не щем чуждо иго, българи сме и други не ставаме. Нищо не може ни отдели от майчините гърди – милото отечество България“.

Избра се Народен комитет, който да работи за отстояване и поднесе Мемоар на великите сили. Целият град е траурен. В историята на Цариброд няма записано подобно събитие. (п) Хаджиев.“

АНАЛИЗ ВЪРХУ ПУБЛИЧНОТО ОПОВЕСТЯВАНЕ НА БЪЛГАРСКАТА ПОЛИТИКА В ПОСЛЕДНИТЕ 30 ГОДИНИ ЗА Т.Н. ГРИЖА ИЛИ ЗАЩИТА НА БЪЛГАРИТЕ В СЪРБИЯ

*Христо Христов -
Консул на Република България
В Ниш 2012–2017 г.*

Моят произход по бащина линия е от с. Трънска клисура, сега в Сърбия. Възможно е поради тази причина да съм пристрастен в повече. Като историк със специалност балканска история и като бивш консул в гр. Ниш в продължение на четири години имам достатъчно впечатления и познания, както по общата част така и в конкретиката на видимото отношение на България към съдбата на българите в Сърбия.

Темата на днешното експозе е насочено към съвременната политика на България спрямо българите и българските потомци в Сърбия, на публичното отразяване на тази политика за защита им, на резултатите или липсата на такива в последните 20–30 години. Целта е да се покаже обективната картина, не да се надъхва реваншизъм към съседна държава, а да се визират ясно проблемите, които българските политици и институции не разбират или не искат да знаят. През 20 век Сърбия, на основание на бъдещия Ньойски договор, окупира огромна територия и многобройно население, което е кристално чисто българско. Това население след 1919 г. е заробено, насилствено сърбизирано, с унищожена интелигенция, клир, образователна система, икономика, език, култура и дори живот. Единствената страна, която би могла да крепи българщината, тракийците и достойнството на хората е България или както пишем в писмата – майка България.

Майка ли е България или мащеха? Макар, че в последното десетилетие се случват някои позитивни събития, те реално с нищо не подсказват надежда. Да, има обмен на висши политици между двете страни, има някои придобивки, които са по-скоро палиативни – решение за български окончания на женските фамилни имена, добавяне на името Цариброд – по-скоро на книга, където името на общината вече е „фундаментално доказателство“, че цар и Г. Димитров са едно семейство. От публичното пространство научаваме, че Николич, Вучич и Бърнабич са велики наши приятели.

Фактите, обаче сочат друго:

През 2015 г. на посещение при председателката на сръбската скупщина пристигна г-жа Цецка Цачева – председател на българският парламент. В интервю, дадено пред Радио-телевизия /РТВ/ Цариброд, тя повтори казаното от нас за политиката на сръбското правителство и проблемите на българската общност, най-вече в Цариброд се зарече да се бори в Белград за тяхното решаване. Някой да ме подсети къде и как това посещение е отразено в българските медии и какви резултати са постигнати? Категорично не! Българските политици и институции не само нямат практиката да информират обществеността за постигнатите резултати, но не споделят своите намерения и цели.

На 07.03.2017 г. по повод Топлишкото въстание, Вучич в пространно слово обясни на света колко кръвожадни и садистични са българите, в това число и онези, които по-късно остават в Сърбия, как са кляли мирно, невинно население, как са убили повече от 20 000 човека. Никой в България не пося да се противопостави, по приятелски, висшите български политици с мълчанието си неизбежно подкрепиха твърденията на Вучич. Всяка друга страна би скочила като опарена за да протестира, ние не. Кой политик обяви публично българската позиция по въпроса и коя медия е отразила това?

СПЦ канонизира като мъченици посочените по-горе 20 000 човека. Това дори не е богоугодно. Българската църква или правителството можеха да се противопоставят и да предложат в замяна да канонизираме загиналите 58 български граждани от Кюстендилско и Софийско, невинни жертви на сръбските бомбардировки започнали на 06.04.1941 г., без да е обявила война и то на празници. Пълно мълчание от страна на България. Колко ли са хората у нас, които въобще знаят за това събитие. Има колеги от Кюстендил, които са писали по темата, бившият началник управление „Военни архиви“ на МО, г-н Румен Руменин от с. Шишковци също е писал. И какво – историците знаят, а политиците нехаят. Не е богоугодно да се канонизират подобни жертви от двете страни, но поне като вербален акт за противотежест можеше да се употреби.

Бандата на Коста Печанац опожарява Босилеград и околните села, избити са десетки мирни жители. Българските историци са описали събитията, босилеградчани също, но как това се ползва от българските политици за противовес на агресивните сръбски твърдения. Никак! Кой от босилеградчани може да каже, че българското посолство в Белград застава твърдо зад желанието на пострадалия район да отбележат подобаващо паметка на загиналите, че е убедило сръбската власт да разреши. Да не се окамта, че кметът на Босилеград е прав и изпълнява българската политика?

В гр. Враня има перфектно поддържан паметник за българските жестокости. В края на последната руско-турската война Сърбия завзема Пирот и Ниш, които

остават в Сърбия и се извършва прочистване от българи. Сръбски войски са помолени да подпомогнат защитата на Трънско и Брезнишко, но след завършване на военната операция, не искат да се върнат в границите си. Българските политици могат да използват фактите, не да строят паметници, а като аргумент за намаляване натиска върху българското малцинство. Българските политици и институции са длъжни да оповестяват публично своите намерения и постигнатите резултати за да бъде уверено обществото, както и българските потомци в Сърбия, за наличие на желание и разбиране на проблемите.

Във военните гробища в София има паметник, в който са погребани и сръбски войни. Паметникът е изрядно поддържан от Столична община. Какво се случва с мемориала „Ледена стена“? Десетки години сръбската власт не разрешава да се възстанови мозайката от осквернения паметник, макар, че България е осигурила средства. Същото важи за паметника на петимата офицери в Босилеград, за плочата по повод опожаряването на града от Коста Печанац.

За колко разговори с великите наши приятели по темата знаем. Пълно мълчание. Нещо за реципрочност, за взаимно уважение? Не! Счита се за успех и се тръби мощно, когато на някоя среща между висши представители е постигнат дребен палиативен резултат – например връщане на плочата или допускане на книги през граница. Подобни „царски“ контакти по конкретен повод доказва липсата на предварителна стратегия и култура в това отношение.

В Босилеград намираме още едно „роднинство“ – между дякона Левски и кмета Захариев. Последният през 2015 г. го наричаше „брат ми Левски“. Но нареди да бъдат арестувани българските лекари, арестува плоча, поиска паметник на Коста Печанъц, прогони Калинел, тормози местния бизнес, намали наполовина населението на града, вдигна скандал на вицепрезидента на България, г-жа Маргарита Попова, въобще не обърна внимание на вицепрезидента на България, г-жа Илияна Йотова. В замяна, чиновник от посолството ни в Белград се извика – българското правителство е свалило доверието от Захариев. Големият проблем на българската политика е вродената убеденост, че всичко ще се реши във времето, от само себе си. Но хората, които живеят тук, нямат време или пък имат време – само един живот. Така и с кмета. Хората са свалили доверието от него преди много време, но българските управници осмислиха това едва през 2018 г. И в коя обществена медия това е оповестено? До тогава всички врати на институциите в България бяха отворени за него и той с това плашеше населението. Защо не погледнете неговите плакати, които са колаж от снимки с водещи български политици, за които той твърди, че го подкрепят.

Благодарение на босилеградчани, стана известна екокатастрофата, причинена от мините в Босилеградско. Имаше и среща на екоминистрите. Какво научи обществото за резултатите от тази среща –нищо. Няма замърсяване,

няма проблем, има само размяна на писма. Никой не казва каква роля играят руските специалисти в мините, каква им е връзката със Сръбско-руския хуманитарен център в Ниш, английската компания не е ли руска и пр. България е известна с големите си минни специалисти в последните 100 години, и са на 20 км., но не са канени. Канени са руснаци. Имаме ли публично обяснение, че в България се знае? Не! Ако знаят специалните служби, трагедията е още по-голяма.

Някои изследвания показват, че последната снимка на Апостола е предадена на турските власти от сръбското консулство в Букурещ и по нея той е разпознат и арестуван. Голям приятелски жест, както ни убеждават публично. В противовес на този позорен акт, в България се съхраняват мощите на сръбския крал Стефан Урош втори Милутин в храм-паметника „Св. Неделя“, където всеки октомври се къпят тленните му останки и се преобличат с нови дрехи на грандиозна панихида.

Създателят на СПЦ, архиепископ Свети Сава е починал във Велико Търново и тленните му останки са върнати на Сърбия. Но когато две икони, поръчани от Министерския съвет, за българската църквата в Лисабон не бяха обявени по надлежния ред на границата, Сърбия ги конфискува на първи март 2015 г. и ни ги предложи да играем на търг за тях. Българските власти опитаха да обяснят, че собственик на иконите е държавата, но капитулираха пред позицията на великите си сръбски приятели. Обществото въобще не разбра за случката.

Не мога да не се позова на спомените на посланик Райко Николов от Белград, в периода края на 70 -те г. и началото на 80 – те г. на миналия век, където на безброй места отбелязва грешката на тогавашните български власти – да използват мълчанието като системен метод на българската дипломация пред значими провокации от сръбска страна. Аргументите неизменно са: да не ги засегнем. Българската политика, през последните две-три десетилетия, с липсата на публичност за действията си, е проводник на същото поведение, само след два дни ще отбележим тридесет години от 10 ноември 1989 г.. Как ли би реагирала например Гърция, ако са засегнати техни интереси?

Къде българските политици, кабинетът и неговите администрации, обясниха на българите от двете страни на границата за проблемите на образованието на българските потомци в училищата, за куците и недостатъчните учебници, за влиянието на кметовете и т. н.

Подобряване на живота на българите в Сърбия не може да става само с обаждания на премиера за решаване на конкретен въпрос. На първо място е необходима цялостна национална доктрина за развитието на България, която уж се пише вече близо 30 години. На второ място е необходимо изработване на сериозна и отговорна стратегия, насочена за всяка една

от балканските страни. По мое скромно мнение външната политика на България се определя и реализира от неподготвени и некомпетентни хора /има предвид президент и премиер/, работи се на парче, екипите им се състоят от ласкатели и непрофесионалисти. За Р. Сърбия в тази стратегия следва да се отбележат всички исторически и политически факти, влияещи и върху съдбата на българите и на българските потомци, да се намерят и оптимални управленски техники, да се повиши културата на управленците у нас. Българската политика следва да е наясно, че всичко, което е на по-ниско ниво от сръбския кабинет е антибългарско. Никой не е виждал официална българска позиция, както в цялост, така и по отделни проблеми. Основа следва да бъде признаването на факта, че цяло столетие Сърбия провежда неизменна политика на национална омраза към България. България е готова май безрезервно да помага на Сърбия за приемането и в ЕС, без да си дава сметка, че приятелството с управата на Сърбия е бутафория. С каква цел точно Нишкият военен окръг е тежко въоръжен предимно с руско оръжие? Срещу България или срещу НАТО? С какво България помогна на българския инвеститор за Нишко пиво, за което сръбската власт поиска да отнеме инвестицията от над един милион евро? Къде прочетохте за помощта, която България оказва на Трейсгруп холдинг за строителството на магистралата Калотина-Ниш, за българската фирмата построила над километър тунел при Владичин хан на магистралата Ниш-Скопие, многопрофилната болница в Дупница с трима лекари и четири медицински сестри от западните покрайнини? Необходимо е твърдо, но грамотно противопоставяне на всичко, което е в ущърб на България, в това число и награждаванията на висши политици. Изказвам опасението, че след като Сърбия влезе в ЕС, последният въобще няма да се сети за България. Меката и приятелска позиция на България само вреди на българското малцинство в Сърбия. Актуално звучи въпросът: България потърпевша ли е от Ньойския договор или е негов съавтор?

Политиката на България през погледа на консула в ГК Ниш в периода 2014–2018 г.:

Некомпетентната политика на България по темата се доказва от липсата на осигурените финансови, организационни и структурни ресурси от Родината майка.

Съгласно сръбската конституция има „българско малцинство“ и то е оставено да се спасява само, със свои начинания и средства. Всъщност какво означава „БЪЛГАРСКО МАЛЦИНСТВО“? Само български граждани или и потомци на българи? Трагично до степен на комично е въведеното от управниците на България понятие „БЪЛГАРСКИ ПРОИЗХОД“. На лице е смешна и неясна смесица от употребяваните понятия: „български произход“ „българско малцинство“, „българи“, „потомци на българи“ и пр. Нека направим кратък анализ: Българи са гражданите, независимо от коя държава произлизат, но са със

законен български паспорт или лична карта/примерно са командировани на работа в Сърбия/. В българското малцинство, обаче влизат само онези граждани, които имат сръбско гражданство и имат и българско гражданство или се смятат за българи. Потомци на българите са онези, които се приемат за българи по произход, но са сръбски граждани, без в тази група да влизат онези, които вече са и български граждани. Тук се има предвид всички онези знайни и незнайни граждани на Сърбия, които имат български корен някъде в миналото, които са между 2–3 и 30–50 хиляди. А тези, които по редица причини са приели сръбското окончателно на имената си?

В Сърбия има два КИЦ-а и две дипломатически представителства.

КИЦ-овете получават някаква финансова подкрепа, която не им позволява организирането на пълноценна по съдържание и широка по територия дейност. Това е помощ, без която не може да съществува КИЦ, но е в клещите да не протестира за да не пресекне и тя. Така, те са затворени само в рамките на съответните общини. Няма ресурси да оказват дори само методическа помощ на други общини. България е оставила хората сами да си изграждат сдружения и да имат някакъв обществен живот. В гр. Враня беше създадено културно сдружение, където благодарение на Трейс груп получиха бюра, столове, телефон и пр. Кой невежа български управленец си мисли, че българите, които живеят в най-бедните райони, където оцеляването е проблематично, ще намерят пари за организиран живот под погледа на сръбските служби. И то, само защото съседната държава се казва България?

А какво става в общини като Сурдулица, Владичин хан, Медведжа, Буяновац, Прешево, Мерошина, Прокупле, Лесковац, Княжевац, Алексинац, Ниш, Пирот, Свърлиг, Неготин, Бор, Зайчар, Бабушница, Звонци и пр. Кой ще помогне на българите там? Как да бъдат убедени те, че вече е безопасно да се сдружават и обявяват за български потомци? При мен са идвали отделни граждани, които тихичко, на ухо са питали за процедурите по доказване на български произход, уплашени, че това ще се разчуе и ще им създаде проблеми.

Те самите не могат и не знаят как и защо да го направят, а Генералното консулство /ГК Ниш/ няма кадрови и финансов ресурс да окаже помощ, разполагащо само с един генерален консул и един консул /сега и още един?!?/.

Каквито и публикации да четем в медиите, в историческите изследвания, или партийни програми, или в спомените на хората, ако искаме да сме законова държава, следва да поставим на първо място законите, а те са Закона за чужденците в България /ЗЧРБ/, Закона за българското гражданство /ЗБГ/, 103 ПМС. И какво излиза?

ЗЧРБ: определя достъпа на територията на България на чужденци.

Нека да попитаме какви са тези сръбски граждани с български произход или се смятат за българи? Не са потомци, а чиста проба чужденци. Те имат право със сръбския си паспорт за пребивават два пъти по 90 дни в България, с паузи от 90 дни и отново да придобият право да пресичат българската граница, както всеки друг чужденец. Тези, които имат друго основание, могат да получат шестмесечна виза, както всеки чужденец, съгласно чл. 24, алинея 1 с 22 точки и чл.25. Как така се случи, че за 100 г. от българи се превърнаха в сърби? В случая, ЗЧРБ ги третира като чистокръвни сърби. Чл. 25 е и за хора, които по този закон са чужденци, но има текст за български произход. И какво от това? Процедурата е същата, само визата е безплатна, иска се нотариално заверен договор за наем, проверяван от МВР и ДАНС. Цинично е, кръвен роднина да има жилище в България, но кандидатът за виза следва да има нотариален договор за наем с него.

Съгласно изискванията на Държавната агенция за българите в чужбина / ДАБЧ/, желаещите да получат удостоверение за български произход, следва да подготвят голям брой документи 7–8 бр, и да им ги представят и да чакат няколко години. Ами ако човекът си е намерил работа или жилище, кой ще го чака 3–4 години? Отново оксиморон: Агенцията /ДАБЧ/е за българите в чужбина, но съгласно ЗЧРБ кандидатите са само чужденци. Е, кое е вярното?

Съгласно Закона за българското гражданство /ЗБГ/, се кандидатства за български гражданство пред М-во на правосъдието /МП/, а документите вече са 14–15. Законът е от няколко страници, напълно неясен, но има и много императивни писма, уж с методически характер, информация за които, гражданите могат да получат само в Консулството или в МП. 90% от исканите документи са на сръбски и е необходимо да се превеждат и легализират. Оказва се, че Българската държава активно работи за попълване на сръбския бюджет, тъй като за двете институции, всеки гражданин разходва около 500 евро. За 1000 граждани, ние осигуряваме на сръбския бюджет 500 000 евро, без изискуемите документи за визи. Тук не се включват пътувания, отсъствие от работа, от училище, като за непълнолетни и малолетни деца присъстват и двамата родители. Факт е, че сръбските власти са унищожили архивите на много населени места, на църкви, манастири, училища и пр. има архиви, които не дават документи. В периода 2016–2019 г. МП чрез няколко свои решения усложни неимоверно много процедурата за българско гражданство – непризнаване на удостоверението от ДАБЧ, без депозиране на всички оригинални документи, нотариално заверяване на копия от документи и т. н. Беше изработен и нов въпросник, крайно неприложим, както по съдържание така и по форма. Не се отчита враждебното отношение в Сърбия към българския език, неговото изучаване, липсата на българска литература, български вестници, българска телевизия и т. н. Усещането е, че се търсят различни способности за да се откажат хората.

Отделна тема е неоправданото забавяне от страна на двете ведомства, което може да продължи до 5 години. Тежката процедура и абсурдното забавяне естествено водят и до корупция / или пък тя е предвидена?/. Може би това е причината, все повече шиптъри от районите на Медведжа, Прешево и Буяновац, които не говорят и сръбски да се явяват с издадени удостоверения за български произход.

Съгласно 103 ПМС, завършващите средно образование от Цариброд и Босилеград, кандидатстват във висши учебни заведения по облекчена процедура. Това е похвално и правилно. Проблемът е, че образователната система в Сърбия е различна от тази у нас и мнозинството от децата отпадат още на първата или втората година, но не се връщат в Сърбия. Министерство на образованието не е публикувало до сега данни за успеваемостта на тези деца. Стават ли строители или завършват висше образование? ГК Ниш прави опити, със свои сили, да популяризира това ПМС и в останалите общини.

Много деца от българското малцинство, от средния курс на обучение, искат за учат в България – в София, Сливница, Костинброд и пр., но в чл. 24В, ал. 1, т. 2 на Закона за чужденците в България е записано, че САМО „ученици за обучение в средната степен на образование в рамките на програма за обмен“ могат да получат визи за обучение в България. Между двете страни няма и няма да има подобно споразумение. Забележете – в закон за чужденците, но нали говорехме за хора с български произход? Значи децата с български произход са 100% чужденци и България не ги желае. Та нали точно в тази възраст, в престоая си в техникуми и гимназии, те ще се превърнат неусетно в истински българи.

Управленски проблем, с неподозирани негативи, е решението на парламентарната комисия по политиките за българите в чужбина да се анулират подписите на Б. Борисов и министъра на МВНР на Сърбия Ивица Дачич, положени върху патент на името на Генералния консул в Ниш, където са посочени седем поименно написани окръзи, както следва: Борски, Зайчарски, Нишавски, Пиротски, Топлички, Ябланички и Пчински, в които да работи ГК. Комисията „разпореди“ – консултът в Ниш да приема хора от цяла Сърбия, а в Белград са трима щатни, командировани служители от МВНР. Изпълнението на това „решение“ практически обезсмисляше подписите на горните лица и можеше да въведе хаос в обслужването на хората, кандидати за удостоверение от ДАБЧ или за българско гражданство пред МП, да не говорим да евентуалния дипломатически скандал и намеса във вътрешните работи на Сърбия.

В районите на Зайчар и Неготин има друг проблем. В исторически план, границата е променяна няколко пъти. Жителите по принцип са с влашки произход, но в България са българи. Сръбската власт хитроумно ги е записала като власи, тъй като в Сърбия има влашко малцинство. Сега се оказва, че пращадото е българин, но дядото е влах, синът е българин, но неговото дете

е влах и ДАБЧ не издава удостоверения на власи. Предложихме, когато един от рода е бил българин това да важи и за неговите потомци, но не се прие.

За четири години нито веднъж, нито по телефон, нито с посещение в ГК Ниш, са се явили хора от ДАБЧ /с изключение на г-н Йордан Колев/или от дирекцията „Българско гражданство“ при МП, или от М-во на образованието, или от М-во на външните работи за обмяна на опит и споделяне на проблемите с експерти. Напротив, не вдигат телефоните си.

По повод 70 г. от освобождаването на гр. Ниш от немските окупатори в интернет се появиха две публикации на професионален историк и един полупрофесионален, независимо един от друг, в които със снимки, документи и коментар доказваха, че Ниш е освободен от българската армия, а не от сръбска войска, партизани и пр. Сайта беше изпълнен с тежки ругатни, както го може само сърбин. Предложих на Агенция „Държавни архиви“ да направят контакт с тези млади изследователи и да ги поканят за бъдещи позитивни коментари. Интересът беше нулев с няколко абсурдни предложения.

Българското посолство в Белград, като институция с по-висок ранг от ГК Ниш проявява само празно високомерие, но не и отговорно, изпълнено с конкретика, с чувство за отборно поведение и отношение към генералното консулство. В Ниш, никой не знае какви планове и конкретни мероприятия се планират от колегите в Белград, няма предложения за разпределяне или подялба да ангажименти, които да са в полза на българското малцинство. Единствено се употребява тежка критика, за всяко намерение или реализация на Консулството. Остава усещането, че двете представителства са на различни и то неприятелски държави. ГК Ниш участва във всички тежки или неблагодарни мероприятия и получава само упреци от Белград.

Огромна проблем е липсата на познание, на отговорно отношение и най-вече на налична програма за помощ на поробеното българско население в Сърбия. За да се докаже, че България е жертва на Ньойския договор, а не сподвижник, е необходим друг модел за консолидиране на хората с български произход, за създаване на български сдружения, за условия за запазване на българската култура, език и традиция. Не е необходимо да има още КИЦ-ове, а тези сдружения да се асоциират към съществуващите. Така може да се изгради и учреди Асоциация с широка основа от 5 до 15 организации. Тази Асоциация на българите в Сърбия би имала много по-голяма тежест пред властите в Сърбия. Но за тази цел са необходими най-малко 4 неща, вън от необходимата национална доктрина и индивидуална за всяка съседна страна стратегия:

1. Да се промени законодателството, в частта третираща визираните проблеми, като се диференцират спецификите по държави, съобразно техните условия и разпоредби;

2. Във всички институции да има и управленска култура по повдигнатите проблеми и да има специалист, който познава проблематиката, и който може да предлага опростяване на процедурите, да участва в писането на нормативни документи и най-вече – да бъде чуван от ръководствата за да се намали напрежението и се преодолее безпътицата на хората с български произход;
3. Да се осигури значително по своя размер финансиране на ГК Ниш и то конкретно за работа с българското малцинство. През 2019 г. министърът на финансите, в интервю, успокои българите, че в бюджета са постъпили милиарди лева и пари има за всичко;
4. Годишните представителни средства на ГК Ниш са половината от месечната заплата на депутат. Как да се канят или посрещат представители на общините, да се гостува при тях за да се провеждат срещи с хора от това малцинство, как да се отбелязват празници и годишнини, да се посрещат гости от България, да се подпомагат с техническо и канцеларско обзавеждане, без да са обезпечени средствата. ГК Ниш не разполага с рекламни материали, знамена, плакати, портрети, дискове с патриотични песни, химна и пр.;
5. Да се увеличи дипломатическият състав на ГК Ниш. Изключено е само един дипломат да покрива седем окръга;
6. Да се увеличи размерът на финансиране на КИЦ-овете, за да могат да привлекат по-широк кръг съмишленици, които да могат да пътуват и в други общини и да внушат на населението да не изпада в зависимост от общинските управи, какъвто е случая с Босилеград;
7. Да се разработи принципно нова концепция за дейността на издателство „Братство“ и неговото финансово обезпечаване.

Предложеното експозе има за цел да посочи – как фундаментална некомпетентност на институциите в България във външната политика, водят до капитални грешки в поведението на българската страна за защита на своето население. Ние сме във времето на тотално информирание, за да чуваме фрази от преди 60 г. – ние правим всичко, но не го оповестяваме, вярвайте ни!

Обществото следва да знае всяка стъпка на политиците и да бъде коректор. В противен случай, ще има колебание на чия страна сме в Ньойския договор и да се забрави утвърдения от десетилетия принцип на хората с български паспорти от Сърбия – тук ни наричат българи, а в България – сърби, еднакво недолюбвани и от двете страни на границата.

БЪЛГАРСКАТА ПРАВОСЛАВНА ЦЪРКВА И ГРИЖАТА Й ЗА БЪЛГАРИТЕ, ОСТАНАЛИ ИЗВЪН ПРЕДЕЛИТЕ НА БЪЛГАРИЯ СЛЕД НЪОЙСКИЯ ДОГОВОР ОТ 1919 г.

Доц. д-р Иво Янев

Думите „Никой няма любов по-голяма от тая, да положи душата си за своите приятели“ (Матей 15:13), са казани от Господ Исус Христос преди почти 2000 години. Тяхната същност, обаче остава общовалидна и до днес. Тези думи ръководят дейността и грижата, както на самата Църква като Богочовешки организъм, така и личния живот на всеки един християнин.

Православната църква се грижи за духовното, просветното и физическото състояние на народа, независимо от това на територията, на чия държава се намира. Църквата е длъжна да дава всякаква необходима грижа и подкрепа за всички християни. Българската православна църква, през различните исторически периоди, винаги е извършвала грижа над народа си, въпреки пораженията и победите, които нашата държава е търпяла.

Затова е особено положението на българите зад граница, и по-точно на тези, останали в съседни нам държави. От историческите данни и документи, част от които ни бяха споменати за тази паметна дата – сто години от Ньойския договор – виждаме следната фактическа картина в етническо и религиозно отношение. Българската екзархия, според дадените ѝ права от фермана от 1870 г., както и някои други по-късни документи, има епархии в земите на сегашна Северна Македония и неизменни права върху териториите от т. нар. Западни покрайнини.

След Руско-Турската Освободителна война от 1878 г., въпреки натиска от страна на Турското и Българското правителство Българската екзархия остава в Цариград. Основна причина е да може да ръководи и пази българите, останали в рамките на Османската империя, Гръцкото и Сръбското кралства. През 1913 г. екзарх Йосиф е принуден да се премести в София, но въпреки това, полага огромни усилия и в крайна сметка седалището на Екзархията остава в Цариград, като до последно там пребивава неговия протосингел. След Ньойския договор (влязъл в сила на 9 август 1920 г.) Българската екзархия губи всички свои епархии в Македония и Беломорска Тракия. Тогава са ѝ отнети и всички манастири и църкви на територията на Западните покрайнини, останали в територията на Сърбо-хърватско-словенското кралство.

От този момент започва и масова асимилация на българския етнос. Югославското кралство и по късно СФРЮ, забраняват българските имена – собствени, презимена и фамилни. В училищата се преподава на сръбски език, а в часовете по вероучение (до времето на Титова Югославия), българските светии са премахнати и са заменени със сръбски. В храмовете във всички села в Западните покрайнини е забранено служенето на български език и даже на чист Църковно-славянски език, а се приема звученето, изговора и ударенията на сръбското произношение на Църковно-славянския език. Отстранява се източното (византийско) църковно пеене, характерно за българското богослужение и се замества с т. нар. Мокрянечко (сръбско, създадено от Стефан Стефанович – Мокрянец) църковно пеене. Всички църковни регистри за венчания, кръщения и смърт се водят задължително на сръбски, българските в голяма част са унищожени. Свещениците-българи, на брой 42, са принудени или да напуснат или да се подчинят на Сръбската патриаршия и сръбската тайна полиция. Преди 1920 г. в Западните покрайнини има 45 български църкви, които до 1990 г. или са разрушени, или са оставени на саморазрушение, без местните българи или Българската църква и държава да имат право да ги поддържат. Редица манастири и църкви в Димитровградско са разрушени или оставени на произвола на съдбата. В село Изатовци е разрушен манастир, построен през 1703 г. Така е и с манастира „Св. Димитър“, „Планиншкия манастир“, църквата „Св. Кирик и Юлиита“, „Св. Николай Мирликийски“ и ред други. Оцелял е само Погановският манастир, построен през 14 век, но сръбската преса и наука, се опитват да докажат, че това е сръбски манастир, въпреки че останалите свидетелства, сочат, че това е български манастир, строен от българи. На много места са унищожени стенописите в храмовете, на които са изобразени български светци или текстове, в които се говорят че българи са ктитори и дарители на тези свети места. На много надгробни паметници са заличени българските надписи или вандалски са изпочупени в опит да бъде унищожена българската следа.

До 2001 г. българска реч в нито един от 45-те православни храма не е допусната. Чак пред 2001 г. е ръкоположен завършилият Софийската духовна семинария, Занко Станойков с името йеромонах Йоан. Първи той започва да служи и проповядва на български език. За съжаление преди няколко години, той беше привлечен от Сръбската църква и вече е проводник на антибългарски идеи. С помощта на Дирекцията по вероизповедания и различни български институции се започват ремонти на храмове и се построява храмът „Св. Иван Рилски“ в с. Паралово, ремонтира се църквата „Св. Троица“ в с. Извор и др.

Всички тези кратки данни ни карат да разделим проблемите, със съответното решение, на няколко основни групи:

1. Неофициална духовна опека от страна на Св. Синод на БПЦ.

Може ли Българската православна църква, с подкрепата на Българската държава, да поиска да поеме някакъв вид духовната опека над българите в Западните покрайнини? Според каноните на Православната църква тези територии се намират в границите на Р. Сърбия и се подчиняват на Сръбската православна църква (СПЦ). Всяко едно вмешателство от българска страна би се тълкувало като незачитане на автокефалията (пълна църковна независимост) на СПЦ. Въпреки това, св. Синод на БПЦ може да инициира срещи с представители на СПЦ, на които да се изложи молба от наша страна за грижа над българите в Сърбия, без да се отнемат каноническите права на СПЦ. Досега такива преговори не са провеждани. Подобно решаване на този проблем имаме с Българските църковни общини в Истанбул и Одрин. Там българския свещеник е в диоцеза на Вселенската патриаршия, но се предлага от св. Синод на БПЦ, като Вселенския патриарх го назначава утвърждава и приема. В богослуженията споменава и двамата първойерарси на първо място Константинополския патриарх. Служи се на църковно-славянски, песнопенията са традиционно източно-църковно пеене или хорово пеене и се проповядва на български, от свещеници-българи. Всички църковни регистри се водят на български език. Да припомним решението на Сръбската държава, по казуса с етническите румънци от североизточна Сърбия. В преговорите по присъединяването на Сърбия, Румъния наложи вето, докато румънски свещенослужители (които са на подчинение на Румънската православна църква) не започнат да обгрижват местните етнически румънци. Въпреки че СПЦ и досега не е признала това решение, тези свещеници и обгрижват успешно своите сънародници.

2. Проблема с църквите и манастирите.

Според каноните на Православната църква всички православни храмове са собственост на църквата в чиито диоцез се намират. Изключения са храмовете, за които има договореност между съответните Православни църкви. Пример за решаване на този проблем са т. нар. подвория (представителства) на БПЦ в Москва и на Руската православна църква в София. Според спогодбата между двете църкви, собственик на храмовете е църквата, в чиито диоцез се намират, като другата предлага председател и свещенослужители и се споменават имената на предстоятелите (патриарсите) и на двете църкви. Същото положение имаме и при вече споменатите български църкви в Истанбул и Одрин. С тази разлика, че в Турция храмовете на всички веоризповедания са собственост на Турската държава.

БПЦ трябва да поиска от СПЦ, и то с подкрепата и посредничеството на българската държава, правото на грижа и опека над построените от България и БПЦ църкви и манастири. Същото може да поиска и Българската държава,

като се запази собствеността и правото на управление на СПЦ и Сръбската държава. Трябва да се обмисли възможността тези храмове и манастири да се обявят за паметници на българската култура и духовност и да се подготви спогодба и то особено във връзка с присъединяването на Сърбия към Европейския съюз. За съжаление храмовете в Западните покрайнини, в по-голямата си част, са изоставени, не се ремонтират и поддържат и се поставят пречки за това на други обществени организации и даже на български институции. Трябва да бъде изработен пълен регистър с експертни оценки и снимков и видео материал на всички български църкви и манастири в Западните покрайнини със техните български културни артефакти.

Относно строежа на нови храмове. В Босилеградско, с пари на Дирекцията по вероизповеданията и родолюбиви и благочестиви българи, беше построен прекрасен храм, посветен на св. Иван Рилски. Всички помним дългогодишните проблеми във връзка с освещаването и собствеността на храма от страна на сръбския епископ Пахомие, под различни предлози отказва да го освети. Българската държава, в лицето на тогавашния министър Божидар Димитров, също отказа да подкрепи българското малцинство в босилеградско и по-конкретно жителите на с. Паралово. Помним пречките по доставянето на подарената от Пловдивския митрополит Николай 207 килограмова камбана за този храм. Сръбската митническа служба изиска от вносителите всякакви документи, включително даже и сертификат от какви метали точно е изработена тази камбана.

3. Език на богослужението.

Сред правата на всяко едно малцинство, стои и правото на употреба на собствения си майчин език. Още Ньойския договор в разпоредбите си по раздел „Покровителство на малцинствата“ включва и клаузата за правото на малцинството на „свободно упражняване на език и религия, достъп до образование“. Освен това, според чл. 14 от Конституцията на Сърбия, държавата е длъжна да осигури предпазването на идентичността на съответното малцинство. Съществена част от идентичността е езика. Особено това важи за религиозните права и в богослужението. Следователно езикът на богослужението и проповедта на българското малцинство като християни трябва да бъде защитено. Защото по думите на св. апостол Павел „...но в църква предпочитам да кажа пет думи разбрани, за да поуча и други, отколкото хиляди думи на език непознат.“ (1Коринтяни 14:19). Служи ли се на български език. Мисля, че ще ме подкрепите, че никой в Западните покрайнини на служи на български език. Няма апостолско и евангелско четиво, както и св. Литургия не се служи на български език. Даже „официалния“ в средите на славянските православни църкви Църковно-славянски език, е променен и е въведен неговата сръбска редакция. Като коренно са променени про-

изношението и ударенията, които правят езика чужд на духа, фонетичната и лексикална традиция на българското местно население.

4. Начин на пеене в храма.

В Западните покрайнини, както и във всички български земи, винаги богослужебното пеене е било Източното църковно пеене или наречено още Византийско. След преминаването на тези земи в диоцеза на СПЦ византийското църковно пеене е премахнато и е заменено от споменатото вече „Мокрянечко пеене“, което е напълно чуждо на изповядващите православие българи. Само ще спомена, че според редица специалисти в областта на църковното пеене, реформата на Мокрянец е смес от византийско църковно пеене с мотиви от сръбското народно пеене и отразява ширещия се по това време краен романтизъм в Сърбия. За сведение в момента в Република Северна Македония се правят успешни опити за премахване на този вид църковно пеене като антагонично на местния православен дух, и възстановяване на традиционното, за местните българи, византийско пеене.

5. Свещенството в Западните покрайнини.

Състоянието на свещенството в Западните покрайнини, за съжаление, е плачевно. Няма нито един свещеник с български произход, който да служи и проповядва Словото Божие на български език.

Хартата за човешките и малцинствените права и гражданските свободи в Сърбия, в член 26 утвърждава, че всеки има право на свобода на мисълта, съвестта, вярата или вероизповеданието; Член 51 утвърждава, че е забранено и наказуемо изразяването или подстрекаването на национално, расово, верско или друго неравноправие, както и на омраза и нетърпимост, а член 30 обръща внимание на отговорността на медиите в тази връзка.

В последната година станахме свидетели на редица случаи, които показват, че някои от сръбските крайни националистически политици, са поели курс на опит за разпалване на етнически раздори между православните българи и православните сърби в Западните покрайнини. През май 2010 г. в Сурдулица е открита костница на „жертвите на българските окупатори в Първата световна война“. През месец май 2017 г., Сръбската православна църква определи за почитане т. нар. Сурдулишки мъченици – между 6000 и 8000 човека, сред които свещеници и монаси, за които се твърди, че са убити от българските войски по време на „окупацията“ на Сурдулица по време на Първата световна война. Съвсем очевидно е, че българският народ, също както и сръбският, от поне десет века са православни. Православни са българските „окупационни“ войски, православно е и местното българско население, както и сръбските войскове части. Разбира се, неведнъж поради

противоречия от различен характер, православни са се изправяли срещу други православни. Но е нелогично да се твърди, че едни православни ще измъчват други православни, заради православната им вяра или още повече, ще ги карат да се отказват от нея. Факторът, който е предполагал противопоставяне, са различните национални интереси на българите и сърбите. Българите виждат Източна Сърбия като изконна българска земя, насилствено отнета ѝ от т. нар. Велики сили на Берлинския конгрес. За сърбите, поради дългогодишно антиисторично твърдене на сръбската наука, това е окупирана от българите сръбска земя. Именно в резултат на етническото противопоставяне, на различните национални идеали, се стига и до споменатите жертви. Да не говорим, че редица специалисти по история на Първата световна война твърдят, че част от избитите сърби, са били осъдени на смърт от български полеви съд, заради обвинения в шпионаж в полза на врага. В този смисъл, може да се твърди, че не наличието на православна вяра у жертвите е причина за тяхната смърт, и затова със сигурност може да твърдим, че според каноните на Православната църква, нямаме наличие на мъченически подвиг и следователно напълно липсват факти, които да подкрепят тяхната канонизация за мъченици на Християнството. Никой от тях не е бил принуждаван по никакъв начин, да се отрече от Християнската си вяра.

Тъжното е, че чрез канонизацията на т. нар. Сурдулишки мъченици, Сръбската православна църква се показва повече като изразител на осъдената ерес на етнофилетизма („църковния“ национализъм), отколкото на вселенския характер на Православието. Следващ етап в подобни националистически „канонизации“ би могло да бъде канонизацията на българите, войници и цивилно население, загинали при вероломното и неочаквано нападение от Сърбия срещу България през 1885 година. А също така и българите, загинали мъченически по време на т. нар. Босилеградски погром, и чиято стогодишнина почетохме през по-миналата година. А защо не и загиналите българи при насилствената сърбизация на българите във Вардарска Македония между 1912–1941, а след 1944 г. и „македонизация“ (друга, модифицирана форма на „сърбизация“), когато социалистическата власт в Македония се явява проводник на сръбската шовинистична политика. Нека да напомним, че след 1944 г., и особено след „Кървавата коледа“, по различни данни, са убити от няколко хиляди, до над 20 хиляди души, заради своето българско самосъзнание, а репресираните са ок. 100 000 хиляди. Това са хора, които след предаването на Вардарска Македония в ръцете на Югославия, са били под духовното ръководство на Сръбската православна църква.. А с канонизацията на Сурдулишките „мъченици“ Сръбската Църква поставя основите за една потенциална конфронтация с Българската църква, едно задълбочаване на проблема с етнофилетизма, който така и иначе е съществен сред Православието днес. Но най-лошото е, че по този начин се руши същността на мъченичеството, което от свидетелство за Христос, се превръща в оръдие на определени националистически стремежи. И всеки

един православен, независимо българин, сърбин, грък или друг, трябва да застане категорично срещу опитите за подобна подмяна, за злоупотреба с християнската вяра, независимо откъде идват те.

Конкретни предложения.

- Създаване на обществена нагласа за срещи между представители на БПЦ и СПЦ с посредничество на институции на Българската и Сръбската държава и под егидата на Европейския съюз, за грижа за българите на територията на Западните покрайнини.
- Изпращане на повече българи от Западните покрайнини в Софийската и Пловдивската Духовни семинарии и Богословските факултети в България. Има лелеяна необходимост от образовани богослови, които като свещеници, учители и ръководители на духовни организации да възстановят българското самосъзнание в църковната и духовна област на живота.
- Създаване на духовна организация, например Православно братство, а също и в Цариград, който да организира духовното развитие на българското местно население, което от своя страна да се стреми за създаване на неделно училище, което да просвети духовно местните българи в учението на светото Православие.
- Официално обръщение от страна на българските организации в Сърбия, към СПЦ и Сръбската държава, въз основа на договорните отношения и конвенциите и декларациите на Европейския съюз, и подкрепено от Българската държава и БПЦ, за употреба на българския език в православното богослужение в Западните покрайнини. И съответно за поставяне на свещенослужители само такива, които знаят и могат да употребяват български език в богослужението и проповедта. А също така и употребата на официалния или книжовния Църковно-славянски език в богослужението.

Всички посочени данни показват изключително тежкото състояние на българското малцинство в Западните покрайнини, особено по отношение на неговия духовен живот. Представителите на Сръбската православна църква, за съжаление, забравяйки учението на Нашия Спасител-Господ Иисус Христос, се превръщат в активни органи за манипулация и опитват всячески да промият самосъзнанието на българското малцинство. Това може да подтикне българите в Западните покрайнини до постепенно отчуждаване от Светото Православие, а това би застрашило техния религиозен живот и спасението им в Христовото име и в същото време би направило негодна и ненужна сръбската църковна йерархия в Западните покрайнини.

ПРОИЗХОД НА НИХИЛИЗМА И БЕЗРАЗЛИЧИЕТО НА БЪЛГАРСКИТЕ ОБЩЕСТВЕНИ СРЕДИ И ИНСТИТУЦИИ КЪМ ПРОБЛЕМА ЗАПАДНИ ПОКРАЙНИНИ

*Проф. Лозан Митев -
Граждански комитет
„Западни покрайнини“*

**Българската национална идея
и завоевателните стремежи на Балканите
от 19 и 20 в.**

Значимостта на националната идея се определя както от съдържанието на нейните ценности и цели, така и със степента на нейното единно възприемане от обществото, благодарение на което тя се превръща в безусловен и незаменим духовен, културен и народностен щит предпазващ нацията от всевъзможни ерозиращи фактори. Издигането на ролята и особеното значение на националната идея е вследствие на сложните особености свързани с историческото развитие на Европа през индустриалното общество, а от там и нейното влияние върху света. Чрез националната идея фактически се изграждат културите и самоличността съвременните национални държави. Ето защо, чрез формирането на националните идеи и ценности, се определя идентичността и характеристиките на всяко самостоятелно/суверенно общество, както и неговите възможности за пълноценно съществуване. И обратно, нейното отсъствие като концепция или обществен манталитет е белег за разпада или ерозията на обществото, признак на дълбоко заболяване е предпоставка за асимилация и изчезването му.

Българското национално съзнание, формирането на обществения дух за самоопределение и народностно единство се зараждат твърде късно е при коренно различни обстоятелства за разлика от подобни процеси в Европа. И още нещо важно – това става в условията на дискриминиращо ислямско господство съчетано с мащабните амбиции за контрол и завладяване на Балканите от водещите империи в Европа и техните сателити-младите национални държави на нашите съседни създадени в началото на XIX в.

Изграждането на Българската национална идея се сблъсква не само с недостатъчния исторически, духовен, икономически и социален потенциал на Българското население вследствие разоренията от Османските завоевания. То става в условия на отсъстваща собствена автономност в административно,

социално и духовно отношение, каквито по един или друг начин имаха съседните народи на Балканите запазили частично или аристокрация, или образователна система или религиозни институции. Ето защо, изграждането на Българската национална идея от Паисий до Иван Вазов се сблъска с борбата за овладяване съзнанието на нашия народ от различни посоки поставящи естественото развитие на този процес под силен натиск за деформации и в крайна сметка за различни форми на експлоатация. Така например, големи усилия се полагат за формиране на национално самосъзнание повлияно от османо-турска и елинска асимилация. Широко разпространение придобива налаганата идея сред Българите за божествено определената мисия на Руската империя като изразител и покровител на идентичността на славяните под скиптър на царя – спасител на християните в Османската империя. Българската национална идея се сблъсква и с аспирациите на новите национални държави на Балканите – Румъния, Сърбия, Гърция, които имат вече стабилно изградени завоевателни национални доктрини наложени като фундаментална национална религия сред всички обществени слоеве. Но трябва да се отбележи, че интересите на всички държави към Българския народ и като цяло към България се разглеждат само като ресурс за тяхната експанзия в културно, икономическо, политическо и териториално отношение в сърцето на Балканите. Всъщност другото име на т. н. Източен въпрос или Македонски въпрос, всъщност е въпросът за съществуването на Българския народ и България. Именно поради тази причина, зараждането на Българската нация, национална култура и идея се сблъсква още от зародиш с тези могъщи сили. Последиците и драматизма на този сблъсък влияещ пагубно върху естественото изграждане на национално самосъзнание на Българския народ най-ярко и вдъхновяващо е изразен от Паисий Хилендарски в увода на „История Словеноболгарская“.

„Твърде много обикнах Българския род и отечество и много труд употребих да събирам от различни книги и истории, докато събрах и обединих историята на Българския род...

Но някои не обичат да знаят за своя Български род, та се обръщат към чужда култура и език и не се грижат за своя Български език, но се срамуват да четат и ...се срамуват да се нарекат Българи.

О, неразумни и юроде! Поради что се срамиш да се наречеш Болгарин? Но поради что, ти глупави човече, се срамуваш от своя род и се влачиш по чужд език?“

В тази историческа обстановка се оказва, че съзряването на Българската нация се явява като най-значителното препятствие за „хармонично“ преразпределение на Османското наследство в Европа между Австро-Унгарската,

Руската и Британската империи, както и апетитите на новосъздадените техни подвластни държави на Балканите. Едва ли в сметките на тези агресивни за територии и господство държави, е влизало огромното препятствие възникнало изненадващо от „нищото“ – борбата за духовна независимост на Българския народ увенчана със създаване на Българската екзархия – от 1830 до 1870 г. Екзархийска България – първото признание за нашето национално съществуване идва не от който и да е, а от Отоманската империя. В султанския ферман от 1870 г. Българския народ и неговата обособеност с ясно определени етнически и географски граници изниква като неочаквано разгромяващ удар върху дълго, сложно и скъпо изгражданите с десетилетия международни политически и дипломатически комбинации за изтласкване на Османската империя зад Босфора и преразпределение на нейните територии. В този смисъл Българския народ и бързо изграждащата се нация се превърнаха не само в пречка, но и в огромна опасност за тези имперски планове. Ето защо, борбата срещу всичко, което можеше да даде енергия за създаване на самостоятелна Българска народностна общност и то в естествените ѝ етнически и географски очертания се превърна в обща концепция на всички държави претендиращи за Османското наследство на Балканите – борба срещу легитимиранията на Българска държава, създаване на единна нация, формиране на общо национално самосъзнание и суверенна национална идея. Така обективно, Българските национални интереси – обединение, самостоятелност и независимост като идея и национална доктрина срещнаха противопоставянето и завоевателните стремежи на всички играчи в Източния въпрос.

Мащабната идеологическа борба срещу Българската национална идея имаше за цел формиране на хибридно съзнание за национална идентичност сред възможно по-широки социални слоеве на Българския народ, особено сред неговия елит. Този процес роди няколко псевдонационални идеологии: за балкански или югославянски федерализъм/интегритет, роди македонизма, формира т. н. покровителстван отвън патриотизъм, внесе интернационализма, узакони във втората половина на ХХ в. социалистическия патриотизъм. Тези въздействия върху националното съзнание на Българския народ имаха за цел да се наложи и утвърди чуждопоклонничеството и националния nihilизъм. Много важно е да се изтъкне, че инструментализацията на подобни псевдоидеологии през всичките исторически периоди се осъществява преимуществено от лица и организации от Български произход като инструменти за външно влияние.

Другото голямо изпитание към националната идеология в България е свързано с формирането на идеи и обществено съзнание относно процесите на държавно политическото разпокъсване на Българската нация обричаща значителни демографски части на Българския народ в изолация и принудително отделяне от нейните културни, родови и социални корени. Това предизвикателство към националната идея има вече ясно очертано двойствено измерение. От една

страна идеите, социалното поведение и официалните политики на Българското общество и държава се превръщат не само в мерило за равнището на национални отговорности и авторитет, но и критерий за преценка на съзнанието и възможностите на обществото за проява на солидарност и единство в опазване на Българската идентичност на отделните общности. На второ място, общественото съзнание и социално-културна ангажираност на Българското общество към т. н. външни Българи определя тяхното съзнание и отношение към собствената им национална идентичност, често пъти в изключително неблагоприятни условия вследствие на завоевателните стремежи и антагонизми между Балканските държави. В тази връзка ограничеността на Българската национална идея в чисто исторически послания, основана единствено на основната концепция за Възрожденските ценности, се превръща в една на първо време неадекватна формула без актуално послание за солидарност и съпричастност към нашите сънародници съобразно тежките изпитания на националната асимилация, на която са подложени. Отсъствието в националните идеи на културните ценности и съдба на нашите сънародници извън държавните граници на България е предпоставка за угасването на тяхното национално самосъзнание. От друга страна липсата на формула за поддържане на съвместни духовни връзки с Българските общности извън страната създава условия за развитие на своеобразен духовен и национален егоизъм, който съсредоточава общественото съзнание и разбиране за Българска идентичност единствено това, което е съсредоточено в държавните ни граници.

От Възраждането до днес общественото съзнание на Българския народ е подложено на постоянни въздействия чрез разнообразни идеологически инструменти за изопачаване и противопоставяне на автентичните стойности на националната идея. То се прилага в медиите, политиката, образованието, културните институции, обществени организации в различна степен и сила. Но, което е забележително – това става постоянно и методично, за да не може естествената национална идея и нейното културно развитие да се превърне в съставна част от естествения стремеж за духовно и културно единство, социална солидарност в общественото мислене и поведение на нашето общество. Ето защо състоянието на жизненост на Българската национална идея зависи от възможностите на нашето общество и държавност за нейното опазване от тези влияния в различните историко-политически периоди на развитие, които оформят особеностите на нашия национален манталитет, обществено съзнание и отношение на различните социални слоеве по целия спектър от въпроси свързани със съществуването на Българската нация, култура, духовност и държавност.

Българската национална идея и националният нигилизъм

Първоначалната национална идея, формирана ясно в творчеството и делото на Отец Паисий създава първото и всъщност автентично национално идейно

течение характерно за класическите национални държави изповядващи народностно единство, обща духовност, обединени творчески сили и стремеж за национален суверенитет на основата на историческото и културно достойнство на народа. Тази концепция намира израз в творчеството и дейността на множество обществени, културни, църковни и политически дейци, като най-значими може да се посочат Георги Раковски, братята Миладинови, Григор Пърличев, Иларион Макариополски, Васил Левски, Методий Кусев, Стефан Стамболов. Техните идеи представляват отделни брънки на национална доктрина издигаща каузата за единност, самостоятелност и независимост на Българския народ, нация и държава като достойна част от Европейския цивилизован свят. Тази концепция е в съответствие с общите принципи на тогавашния Европейския национализъм: идеята за национална независимост извоювана с общонационално участие и със собствени сили е основата на правото и свободата за самостоятелно съществуване.

Такава доктрина е разработена в устава на Народно-либералната партия от края на XIX в., но поради особеностите на политическия живот в страната от онази епоха, тези ценности се размиват в няколко течения, а с появата на други политически влияния и идеи, се осуетява възможността за достигане на общонационална консолидация за общоприети принципи на Българската обществена самоличност и национална доктрина. Именно това е принципната разлика между България и другите държави на Балканите, където първо бе изградена националната доктрина, а впоследствие върху нея и само чрез нея, се изграждаше политическата, културна и духовна надстройка на обществото, оформяща консолидацията в нация.

Втората насока на развитие на националната идея, която се появява от времето на Възраждането, се свързва с творчеството и дейността на обществени деятели повлияни или зависими от политиките на държавите заинтересовани и участващи в борбата за завладяване на части от Османското наследство на Балканския полуостров. Това направление на националната идеология се свързва с прокарваната доктрина за националното освобождение чрез външна помощ и покровителство, включително и приобщаване на България било към т. н. Южнославянска/Балканска федерация, било към Руската империя или създаване на Дуалистична монархия в Османската империя. Вследствие на тези възгледи, се пропагандира участието на Българите в Първото и Второ Сръбско въстание от 1804 и 1815 г., в гръцката Завера – „Филики Етерия“ от 1815–21 г., в Руско-Турските войни 1806–1877, в Сръбската Омладина, Сръбско-Турската война, както и сътрудничеството със Сръбски, Румънски и Руски политически представители и институции. Най-ярки представители на тези идеи са дейци като Софроний Врачански, Иван Касабов, Любен Каравелов, Панайот Хитов, митрополит Климент, Драган Цанков, Евлоги и Христо Георгиеви, Иван Вазов, Иван Евст. Гешов, Михаил Маджаров, Никола Генадиев и много други. Тяхното пространно

творчество и дело, с мащабно влияние върху националното мислене, утвърждава разбирането и нагласите за национална несамостоятелност, за необходимост от покровителство на могъщи държави като предпоставка за създаване и утвърждаване на Българската идентичност, на нацията и държавата. Поради щедрата политическа, организационна, технологическа и финансова подкрепа от външни фактори това направление оказва силно влияние върху развитието на обществените нагласи и самосъзнание у нас още от Възраждането включително и до наши дни. Ето защо, преплитането на искреното родолюбие с пропагандно политически идеи на многократно по-мощните външни влияния, наред с идеята за националното освобождаване с чужда помощ, поставя Българския национален въпрос, в зависимост от конкретните политически и завоевателни стремежи на тези сили по отношение на борбата за преразпределение на Османското наследство.

Трябва да се изтъкне, че подобна концепция на националната идея условно се противопоставя на основните канони на суверенитета и независимостта. Обективно тази концепция създава нагласите за бъдещето на Българската държавност под формата на протекторат или форма на колониално владение – нещо недопустимо като национална концепция за която и да било Европейска държава, още по-малко за нашите съседи. Именно тези възгледи са основата на този ерозионен механизъм, който лесно деформира общественото мислене и създава предпоставките за появата и развитието на националния nihilизъм.

Трябва да се вземе под внимание, че различията в нашата национална идея засягат значително ценностните нагласи на отделните социални слоеве, постепенно формират политически противоречия и антагонизми, което довежда до невъзможността за изграждане на хомогенна национална доктрина, а националните идеи придобиват фрагментарни очертания без общ център. Това, заедно с много бързо и умело прокарване на външно-политически влияния създаде разцепление, противоречия и борби между обществените дейци и в обществото, довели до омаломощаването на националната кауза и народно единство. То се изрази в неспособността за самостоятелно освобождаване на Българския народ от господството на ислямския халифат – Османската империя, а впоследствие в отхвърляне на идеята за невъзможността за самостоятелно решаване на националния въпрос без покровителството на една или друга имперска държава. Тези различия и социални противоречия, довели до непоследователни, грешни или престъпни политически решения предизвикали продължават чак до унищожението на Третото Българско царство фактически през 1944 г., когато България окончателно загубва своя национален суверенитет. Найдраматичната изява на този антагонизъм намери трагичните проявления на една необявена гражданска война от периода на Владайските бунтове

през 1918 г. до началото на 50те години на XX в., когато бе унищожена Горянската съпротива.

Сблъсъкът между тези две обществени направления на националната идея фактически осуетява най-значимия духовен акт на един народ – духовното единство и изграждането на комплекс от всеобщо възприети и свещени ценности – обединителни принципи на националното съществуване, които в действителност създават нацията. И така, още с появата на третата Българската държава, тя изгубва най-съществената си опора – народното единство чрез общоприети национални цели – това, което Българите имаха в битката за Екзархията. С това България не успя да създаде действена и общоприета национална програма или доктрина и до днес. Един всеобщо приет кодекс-основа на националното съзнание и интегриране на обществото. А без такава доктрина, страната ни остава незащитен организъм срещу аспирациите към нея както от страна на империите, така и от Балканските нови държави, създали свои национални програми, въз основа на които се формираше силата на националния им дух и единство вече 200 години. Неспособността на нашето общество да изпълни тази ключова мисия на просветения национализъм и до днес е явен белег на сериозна криза на националната ни кауза, социално-културни ценности и идентичност, които и до днес не може да се преодолеят.

Пренебрегването на тези проблеми на националното съзнание, идеи и социално-културно единство на практика са довели с напълно неадекватна подмяна на дискусиата за националната идея и съзнание поставяйки тезата за безусловна зависимост и обвързаност към външни фактори на родолюбието налагайки риторика и политическа драматургия за „филство“ и „фобство“ като мерило и критерий на националната идея и самоличност. Всъщност автентичната национална идея на която и да било суверенна нация не може да се поставя в зависимост от каквато и да било обвързаност и още по-малко зависимост над националните ценности, обществени интереси, държавен суверенитет определяща облика на националното самосъзнание и самоличност. Ето защо експлоатацията на политическо-пропагандните квалификации „филство“ и „фобство“ е мащабен механизъм за опериране на общественото съзнание от отговорностите на националната идея и самоличност, като поражда постоянното развитие на вътрешно социалния антагонизъм. „Филията“ и „фобията“ у нас имат напълно превратно разбиране и още по-опасна социална употреба, което е напълно недопустимо като фактор, от който да се определя стойността на националната идея и самосъзнание. Това е така, защото на мястото на истинското значение на тези думи – приятелство и страх, се индоктринират разбираня и нагласи за nihilistическо раболепие и фанатична омраза, в които парадоксалното е, че всеки „фил“ неминуемо е „фоб“, а в крайна сметка е личност или общество оплетено в зависимост толкова по-голяма, колкото е по голяма

неговата непълноценност и дефицит на идентичност. Всъщност става дума за психологически инструменти, които се изграждат масово съзнание приемащо социално съществуване и обществен живот в безпрекословно признание и зависимост на определен по-висш социален, държавен или национален модел, чиито ценности се превръщат в мяра за собствените ценности и идентичност. А това само по себе си е хранителна среда за развитието на nihilistични ценности и поведенчески нагласи сред обществото.

За изясняване произхода на националния nihilism в Българското общество е необходимо да се отчетат и някои допълнителни фактори от историческо естество. На първо място, трябва да се посочи пълното изкореняване на родовата, духовната, културно историческата връзка с Българската държавност от епохата на Второто царство, както и унищожението на аристокрацията и духовенството – два фундаментални елемента за изграждане и опазване устоите на една национална идея. В нито една от съседните ни държави такива мащабни поражения не бяха осъществени вследствие на османското покоряване на Балканите.

Друг допълнителен фактор влияещ върху същността на националното самосъзнание е свързан с особеностите на народопсихологията, оформена в условията на един фундаментален ислямски деспотизъм. В тези условия на насилие съществуват предпоставки за насаждането на характерните черти и поведение сред Българския народ вследствие от лишаването му от просвета, от икономическа сигурност и принудителното му поставяне в едно угнетено състояние на унизително съществуване, което тласка обезправения човек да избяга от позорното си битие чрез идентифициране с чужди етноси в стремеж за добиване на привилегирован статут в Османската империя. Към това, трябва да се прибави и формирането на еничарски манталитет сред лоялните на Османската империя християни, изпълняващи административни и икономически функции на експлоатация над Българското население. От тази среда се изграждат класата на икономически и политически влиятелни Българи служещи на Османската империя – събирачите на данъци: джелепчии и бегликчии, на административни управители на християнските общности – чорбаджии и мухтари, които оформят т. н. туркоманско съсловие. Именно от средата на тези влиятелни в икономическо отношение прослойки, по-късно се изграждат и т. н. Български консерватори. Забележително и тяхното своеобразното противоречиво разбиране за патриотизъм съчетано с лоялност към падишаха и Османската империя. Сред представителите на тази социална прослойка, в условията на Българското княжество тяхната концепция за патриотизъм се модифицира в ново съчетание на родолюбие с идеала за покровителство върху България от страна на Руската империя. Типични представители от тази социална група са Х. Иванчо х. Пенчович, д-р Стоян Чомаков, Михаил Маджаров, Константин Стоилов, Теодор Теодоров, Стефан Бобчев и др.

Именно в този сложен комплекс от различни национални ценности нагласи и идеи намиращи се в остри противоборства и краен антагонизъм, се създава новата Българска държавност, където емоцията и въодушевлението от този акт няма силата да преодолее липсата на политическа опитност. И за да се очертае по-ясно сложността на проблема за изграждането на нашата национална идеология, трябва да се вземе под внимание и това, че Българското княжество и неговото общество, са поставени в изключително добре оплетена система от международни договори, налагащи му такъв тип ограничения и зависимости, които съзнателно и преднамерено блокират и заплашват неговото съществуване в случай, че обществените елити, политическите движения и като цяло обществото, възприемат концепцията за национално единство и независимост в рамките на естественото землище. С две думи, нашата национална идея се сблъсква с два непреодолими проблема – осъществяване на национално обединение, териториална цялост и независимост, от една страна, и борбата за освобождение от външната зависимост от интересите на големите империи нашите Балкански съседи легализирани със системите от многостранни и двустранни договори.

Западните покрайнини – поредното изпитание за националната идея и проявите на nihilизъм

Един от крайъгълните камъни на Българската национална идея е свързан с въпроса за мястото и значението на Българското културно наследство и нашите сънародници останали извън границите на нашата държава. Проблем, който има не само идейно и духовно значение, но и конституционно-законови очертания като длъжности на институциите и на Българското общество като духовно-социален организъм. Този проблем има и нравствено хуманитарно измерение свързано с единството и солидарността като характеристики на една съвременна нация. Всички културни и цивилизовани национални държави имащи същите проблеми в своята национална история имат стабилно изградени стратегии и политики като съставка на националната си доктрина с утвърдена приемственост и системност в тяхното отстояване и именно сравнението с тях – Унгария, Гърция, Франция, Сърбия, Румъния и мн. други служат като обективен пример за национална отговорност и политически прагматизъм в съвременния свят.

Мащабните интереси за господство от страна на големите империи на Балканите от края на XIX и нач. на XX в. налагат използването на всякакви средства за да превърнат новосъздадената Българска държава, икономиката и народа ни в суровинен военен ресурс за решаването на Източния въпрос, а чрез незаграбените от Османската империя земи населени с Българи се осъществява циничен международно дипломатически „покер“ без спазването на каквито и да било морални, културни, хуманитарни принципи на единството на народността. Крайната фаза на процеса установил ново геополитическо

господство върху Балканите започва с дейността на направявания от Руската империя Балкански съюз между България, Сърбия, Черна Гора и Гърция от 1912 г. имащ за цел осъществяването пролога в битката между големите империи – Балканските войни. Чрез тях се катализира общия сблъсък и борба за господство между големите империи в света – Първата световна война. Узаконяването на това господство става на Парижката конференция през 1919 г. А определянето на положението и съдбата на България през ХХ век – на 27 ноември 1919 г. в Ньой на Сена.

В Ньой България е подложена на пълен разгром не само заради неспособността в дипломатическото изкуство, а заради невъзможността да намерим творческо решение и воля за избягване на натиска поставян от империалистическите държави да участваме във войните. Това е последица от липсата както на адекватна национална доктрина, така и на политическото ѝ прилагане във фундаменталния проблем на новата Българска държава – националното обединение. Така България влиза в битката за грабежа на Балканите без собствена стратегия и политика за алтернативни решения на националното обединение в тогавашната изключително сложна международна обстановка. Нещо повече, от началото на ХХ в. България поставя външната си политика в съответствие с Руската политика на Балканите съобразно договорите от 1904 и 1908 г. Дефицитът на национални принципи и доктрина в тези съдбовни мигове за нашата нация, наличието на идеализъм, наивност, свръхмерна амбициозност, национална безотговорност, липса на трезв анализ на сложното международно положение, податливост към влияния и дълбоко непознаване на скритите пружини зад политиката и дипломатията, довеждат страната ни до мащабна катастрофа след 6 години войни. Само така може да се обясни фалита на цялата епоха политически лидери след Стефан Стамболов, които не успяха да осъзнаят и да съхранят основните принципи – крайъгълен камък на нашата национална доктрина и държавна политика – самостоятелност и предпазливост. Иначе няма никакво логическо обяснение люшкането от едната, в другата крайност, като политическа линия, само в рамките на няколко години. Така през 1912–1913 г. слепотата, безотговорността, необоснованото доверие към нравствената идеология на славянофилството, пълното несъобразяване с Руската имперска политика на Балканите, хвърли цялото ни Отечество в Балканския пакт с държави, които водят най-отявлена борба срещу Българщината буквално до последния момент на създаването на Балканския съюз. В Македония продължава да действа андартското гръцко военно движение и дейността на тайната организация „Църна рука“ със сръбските четници – главния двигател на Белградската антибългарска политика. Само 3 години по-късно, същия този държавно-политически и обществен елит изтласка целия народ и държава в другата авантюра – съюза с Германия, Османската империя и Австро-Унгария, които ясно заявяваха още от 1886 г., че заради България при евентуална окупация на страната ни от Русия, няма кой да вдига оръжие в

наша защита. Странна е и концепцията за съюз с Османската империя след клането в Източна Тракия през 1913 г. и дълбокия замисъл на младотурците още от 1915 за възстановяване на османската власт в Тракия и Родопите. Сключването на съюз с Австро-Унгария крие своята двулично-лицемерна природа взимайки под внимание, Дунавската империя вече е добила информация, че през 1912 г., Българското правителство гарантира помощ за Сръбската армия при война с тази империя в рамките на 200 000 щика.

Тези парадокси или говорят за престъпно безумие на политическата ни класа от онези смътни години, или за мащабно предаване на националните ни съдбини в ръцете на могъщите империи, в чието лице се търси така необходимия гарант и ресурс за осъществяване на националните идеи. Логиката определя втория вариант, без да изключва съчетанието му с първия. В крайна сметка, това улеснява внедряването на нова идейна платформа за масово дискредитиране на националната идея и политика като пагубна и неадекватна за реалностите на войната и следвоенния свят, като безсмислена кауза – борбата за обединението ни, превърнало се в повсеместно страдание. Всъщност липсата на дълбоко обоснована и усвоена национална доктрина, на фундаменти на националната политика, капацитет и държавническа отговорност са единствено възможните обяснения за провала на България с участието ѝ в касапниците на три войни, които доведоха до нейния пълен разгром в Ньой. Именно в тази ситуация започна да се прокрадва нагласата да бъдат изоставени на своята съдба Българските общности останали в окупираните територии. Фактически скъсването на общността с останалите извън отечеството Българи стана израз на унижение, неспособност и национален позор. Тези идейни нагласи по-късно намериха изражение в серия от обществени и политически актове от ранга на Нишкото споразумение 1923 г. проправили пътя на националния нихилизъм и безразличие към съдбата на Българите от Западните покрайнини -най-напред сред отделни общности и политически сили, а впоследствие като национална политика.

Тези са предпоставките, които обясняват защо постепенно в следващите десетилетия от Българското национално самосъзнание бяха изкоренени духовните, културни, просветни и икономически връзки с Българското население от Северна Добруджа – подарена на християнска Румъния и Поморавието-подарено на християнска Сърбия, а по-късно и Българите от Македония, Беломорска Тракия и Западните покрайнини.

Нихилизма по Западнопокрайния въпрос в Царство България до 1944 г

От есента на 1919 до есента на 1944 г. Западнопокрайния въпрос не слиза от обществената сцена като най-болезнената рана нанесена на България в Ньой, съвместно с общата тенденция на съпричастност към останалите

под чуждо владение Български общности – Македония, Южна Добруджа, Беломорска Тракия. В цяла България, въпреки жестокостите на Ньойския договор, нанасящи огромни опустошения в материално, политическо, военно, икономическо и международно отношение, се проявява, изявява, опазва и развива особена емоционална и морална привързаност към Българските Западни покрайнини, които са приети като сънародници мъченици. Изразът на тази съпричастност на цялото общество към Западнопокрайнкската голгота се проявява на всички равнища в живота на обществото, главно чрез подпомагане на бежанците и тяхното интегриране в социалния живот. До 1944 г. няма село, няма град, няма свещеник, няма млад или стар човек, няма политик или интелектуалец, няма търговец или войник, който да не знае за жестоката съдба и да не е съпричастен към нашите сънародници от Западните покрайнини. Особено важно е да изтъкнем огромната роля на няколко важни фактора за това:

1. Политическата култура, програма и концепции на преобладаващото мнозинство от държавни институции, партии и обществени лидери носителите на традициите от Възраждането и идеалите на Васил Левски.

Трябва, обаче, сред тази група да се очертае оная малка част от обществения спектър свързана с коминтерновската и профренска политическа концепция отхвърляща националния интерес и отговорности свързани с аспирациите за болшевизация и югославянизация на България като част от СССР или Югославското кралство в лицето на комунистите, земеделците и звенарската политическа групировка съставляваща общност на ренегати и шпиони.

2. Ползотворната, богата и активна дейност на най-значимите интелектуални кръгове в България от университетските среди, писатели, културни дейатели, дейци на изкуството.
3. Концептуалната основа, организация и съдържание на образователната система на Просветното министерство, в което историческия, политически, национален и етнографско-народностен елемент се разглеждат в единство и Западнопокрайнкската тема има цялостно присъствие в широк спектър от образователно-педагогически модели на работа. Особено важно е да се подчертае активната и водеща роля в тази насока на учителското съсловие, което възпитано в патриотичните традиции извършва системна и постоянна педагогическа дейност за развитието на нравствена, социална и хуманна нагласа на съпричастност на цялото младо поколение към Българските общности подложени на чуждестранен гнет и унижения – Македонските Българи, Тракийците и Западнопокрайнкците.

4. Възпитателната работа, високото равнище на социално доверие и уважение към Българската войска, една от най-съществените институции за политическо и възпитателно влияние в обществото.
5. Средствата за осведомяване от тази епоха – вестниците и новопоявилото се радио от 1931 г. определят постоянно и значимо място на Западнопокрайнкската тема в своята политика разработвайки разностранни материали в тази насока.
6. Широката просветна, културна, социална и хуманитарна дейност развивана от Македонските благотворителни братства, от многобройните Западнопокрайнкски дружества в страната.
7. Нелегалната дейност на ВМРО в просветно, организационно и политическо отношение.
8. Опазване на мирната ревизионистичната концепция във външната политика на България по отношение на Добруджанския, Тракийския и Западнопокрайнкския въпрос като основни цели на международните взаимоотношения до Втората световна война, главно ръководена от държавния глава цар Борис III.
9. Приносът от обществената дейност на Западнопокрайнкските землячески организации и ВЗРО „Въртоп“.

Макар и действащи не всеки път съгласувано, тези могъщи фактори в Българското общество, успяват за 21 години да опазят ценностите, съзнанието и волята за единство на Българите въпреки ужасните последици от краха на неуспешната държавна политика по националния въпрос. Именно в тези изпитания националната идея става спасителна за единството между населението от двете страни на границата, като това особено ярко играе роля сред останалите в окупираните области наши сънародници. Ярката изява на националното единство и солидарност със Западнопокрайнкското население, както и с другите откъснати групи от Българското население се превръща в първостепенна ценност на националната идея като форма на имунитет срещу мащабната насилствена асимилация. В този смисъл, националната идея поражда новия политически приоритет на Българското общество и държава – мирната ревизия на Ньойския диктат, което се превръща в основна цел и национална кауза получило подкрепа от почти всички социални слоеве.

Несъмнено, окаяното международно положение на България през критичните години на бежанската вълна, политическия антагонизъм, гражданската война, провокирана от болшевишките конспиративни структури в страна,

не дадоха възможност България да направи нещо съществено за закрила на Българското население в Западните покрайнини. Това несъмнено имаше своето деморализиращо отражение и в България и оттатък границата. Икономическият и политически възход на Кралството на Сърби, Хървати и Словенци, както и създадено превъзходство в двустранните отношения доведе до мащабна югославянска намеса не само в политическия живот на България, но и по отношение формиране на общественото съзнание по националния въпрос. Югославската пропаганда, дипломатия и разузнаване успяха да проникнат в политически партии и обществени групи, предимно сред интелектуалците за формиране на нови идейни възгледи по националните въпроси-налагане на югославянството като идея и политическа цел за премахване на Българската държавност(монархическия институт) и интегриране с Югославия под скиптъра на Караджорджевата династия. Така, в България се появиха структури и личности, които се заеха с проповядването на тази пропаганда, която чрез поредната проява на комплекс за малоценност „югославофилството“ постави здрави темели на nihilизма и в тази област. Така раболепните югославофили не само гузно премълчаваха фактите за повсеместния терор над Българите в Македония и Западните покрайнини, но и пропагандираха, че няма асимилация над нашето население в Западните покрайнини, че Югославския режим генерира стабилност и просперитет и в този случай Българското население в Западните покрайнини е моста на приятелството между двата народа. Тази теза се разпространява главно сред лидерите на Земеделското движение и проюгославски настроените елитарни кръгове в България-звенарите, част от университетските среди, писатели и интелектуалци от модернистични течения. Влиятелни личности върху общественото мнение от това направление са хора като Александър Стамболийски, Петър Мидилев, Димо Казасов, Петър Увалиев, проф. Димитър Михалчев, проф. Петко Стайнов, кръгът около сп. „Философски преглед“ и др.

Другият източник породил nihilизма към Западните покрайнини е свързан с появата на комунистическото движение и разпространението на большевишката идеология за отричане на националната държава като инструмент на шовинизма и империализма, отричане на националната идея и идентичност като модел за обществена интеграция. Идеологията на комунизма отрича нацията, но сходно с идеята за халифата, тя трансформира естествените извечни ценности на привързаността към рода и земята на човека, в култ към държавата на комунистическата идеология– СССР. Комунистическата идеология и политическо движение в България имаха за основна цел разрушаването на националната държава и създаването на поредната съветска република като част от световната комунистическа революция. И още една много важна характеристика на комунистическото движение – неговата дейност и ръководство се осъществява напълно и единствено от неговия център-Съветската държава.

След разгрома на Българската национална политика в Ньой тези идеи намериха в България широко разпространение главно сред бедните социални слоеве, сред значителна част от пострадалите от войните като знак на пълно отрицание и краен протест срещу политическия елит в страната. В този справедлив протест постепенно се формираха първите наченки на антинационалната и антидържавна нагласа в мисленето на най-уязвимите представители на бедните съсловия и емиграцията. Крайно тежкото състояние на държавата вследствие на войните, развиващата се спекула, духовна криза и жестоко ограбване според Ньойския диктат създаде такава реалност, в която такива идеи ставаха психологическия отдушник на мизерията и безизходицата сред тези социални слоеве. Хилядите бедняци, бежанци, сираци бяха останали без държавна грижа, без социална солидарност и в тежкото си материално и социално положение нямаха морални и духовни сили да понесат безропотно тези страдания. Ето защо, сред тях идеите за жертва в името на Отечеството и солидарност с етнически поробените Българи не можеха да намерят достатъчно съпричастност. Психологията на личността доведена до крайно материално затруднение, социална несправедливост и унижение е тази благоприятна среда, в която идеите за класова омраза и обществено държавно разрушение довеждат до ожесточаването на социалния антагонизъм и опитите за унищожението на Българската държава като възможно решение от безнадеждността и личностната обреченост. Именно в тази среда, създадена от следвоенното разорение на България, започва нова епоха в борбата срещу Българския суверенитет и национално единство, която освен чрез външно политически инструменти, се допълва и съчетава с кампания за създаване и насърчаване на вътрешно обществен антагонизъм достигнал до измеренията на гражданска война. Израз на тези аспирации станаха Владайските бунтове, държавните преврати, македонското взаимоизстребление, септемврийския метеж от 1923 г., атентата в Св. Неделя, както и в другите исторически периоди, основен инструмент за осъществяване на тези политики са каналите за конспиративна финансова, политическа и логистическа поддръжка на организации и личности с Български произход, които се превръщат съзнателно или сляпо в инструментариум за ерозия и заплахата не само на националната ни самоличност, но и на суверенитета на Българската държава. Тези структури фактически се превръщат в носителите на идеите и нагласите на nihilизма.

През 24 годишния период на обществено развитие след окупацията на Западните покрайнини (1920–1944 г.) проявите на nihilизъм към проблема на Западните покрайнини остават откъслечни явления. Пораженията върху националната земя и кауза свързана със Западните покрайнини навяса политиката на земеделците и политическия кръг „Звено“ за интегриране на България в Югославия, което включва фактическото признаване правото на Югославия да владее и Западните покрайнини и Македония. Това означава доброволен отказ от националната ни история, култура и население в тези области и по същество е равностойно на национално предателство.

Още по-ярко посегателство над националната идея и суверенитет довел да разпространението на национализма представлява идеологическа концепция и политика на комунистическата партия, която приема Коминтерновската концепция за новите нации на Балканите – Добруджанска, Македонска и Тракийска (по чудо не е определена и Западнопокрайнска нация) и превръщането на България в съставна република на СССР.

И двете нихилистични направления по националните проблеми в Българската държава през този период водят остра идейна борба срещу националното движение в Западните покрайнини – Върховния комитет и ВЗРО „Въртоп“, която намира най-голям успех по времето на режима от 19 май 1934 г. Именно от тази социалната среда и личности от тези политически центрове произлизат създателите на следващото държавно политическо и обществено устройство, където национализма е обявен за вражеска идеология подложена на преследване и унищожение, което пряко засяга съдбата на Западните покрайнини.

Западните покрайнини жертва на националния нихилизъм в условията на комунистическия режим в България след 1944 г.

С установяването на комунистически режим в България през есента 1944 г. вследствие окупацията на страната от Червената армия, започва последната и най-жестока фаза от гражданската война. В съответствие с идеологията, политическата доктрина на комунистическата система и указанията от Москва, режимът в София организира унищожението на всички конкурентни независими и свободни форми на социални идеи и дейност. Тази кампания засяга също така националната идея и религията. Новата власт осъществява мерки за цялостно изкореняване и подмяна на основните компоненти на културата, историята, общественото съзнание и менталитет, както и чисто физическо изстребление и гонения на обществени дейци свързани с националните тежнениа, които са обявени за великобългарски шовинисти, фашисти и реакционери.

Унищожаването на обществената култура, ценности и съзнание по националния въпрос обхваща няколко основни направления, които фактически довеждат до коренната промяна в менталитета на цялото общество основана на страха. Подлагат се на демонизиране на всички компоненти на националното мислене и ценности на Българския народ проповядващи национален суверенитет, независимост и достойнство, особено на проявите и постиженията след Ньойския диктат. Мерките взети от комунистическото управление са толкова мащабни, че това довежда до морално-психологическо изкореняване и изкривяване на националното мислене от съзнанието на няколко поколения. Тези мерки включват:

1. Унищожение и преследване на обществени дейци, политици, интелектуалци и дейци на културата развиващи и отстояващи концепцията за националния суверенитет и интереси на Българската държава и народ. По отношение на Западнопокрайнките дейци, ликвидирани са оцелелите дейци на ВЗРО „Въртоп“, а на преследвания са подложени членове на Комитета Западни покрайнини.
2. Пълна забрана на национализма като идеи, обществена платформа на обмен и социални движения, като тема и обект на културата, образованието, средствата за осведомяване, научните среди, изкуството. Темата „Западни покрайнини“ напълно изчезва от обществена употреба.
3. Насаждане на безусловен интернационалистически идентитет и преклонение към СССР в т. н. концепция за социалистическия патриотизъм.
4. Унищожаване и създаване на условия за недостъпност на обществото до основни културни, научни и просветни източници – книги, художествени произведения на национална тематика, включително и по Западнопокрайнкския въпрос от т. н. „фашистки период“.
5. Пълна забрана и ограничения на контактите с Българи от Западните покрайнини след установяването на Желязната завеса след 1948 г.
6. Утвърждаване на коренно различна външно политическа концепция и доктрина на България като сателит обслужващ външнополитическите интереси на СССР, в който националните интереси са пожертвани изцяло в интерес на политиката на единство със „Световната социалистическа система“.
7. Изграждане на качествено нов тип интелектуален и политически елит с изцяло комунистически светоглед и социална активност, в който проблема за Българските общности извън НРБ се разглежда с подозрение и негативизъм като форма за осъществяване на вражеска диверсия.

Ефектът от тези мерки в продължение на по малко от 10 години –1944–1953 г. през т. н. период на болшевишкия фундаментализъм довежда до непоправимо разстройство на културните и духовни очертания на националното мислене и идея. Тези мерки доведоха до загуба на съзнанието и светогледа за родова принадлежност, национална независимост и единство с нашите сънародници извън границите, разрушаване на духовните принципи на патриотизма в морално и религиозно отношение. За около 10 години идеологическата война това което бе останало от национална самоличност на нашия народ бе вече в под земята, в затворите, скътано в социалната мизерия на т. н. неблагоприятно съсловие на комунистическото общество,

а културните и научни постижения – зад решетките на забранената литература и секретни архивни фондове.

В Западните покрайнини, след войната за кратко се разви широко сътрудничеството между комунистическите режими в България и Югославия напращано от СССР. То бе свързано с административно управление от Югославия съчетано с културно и икономическо присъствие на България, което запазваше културната и национална автономия на Българското население. Запазват се редица възможности за нормални социални, икономически и културни връзки с България, поддържане на родовите връзки от двете страни на границата, които са установени по време на Българското управление в периода 1941–1944 г. Тази толерантност от страна на Тито се основава на договорката за преминаване на Пиринска Македония към административното управление на Съюза на федеративна република Македония срещу евентуално връщане на Западните покрайнини към България. По време на този кратък период в Българските медии всекидневно се представят сведения и материали от Западните покрайнини като образец за хармонично съжителство и сътрудничество между България и Югославия на основата на принципите на пролетарския интернационализъм.

След разрива между Сталин и Тито през 1948 г., под влияние на Москва, България мигновено променя до предишния ден братски двустранни отношения, последва херметичното затваряне на границата между България и ФНР Югославия. Само за дни Югославия се обявява за враг номер едно равностоеен по степен на САЩ, Великобритания и Турция. Западнопокрайнкската тематика напълно изчезва не само от медийното пространство, но тя е изхвърлена от образователната система и от всички възможности за нейната социална изява. На Българо-Югославската граница започва истинска нелегална война.

Противопоставянето между България и Югославия през 1948 г. не е свързано с Българо-Югославските държавни отношения или интереси, а е част от Съветската политика за налагане на сталинистко господство над всички комунистически държави чрез пълното ограничаване на тяхната самостоятелна вътрешна и международна политика. В този смисъл, България е само безгласен инструмент в опита за разправа с Титова Югославия от страна на СССР, в който Българският национален проблем въобще няма никакво място и значение. Това не пречи за тези цели да се използват млади комунисти от Западните покрайнини, които са обучавани в София за извършване на идеологическа агитация в полза на Коминформбюро по нелегален начин в Югославия, което довежда до още по-жестоки мерки спрямо Българското население от страна на Югославските власти. Така съляпата политика на режима в София става основание за навличане на трайно злонамерено отношение към Българското население в Западните покрайнини и е основание за неговото демонизиране като предателско и враждебно.

В поредното противопоставяне между СССР и Югославия в края на 60те години на XX в. България отново бе замесена. Върху нас бе упражнен натиск за признаване на македонско малцинство в България, тоест обвинение в асимилационна политика. В този случай България за първи път получи правото от СССР да поставя националния въпрос като инструмент за политически натиск върху Югославия. Причина за това бе преходът от идеологическо към национално противопоставяне между Югославия и България, в което Югославската страна възприе едно много ефективно оръжие – Капитулация на комунистическия режим в София през 1946 г., в което се декларира Българската държавна политика за отказ от Пиринска Македония и подготовка за предаването ѝ на Югославия.

В отговор на това политическото управление на БКП направи опит да противодейства с контраискането за правата на Българите в Западните покрайнини. Във връзка с това през 1971 г. в Министерството на външните работи министър Иван Башев бе разработва Национална стратегия за противодействие на Югославската асимилация и провеждане на политика на културно, просветно и социално приобщаване на Западните покрайнини с България. Планът „Башев“ е по същество първия стратегически документ в България формулиращ национална политика основана на национални принципи и отговорности спрямо Западните покрайнини откакто съществува Западнопокрайния проблем до днес. Този проект претърпя пълно поражение не само заради мистериозната смърт на министър Иван Башев, колкото за наличието на множество неприемливи от идеологическа и външно политическа гледна точка мерки имащи ярка формулировка на национални интереси. Той бе изоставен и заради невъзможността да се съгласува една всеобхватна национална програма в тогавашните условия на социалистическата държавност, и още повече – заради поредното подобряване на Югославско-Съветските отношения след смъртта на Тито. На практика, в България от 1944 г. до 1989 г. се запазва политическата линия на пълно игнориране на Западните покрайнини като част от Българската национална култура, история, традиции и хуманитарно-национални проблеми. С това управляващия режим в София практически изпълнява изградената в Кралството на Сърби Хървати и Словенци доктрина за изкореняване на връзките между България и Българите от окупираните области, но вече в новите политически условия. Докато в предишния период именно Югославското кралство строеше по границата телени заграждения и забраняваше дори и родовите връзки между нашите сънародници от двете страни на границата, същата политика бе продължена от комунистическото управление у нас, като то издигна убийствена система от предпазни мрежи и съоръжения за херметичното затваряне на границата. С разкъсването на родовите, традиционни, етнографски връзки, ефектът на разделение в продължение на 3 поколения доунищожи и последната живителна връзка на идентичност и съзнание за Западнопокрайната принадлежност към нашето национално

съзнание. Проблемът е, че и до днес никой не оценява тази политика като предателство към Българската национална идентичност и кауза. Тя има двойко пагубно въздействие, защото обрича Западнопокрайния въпрос на забравя в България и на окончателна духовно-културна дезинтеграция между населението от двете страни на границата. Това е и безвъзвратна международно политическа капитулация по отношение ревизирането на Западнопокрайния въпрос като част от националната стратегия и бъдещето на Българо-Югославските(Сръбски) взаимоотношения. Вследствие на това Западнопокрайните Българи бяха третирани като шпиони на Югославския режим в България, а в Югославия-като потенциални проводници на Великобългарския фашизъм. Ето защо, за да се избавят от агонията на това демонизиране от двете страни на границата, в условията на постоянен страх и предателства, Западнопокрайници търсеха формула за бягство от собствената си идентичност и реалност чрез няколко вълни изселвания – в Македония, във вътрешността на Сърбия и в Европа. Именно от тази епоха може да се говори, че трагедията на Българите от Западните покрайнини постепенно започна да се очертава както от Белград, така и от София.

От гледна точка на историческото време, може да се направи преценката, че именно през този период унищожаването на естествените измерения и устои на националната идея и самосъзнание на Българското общество се трансформира в социален нихилизъм особено по проблемите на Българското население извън границите на България, а водената политика по тези проблеми и по-специално към Западните покрайнини, да се приеме като нихилистична. Нихилистическите нагласи плод на политически преследвания, забрани, постепенно изграждана забравя, незнание, невежество, на култивирано отчуждение, пренебрежение и нерядко на прояви на омраза към нашите сънародници извън границите на България се създадоха на мястото на разрушените културни и духовни устои на Българската национална идея и национална идентичност. Така в съзнанието на няколко млади поколения, чрез инсталиране и безогледно проповядване на комунистическите ценности напълно противоположни на Българската национална кауза, се създаде общество, което не само не знаеше, но и нямаше съпричастност и разбиране към трагедията на Западнопокрайната голгота.

Кризата на националната идея и новия нихилизъм към Западните покрайнини в съвременното

Общата вълна на обществено пробуждане настъпила мигновено с появата на граждански свободи и активност изблизна като отдавна заприщан бент сред населението на България през мътните времена от края на 1989 г. до началото на 90те години на ХХ в. Това бе един естествен, но и същевременно очакван от конструкторите на прехода процес, за който бяха подготвени достатъчно механизми, чрез които националната енергия и вътрешна общест-

вена сила да бъде овладяна и много прецизно пренасочвана от идеята за гражданско общество към изграждане на анонимно контролирана олигархия узурпирала властта като инструмент за безконтролно господство в България. Преходът всъщност бе процес на унищожение на гражданското начало и обществената енергия чрез тяхното дискредитиране и провал. Важен елемент на прехода бе и манипулирането на естествените стремежи към изграждане на съвременна национална философия като обединителен елемент на Българското общество. В привидно свободните общественно политически условия забраната за изява и развитие на националните тежнениа потискани с десетилетия бе невъзможно, ето защо те бяха „овладени“ посредством политическа експлоатация, като легитимация на трансформиращите се управленски елити търсещи ресурси за широка социално психологическа подкрепа. Такава подкрепа те можеха да получат не само с демагогия, но и чрез експлоатация на дълбоко скриваните и скътани, но слепи и недоразвити импулси на родолюбieto у всеки нормален Български гражданин.

Внимателния анализ на програмите, поведението и обществените послания на новосъздаващите се партии, движения и организации в България след 10 ноември 1989 г. разкрива колко старателно е извършван този процес на институционално овладяване на националната енергия и възраждащия се национален дух. Това стана чрез фрагментаризиране, психологически манипулации, провокации и фиктивни противоречия и политически битки за оглавяване на патриотизма като феномен. Вместо изграждане на националната консолидация се прилагаше експлоатацията на патриотични заклинания като механизъм за политическа и културна дезориентация на населението. Злоупотребата с националната тема се превърна в инструмент на социално-психологическо насочване на обществените групи към новите хибридни държавно-политически модели съчетаващи властта от епохата на комунизма с духовните измерения и форми на националната идея и гражданско общество, които бяха фанатично отричани и преследвани от конструкторите – „дейци“ на демокрацията. Тези техники се използваша от всички партии от т. н. интернационалистически тип (БСП, СДС, ДПС, НДСВ, ГЕРБ) подвластни на новомарксистките Европейски идеи и на Евроазийската концепция, което ги определя като хибридни политически групировки. Доказателство за това се бутафорните дефиниции за ляво-дясно, консерватори-либерали-социалисти-зелени, които всъщност имаха само реквизитна роля в евтиния политически цирк създаден в страната от организаторите на политическия преход за унищожение на националната солидарност и гражданска култура. Именно в рамката на този сценарий започна носенето на трибагрени лентички на челата, експлоатацията на православните ценности, манипулацията с „Шуми Марица“, асоцииране с Български герои и символи, проповядването на монархизма и мн. др. В общата употреба на национални „атрибути“ дойде време и за възкресението на „Западните покрайнини“ като инвентар на политическата демагогия. Влизането на Западните по-

крайнини в политическия хоризонт на прехода нямаше за цел намиране на цялостно решение на Западнопокрайния проблем в Българо-Югославските отношения. Този проблем трябваше да влезе в международна политическа употреба като мотив за привидно противопоставяне срещу режима на Милошевич, докато зад кулисите цялата Българска държавна машина бе впрегната да поддържа специфичните интереси на Сърбия в процеса на Европейския разпад на Югославия. Западнопокрайния въпрос бе изваден умело на като „сериозен проблем“, за да се прикрие Българската ангажираност в пълната енергийна, икономическа, инфраструктурна поддръжка на възкресяващата се Сърбия по време на ембаргото. Тази двойствена и объркана политика и до днес, въпреки различните политически режими и конфигурации на държавните институции, остава неизменна и доказателства за това са многобройните публични декларации за най-доброто Българо-Сръбско приятелство, което се съпътства с постоянни „сътресения“ и „недоразумения“, които обективно посочват принципните и обективно противоречия между двете държави, запазили своята сложност още от епохата на Възраждането и в чиято основа стои неизменно националния въпрос. Ето защо всички политически демонстрации на лично приятелство и най-добри взаимоотношения, на фона на непродуктивно за България икономическо и стратегическо сътрудничество, показват само едно – липсата на собствена Българска стратегия и политика за изнамиране на пълноценно решение на Сръбско-Българската дилема.

Доколко лицемерно бе това възраждане на Западнопокрайния въпрос и колко неморална бе употребата на тази кауза, може да се оцени единствено от дистанцията на времето при анализа на програмите, действията и посланията всички ключови държавни и партийно-политически фактори взели участие в Западнопокрайния въпрос от 1991 г. насам. Дълбоката тъмница, в която се намират истинските политически намерения и позиции на държавните институции и водещите политически сили в България по Западнопокрайния въпрос, се разсейват, обаче, от няколко важни обективни обстоятелства, които лесно могат да се установят:

- Системна маргинализация на Западнопокрайната тема в културно, информационно, образователно, политическо естество чрез което се запазват изградените нихилистични нагласи и общо състояние на невежество, незаинтересованост и липса на съпричастност от чисто хуманни съображения.
- Утвърждаване на Българо-Сръбска политика, в която Западнопокрайния въпрос не представлява цел за принципно и конструктивно договаряне. Отсъствие на последователност и приемственост в двустранния диалог и неспособност за преодоляване на създадената неравнопоставеност, което прави Българската външна политика неспособна да реши проблема с демографската катастрофа и сложните хуманитарни проблеми на Българското

население в Западните покрайнини със здравеопазване, екология, образование, културна автономия и др.

- Привидно радикална националистическа риторика на т. н. патриотични организации и партии влизаци във властта през последните 15 години – ВМРО и Атака, в съчетание с нелогично и противно на риториката примирително политическо действие и странно съвпадение на позиции и действия, които фактически обслужват Сръбските национални интереси.

В тази обществена среда и политическо развитие у нас Западните покрайнини все още остават празно понятие в общественото съзнание и будят преди всичко безразличие. Тази модифицирана форма на духовно изкореняване на важен компонент от нашата национална съдба може да се оцени само, ако се сравни с характера на отношенията към сходни проблеми на други нации и държави. Напр. трагедиите в Катин за поляците, Холокоста за евреите, Пърл Харбър за американците, клането над арменците, Гладомора за украинците(и бесарабските Българи) или опожаряването на Смирна през 1922 г за гърците– трагични събития, които представляват символи на националното съзнание и източник на национално единство, на които са посветени филми, книги, изследвания, паметници, чествания. При нас, обаче, за жертвите дадени от Западнопокрайнинци във войните за обединение на България, за жестоките страдания от преследванията и гоненията заради националната им принадлежност, има съвсем откъслечни материали и то предимно от най-ново време под влияние на скандалните обстоятелства с нарушаване на човешките права на нашите сънародници от другата страна на Черната граница.

Западнопокрайния въпрос не е обществено дефиниран като съставка от Българската национална политика и държавни интереси. Фактът, че в България съществуват партии на „патриотична основа“ или представяни като националистически, сам по себе си е и парадокс и проблем за всяка нормална обществено-политическа система, тъй като автентичната легитимност за аспирации към власт от определена политическа групировка(партия) над едно общество е задължението и отговорността за неговата защита, развитие и отстояване на неговите интереси, което безусловно изисква всяка такава групировка/партия да бъде преди всичко обвързана и легитимирана като национална или национално отговорна. Това е все едно лейбъристите или торите да не да не работят за Британския интерес към „изконната английска светиня“ Суецкия канал или Демократическата партия в Сърбия да няма отношение към Косовския проблем. Ето защо, в съвременните условия липсата на основна национална позиция по проблем, какъвто е Западните покрайнини, е признак на много ниска политическа и национална култура и отговорност на политическия и държавен елит. Причините за този дефицит на елита се свързват с начина на неговото изграждане – в условията на тежък nihilism и непознаване не само на проблема, но и на същността на националната

идея и националните интереси като белег на национална идентичност. И на второ място, неговата неспособност за утвърждаване на външно политическа самостоятелност. Този дефицит е фундаментален и няма системни ресурси за неговото преодоляване. Най-ярката илюстрация се намира в мащабните слабости и противоречия на Българската външна политика в продължение на тези 30 години и по-специално Българо-Сръбските отношения.

Западнопокрайният въпрос е мерило за същността и способностите на външната ни политика, която е традиционно слаба и уязвима именно поради липса на национална стратегия и доктрина. Спорадичните, неясни и непоследователни инициативи по Западнопокрайния въпрос, ниското равнище, неясно съдържание и липса на конкретни програми и експертни комисии за постоянно сътрудничество и работа между двете страни на територията на Западните покрайнини налага констатацията, че Българската страна, освен липса на позиции, на последователност и конструктивност, няма сила да защитава дори и чисто хуманитарните аспекти на националната ни идентичност в Западните покрайнини. Пред сръбските си партньори тя няма равностойно положение, място и значение. Доказателство за това са многобройните и повтарящи се усложнения свързани с чисто националните културни, езикови, религиозни и хуманни права на Българското население в Западните покрайнини, които доведоха практически до демографско „изчистване“ на територията на Западните покрайнини от Българско население. И всичко това на фона на многобройните и все по-сърдечни декларации за най-добри двустранни отношения, което неминуемо води до извода, че Българските политически елити много отдавна са определили задкулисно своята капитулация пред Сръбските власти по отношение на Западнопокрайния проблем, отказвайки да работят за стратегическо междудържавно споразумение – договор между България и Югославия/Сърбия, което да намери съвременно цивилизационно решение на въпроса.

На фона на общия нихилизъм по отношение на Западните покрайнини, от дистанцията на времето заслужава внимание и дейността на пъстрата палитра патриотични партии, групи, организации и движения създадени в началото на прехода. Този анализ е необходим, защото представители на тези формации присъстват устойчиво в официалната държавна политика повече от 20 години, предимно като коалиционни партньори.

Пъстротата на патриотическите организации и партии сама по себе е продукт на концепцията за фрагментизиране на естествените социално-интегративни сили в Българското общество през прехода, с което да се осуети изграждането на хомогенно национално движение и политическа сила. Така започна „отглеждането“ на националистически движения и партии, които обаче, все се оказваха неспособни и неефективни за социално действие поради коренно противоположната интернационалистическа закалка

на техните лидери, които естествено не можеха да спечелят обществено признание и доверие. Този дълго продължил режисиран процес бе нужен за да се намерят личностите и да създадат моделите за изграждане на нова институционализираща форма на национализма. Процесът на „отглеждане“ на Българския национализъм имаше за цел да осуети възстановяването на автентичните идеи, принципи и канони на национализма завещани ни от Раковски-Левски-Стамболов. Особено показателно в това отношение е създаването на ОКЗНИ(Общонароден комитет за защита на националните интереси) с ръководители Минчо Минчев, Добромир Задгорски, Георги Първанов(функционери на комунистическата партия и режима до 1989 г.) и Патриотичния съюз от началото на прехода, като коалиция с претенция за носител на истинските национални идеали на строителите на съвременна България. В нея влизаха бившата БКП – БСП, бившия отечествен фронт – Отечествен съюз на Гиньо Ганев и бившето ръководство на КДС в лицето на Димитър Иванов, председател на клуб Стефан Стамболов“, „либералите“ в лицето на Петко Симеонов. За по-ярко допълнение на картината е уместно да се представят и лицата на Еленко Божков и Светлана Шаренкова, с което се завършва хомогенното очертание на организации и личности с изцяло противни на националните принципи идеи, организационна принадлежност и обвързаности с интернационалистическата идеология и тоталитарния режим. Подобни бяха процесите с възстановяване и трансформиране на македонските организации от Македонските братства в политическа партия ВМРО и т. н. „възстановяването“ на Народно либерална партия и мн. други. По стара практика, още от времето на Коминтерна, овладяването на националните идеи и обществени движения бе съсредоточено в изграждането и закрилата на структури обслужващи чужди държавни интереси. Този геополитически покровителстван патриотизъм отново очерта старите практики от епохата и на Възраждането и на борбата за национално обединение. Той продължава и днес като се утвърждава и налага с всички сили монопол над социално-културното пространство и мислене в обществото, за да не може да се появят естествено утвърждаващи се обществени течения основани на автентичните ценности и принципи на националната идея. За своето утвърждаване представителите на т. н. патриотични организации и партии проведоха пропагандни кампании по Западнопокрайния въпрос, но поради политическото неудобство да се противопоставят на Сърбия като ключов геополитически партньор на Русия на Балканите, тяхното социално-политическо поведение бе изцяло редактирано и поставено в руслото на геополитическите интереси и на Сърбия и Русия. Няма как председателя на Парламентарната група за приятелство между България и Сърбия – Пламен Шопов от партия Атака да бъде радетел и борец за националните права и отстояване на Българските национални, културни и исторически интереси в Западните покрайнини, при положение, че това изисква откровени и понякога тежки диалози с нашите съседи. Това изисква много задълбочени държавно политически мерки в законодателната сфера, в дипломатията и др., за които в Белград не посрещат с плескавица и

бело сладко. Много противоречива е и националната политика на ВМРО, която присъствайки във властта с голяма степен на доверие и влияние по много актуални стратегически въпроси, няма конкретни и практически инициативи на политическо, законодателно и дипломатическо равнище за решаването на Западнопокрайнинската проблематика. Странно впечатление прави, че медийните позиции на Ангел Джамбазки, по един или друг конкретен скандал в Западните покрайнини, имат персонален оттенък или в качеството му на Европейски депутат, докато партийната централа на ВМРО не представя публично своя стратегия политика по Западнопокрайнинския въпрос, в качеството си на парламентарна партия участваща в управлението на страната и разполагаща с възможности за институционална инициатива.

На фона на Западнопокрайнинската проблематика и дискусиата за националното съзнание и националния нихилизъм, изпъква много силно казуса със „100те интелектуалци“. Той е могъщ символичен пример за дълбоко вкоренената идеологизация и извращение на разбирането за патриотизъм и национално самосъзнание. Обръщението на „100те интелектуалци“ към Българските политици през 2008 г. по повод признаването на независимостта на Косово от Българската държава е публичен апел и филипика срещу Българското правителство в защита на Сръбската национална кауза и е без аналог в нашата съвременна история. Този позорен документ и тези личности заслужават да бъдат посочени като най-срамна изява на национален нихилизъм в новото време, включително и по отношение на Западните покрайнини. Да защитаващ пламенно Сръбската национална кауза, при положение, че една част от тези личности подписали обръщението, са посещавали Босилеградско и Царибродско, други са историци и добре познават тежката асимилация и унижения, на които са подложени от сръбските власти, и същевременно да се наричаш Български патриот е не само белег на тежко страдание, но и признак на пълно отсъствие на национална култура, съзнание и достойнство – безродие. Ето защо е редно дословно да се изявява този духовен позор, нравствена и национална нищета.

„Луди ли сте, слепи ли сте, или само купени?“

... Ние – писатели, учени, художници, музиканти, актьори и редови патриоти, ви казваме, господа управляващи: Може да сте глухи и слепи, но знайте, че има и друга позиция по важните отечествени въпроси. Не се затваряйте в луксозните си кабинети, слезте от своите лимузини. Знайте, че има и народна воля. Тя е различна от вашите конюнктурни и безотговорни решения. Сърбите са наши братя по кръв и вяра, днес предаваме тях, утре ще бъдем предадени ние...“

акад. Кирил Василев, Леда Милева, акад. Людмил Стайков, Георги Кало-

янчев, проф. Андрей Пантев, акад. Светлин Русев, Андрей Слабаков, Нешка Робева, акад. Никола Попов, проф. Георги Марков, Велислава Дърева, Любомир Левчев, проф. Николай Василев, Виктор Пасков, Николай Петев, Йорданка Христова, Алек Попов, Никола Манев, Варненски и Великопреславски митрополит Кирил, Неврокопски митрополит Натанаил, Архимандрит Борис, проф. Александър Йосифов, Георги Трифонов, Мария Петкова, Атанас Косев, проф. Димитър Сотиров, проф. Георги Костов, Евтим Евтимов, Пламен Карталов, Христина Ангелакова, Никола Инджов, проф. Венцеслав Кисьов, Лиляна Стефанова, Петър Караангов, Веселин Стоянов, Евстати Бурнаски, Вели Чаушев, Ценко Минкин, Минчо Минчев, Никола Радев, Владимир Владигеров, Иван Гранитски, проф. Иван Маразов, доц. Владимир Янев, Панко Анчев, Владимир Кондарев, Тодор Иванов, Георги Константинов, Димитър Танев, Воймир Асенов, Иван Димов, проф. Чавдар Добрев, Никола Статков, Иван Налбантов, проф. Захари Захариев, проф. Огнян Сапарев, Чавдар Стоименов, Христо Карастоянов, Таньо Клисуров, Любомир Коларов, Маргарита Петкова, Любомир Котев, Панчо Панчев, Петко Братинов, Драгомир Шопов, Петър Велчев, Петър Анастасов, Петко Тотев, Димитър Томов, Лъчезар Еленков, Рашко Стойков, Свилен Каролев, д-р Александър Фиданов, Димитър Стефанов, Стоян Бойчев, Павел Писарев, Петър Динчев, Бойка Присадова, Надя Попова, Евгений Кузманов, Володя Кенарев, Петър Добрев, Андрей Андреев, Паруш Парушев, Тодор Коруев, Катя Гумнерова, Валентин Измирлиев, Джени Петрова, Цветан Казанджиев, Валери Станков, Анибал Радичев, Бойко Ламбовски, Ана Александрова, Христо Черняев, Борис Данков, Иван Есенски, Димитър Милов, Минко Бенчев, Тодор Велчев, Трендафил Василев.

Всеки непреднамерен изследовател би се затруднил да обясни произхода на единството между тези хора, които са от различни обществени сфери, дейности, области в страната, при липсата на каквато и да било публична организация, която да обединява техните идеи в общи действия. Общото, обаче е заровено много дълбоко в миналото преди 1989 г, а именно в обединителната невидима сила на комунистическата идеология и организация, която привидно да не смее да изрази своята организационна и ръководна роля, се очертава ясно като червена линия в този пъклен по своя характер документ.

Този вече забравен фрагмент от историята на „патриотичните“ движения в България през прехода дава обяснение защо знанието, възпитанието, културата и съпричастността към Западните покрайнини не само не съществуват, но и са дълбоко изкоренени в обществото.

Всички тези детайли от сложните обществени взаимоотношения и процеси засягащи националната концепция на България и мястото в нея на Западнопокрайния проблем в съвременното общество, дават основания да се определят следните важни характеристики в обществените и политически нагласи свързани със съдбата на Западните покрайнини:

- Ярко очертана продължаваща външно политическа зависимост и контрол върху обществено-културните процеси в България от страна на външните фактори с продължаващо отсъствие на национално формирана стратегия/доктрина, без национални приоритети, в която Западните покрайнини раздел от международната и национална политика и развитие.
- Партийно политическа експлоатация патриотичната идея и Западнопокрайния въпрос като форма за печелене на социално влияние.
- Пренасочване активността на духовния и културния елит чрез интегрирането му в идеологическите противопоставяния в рамките на изкуствено развивана политизация в обществото по проблема Изток Запад вместо към укрепване на националната духовност, култура и солидарност,
- Създаване на направлявани партийни, обществени и политически движения за разработка на идеологически обогатен патриотизъм като платформа и инструмент за геополитическа интеграция в Евразийското пространство,
- Пълн медийен контрол и утвърждаване на медийна матрица от страна на монополно контролираните медийни синдикати относно механизма за информиране и представяне на материали и програми свързани с патриотизма. Медийно „смилане“ на Западнопокрайния въпрос.

Съвременното образование и Западните покрайнини

Откъслечното и абстрактно представяне в учебниците по история на понятието Западни покрайнини е само като съставка в едно изречение свързано с Ньойския диктат, в което се говори, че България губи територии в Източна Тракия, Южна Добруджа и Западните покрайнини. Това е единствената „системна“ образователна информация и възпитателна основа, която, ако е усвоена пълноценно, би могла да бъде капацитета от познания на повече от 5 поколения Българи по тази тема. Тази „образователна“ аномалия от едно напълно неангажирано сведение, без никаква яснота какво представлява това понятие „Западни покрайнини“ в човешки, социално-психологически план, без срещата с етнографията, духовността, нравствените възгледи и ежедневието на Българите, представлява една обикновена празна абстракция. Важно е да се изтъкне, че тази матрица е концепцията за обучение по национална история възприета в образователната система на България след изготвянето на нейната „научна основа“ – Тритомната академична история на България от 1954, 1955, 1956 г. създадена в Съветската академия на науките – Москва и пришита като издание на БАН. И поради това, че в историческите факултети подготовката на учители по история все още е подвластно на тази историческа матрица, учителското съсловие на историците е не само неподготвено професионално, но и като цяло е твърде индифе-

рентно към темата за Западните покрайнини, за да може да се превърне в част от националното възпитание и образование на младите поколения. Такава е и политиката на образователното министерство, с което се обяснява голямата причина за nihilism по отношение на Западните покрайнини, а ако се направи по-сериозен на образователното съдържание, методика и политика по Българска история, несъмнено ще се разкрият причините и за общата вълна на безразличие и ширещо се невежество вече многократно доказвано от различни емпирични проучвания сред Българската младеж. А това всъщност, съчетано с действието на други идеологически социални фактори е основата на съвременния nihilism.

Мащабната рамка на общественото невежество по Западнопокрайния въпрос се доказва лесно с най-простия метод – анкетата. От 1994 г. първоначално несистематично, а от 1998 до днес, започна дълготрайно анкетно проучване, което да установи характера и обхвата на непознаване, неангажираност и безразличие към Западните Български покрайнини от поколенията, които живеят в България от края на ХХ в. и началото на ХХI в. Всяка година около 300 младежи от цяла България представители на всички видове образователна подготовка в горната степен на обучение отговарят, че не знаят какво представлява понятието „Западни покрайнини“. Те го приемат като географско неидентифицирано понятие и нямат никакво съзнание за исторически, политически, хуманитарен или национален въпрос. Несистемно се провеждат ежегодно анкетни разговори с учители от различни степени на образованието, специалисти по различни предмети, включително и история, където отговорите напълно се припокриват със знанието и на анкетиранията младежи. Единствено преподавателите по история имат откъслечни познания в смисъл на територии откъснати от България с Ньойския диктат. И нищо повече.

Друг експеримент свързан с опита за осъществяване на образователни инициативи за популяризиране живота и съдбата на нашите сънародници в Западните покрайнини показва, че въпреки включването на такава учебна тема и отделянето на отделно занимание в извънкласни и/или факултативни форми на обучение, знанията получени от използваните филми, беседи или печатна информация остават неуловени и нагласата на безразличие се налага отново.

Системни наблюдения и събиране на сведения от очевидци показват, че в продължение на десетилетие в училища, университети, държавни институции, обществени организации, които имат възможности за общуване с Българи от Западните покрайнини – предимно свързано с тяхното образование по 103 ПМС, нашите млади сънародници от Западните покрайнини се третират като сърби или македонци въз основата на невъзможността им да говорят литературен Български език.

Особено ограничена и невежа е групата на различните рангове на представители на изкуството, културата, хуманитарни обществени организации и политическите дейци. Невежеството и безразличието е както на местно, така и на национално равнище сред всички партийни и институционални кръгове.

От многобройните наблюдения в страната се оказва, че непознаването на Западнопокрайния проблем е повсеместно, включително и сред граничните общини с тези области. Единствените „посветени“, са съсредоточени по традиция в ДАБЧ, Външно министерство, представители на партиите деклариращи национална политическа мисия и стратегия, малка група историци, стари Западнопокрайни деятели от времето на нелегалните бойни групи изпращани като диверсанти срещу Югославия съветските и българските централи, малцина наследници на Западнопокрайните бежанци, успели да запазят своята идентичност. Общият брой на тази хетерогенна група, без значимо присъствие в социалните структури не надвишава и 2000 души. Тяхното влияние и въобще утвърждаването на познанието и отношението към Западнопокрайния въпрос спрямо обществените нагласи е сведено до състоянието на нищожно публично, както политическо въздействие.

Духът на солидарност със Западните покрайнини

В огромния информационен поток, който залива днес света, у нас се направиха няколко опити темата за Западните покрайнини да добие гражданственост и да окаже влияние върху общественото мнение на съвременното общество. На първо място, тук трябва да се посочат усилията на чисто Западнопокрайните организации в България и Югославия/Сърбия създадени от 1990 г. насам (ДСБЮ, Културно-информационните центрове, ГЛАС, Западнопокрайните медии, Граждански комитет „Западни покрайнини“ и др., които макар и ограничено, преследват тази цел постоянно, но без особено място и значение в определяне на обществените нагласи. Единствено системна политика на информиране на обществото по Западнопокрайния въпрос има телевизия СКАТ, електронните информационни портали Евро Чикаго, БГНЕС, БГНЮЗ. Доминиращи са информационните емисии свързани с отразяване на проблеми и скандали, в които макар и репортажно се представят сведения по БНТ, БТВ, ТВ Атака, ТВ ЕВРОКОМ. Новата тенденция в тази насока е свързана с изграждането на собствен информационен портал на КИЦ Босилеград, медиите ГЛАС ПРЕСС и ФАР ЦАРИБРОД. Значителен принос в преодоляване на информационната завеса по Западнопокрайния въпрос имат отделни личности и журналисти като Милена Милотинова, Иван Николов, Зденка Тодорова, Петър Рангелов, Весела Смилец, Горан Благоев, Силвия Трендафилова, Йордан Симов, Никола Григоров, Иван Николов, Йовица Костов, Александър Димитров, Мария Цветкова, Ангел Джамбазки, Андрей Ковачев и др. Поради неатрактивния и проблемен характер на материалите и новините в тези медийни източници,

те представляват интерес само от ограничена аудитория без мащабно влияние върху общественото съзнание в България. Към Западнопокрайнкската кауза съпричастност са проявявали и представители на науката Пламен Павлов, Стоян Райчевски, Михаил Неделчев, Ангел Джонев, Александър Гребенаров, Веселин Методиев, Йордан Колев, Людмила Зидарова, Цочо Билярски. Благодарение на тяхната публицистична, научна и издателска дейност започна много мълчителното възвръщане на Западните покрайнини като част от националното ни самосъзнание. За сега, това не е достатъчно, за да може да окаже значимо влияние върху формирането на националната ни политика и стратегия.

В заключение, въпреки посочените усилия за възвръщането на Западнопокрайнкската тема в общественото съзнание в България днес, може да се определи, че непознаването и безразличието към Западнопокрайнкския проблем и съдбата на нашите сънародници е от национален мащаб и този тип национално невежество обективно оказва пагубна роля в менталитета и поведението както на обществени личности, така и на отговорни институции в неспособността им да формират и отстояват определено равнище на национални принципи, международни хуманитарни стандарти и прагматични инициативи за решаването на този проблем.

Установяването на nihilistic нагласи в съвременното общество от последните 30 години по отношение на Западнопокрайнкския проблем, макар и в рамките на общество претендиращо за демократичност, цивилизованост, хуманност и Европейска обществена култура, е ярко изобличение за отсъствието на нормална, суверенна и висока, съобразно Европейските ценности и стандарти национална концепция и обществено мислене. Този проблем се явява особено объркан на фона от една страна на политиката за ограничаване на националните тежнения на Европейските народи вследствие концептуалните проблеми в управлението на международния световен ред, включително и в Европа. От друга страна, трябва да се отчита и друго странно противоречие, свързано с т. н. дирижиран национализъм, който се съсредоточава в активно поддържане на радикални и съмнителни концепции за национализъм, които имат антидържавни и антихуманна насоченост и прояви. Това явление се забелязва както в Европа, така и в България. Неестествения процес на тяхната поява, организация, финансиране и модел на функциониране, свързващ ги с различни геополитически центрове и институции, показва, че става дума дискредитиране на просветения национализъм чрез изопачаване и извращаване на негово конструктивно и солидарно обществено начало, основано на просветно-духовни устои, социално-консервативни ценности и отговорен модел на международно поведение и изява.

Най-тежкото поражение и влияние на нихилизма спрямо Западните покрайнини се свързва с неговото въздействие върху духовния облик, съзнанието и отношението на Българите от Западните покрайнини най-напред към своето Отечество и след това към съвременното Българско общество. Дълбоко наслагваната сред тях антибългарска пропаганда намира ефективно действие при сблъсъка на Западнопокрайнци с чуждия свят на студенина, безразличие, незачитане или непознаване проявяван на най-обикновените равнища на човешкото общуване, в медиите, в институциите, по улиците, училищата в социалната среда в тяхната Родина – България. Преодоляването на това тежко наследство е не само въпрос на историческа и национална отговорност към Западните покрайнини на Българското общество, а по-скоро към отговорността и единението с всички Българи извън родината. Това е голямата отговорност на днешното общество, което чрез културата, солидарността, духовната висота да бъде притегателен обединителен център на всички сънародници.

В навечерието на 100 годишнината от окупацията на Западните покрайнини това, което никой нито може да отрече, нито да оспори е, че нихилизма нанесе безвъзвратно жестоки рани на Българската национална идея и кауза. Особено жестоки са те по Западнопокрайния въпрос, където съществува невероятен парадокс. Въпреки жестоката 100 годишна асимилация и дискриминация, няма Българин от Западните покрайнини, който да не знае за България, за това, че сме били част от едно общество и култура. Няма Българин от Западните покрайнини, който да не гледа на България винаги – дали с мъка и болка, дали с отчаяние и недоверие, дали с омраза или с упование и надежда. Докато обратното – в „свободна“ и „независима“ България, след мащабна идеологическа обработка за промиване на мозъци, в началото на XXI век огромната част от населението на България няма понятие за значението на думите „Западни покрайнини“, камо ли да познава и да е съпричастно, да има социална позиция и е в готовност за обществена подкрепа и инициативи за солидаризиране с Българското население в Западните покрайнини. Това, което целеше и не можа да направи Югославия и Сърбия по Българския национален въпрос спрямо Западните покрайнини, бе постигнато с ума и дейността на политическите режими в България изградили своята стратегия пряко или косвено в услуга на Сръбското начертание за духовно и политическо господство на Балканите.

Изказвания

Българите от Западните покрайнини – жертви на вековното сръбско българомразие и на безродието и голямата руско сръбска зависимост на българските управници от 1944 г. до сега

*Никола Григоров -
Български обществен деец и публицист*

Ньойският договор от 1919 година освен че затвърди жестокото денационализаторско румънско, гръцко и сръбско робство над Южна Добруджа, Вардарска и Егейска Македония, но и допълнително откъсна част от Северозападна България, Западните покрайнини, Струмишко и Западна Тракия от Майка България.

Победителите от Първата Световна война, водени от върлия българомразец, френския премиер Клемансо, изобщо не се съобразиха с човеколюбивото мнение на американската делегация за определяне на границите на народностен принцип и затвърдиха кървавото геноцидно робство над българите в заграбените от съседите ни хилядолетни български земи.

За да си измият донякъде ръцете като Пилат Понтийски, съсипниците на българския род на 09.12.1919 година в Париж подписаха Договор за покровителство на малцинствата в Сръбско – хърватско – словенската държава.

С който договор на поробените от Сърбия малцинства, в това число и на българите от новозаграбените земи, на несръбските народности в новата сръбска балканска империя е осигурено правото/в т.ч. и на българите/ на обучение на майчин език и да не се правят НИКАКВИ ОГРАНИЧЕНИЯ за свободното употребление на какъвто и да е език било в частните отношения или търговията, било в религиозната област, било в печата или публикациите от всякакъв характер, било в публични събрания!!!

Особено ценни са членовете 2,7, 8 и 9-ия от този договор!

Според тях българите, както и другите народности са свободни да си служат със своя език не само в частния живот – в търговията и лични отношения – но и в съдилищата.

Българите могат да се събират свободно и да разискват на езика си, да си имат български вестници и списания и всякакви други книги, които не са с противодържавно съдържание.

Член 8 осветява правото на българите да имат свои български училища, църкви, болници, манастири, сиропиталища, читалища, библиотеки, юнашки и спортни дружества, еснафски и стопански сдружения, изобщо всякакъв вид благотворителни учреждения.

Във всички тези религиозни, възпитателни и обществени учреждения се служи на БЪЛГАРСКИ ЕЗИК.

Договорът задължава правителството на сърби, хървати и словенци не само да не пречи на българите и на другите народности да се учат и молят Богу на своя език, но дори му предписва да ги улеснява в това и да им отпуска част от сумите, които се предвиждат за обществени фондове от бюджета на държавата и общината.

Другите членове гарантират личната свобода, гражданските и политическите права на всички сръбско –хърватско – словенски поданици, били те българи, немци, унгарци, турци и пр., те са във всичко равни със сърбите, хърватите и словенците!!

Договорът за покровителство на малцинствата дава право на българите във всеки град или село да поискат да им се върнат училищата, църквите, читалищата и пр., а дето са нямали по рано такива, да си построят нови.

В случай, че властите откажат да се отворят български училища, църкви и разни благотворителни учреждения или преследват тези, които са поискали това, българите могат да се оплачат на консулите на великите сили и на другите държави, които влизат в Обществото на народите.!!!

Колко човешки звучат постановленията на Договора за покровителство на малцинствата в Сръбско–хърватско–словенската държава!

Но за голямо съжаление по отношение на българите, поробени от Сърбия в Македония и Западните покрайнини Сръбската държава от 1919 година досега ИЗОБЩО НЕ СПАЗВА НИТО ЕДНО ОТ ТЕЗИ ПОСТАНОВЛЕНИЯ.

Напротив:

САМО СПРЯМО БЪЛГАРИТЕ, сръбската държава от 1919 година досега УП-РАЖНЯВА ДИВ И ВАРВАРСКИ ГЕНОЦИД, целящ унищожаването на българската народност и превръщането на ОЦЕЛЕЛИТЕ от сръбската дива и варварска

политика българи в „прави сърби“.

И което е още по лошо – Сърбия от 1919 година досега даже не е показала и някакво намерение да спазва подписаните от нея международни договори за правата на малцинствата.

Никакви български училища и църкви, никакви български книги и вестници, даже постепенното намаляване на часовете по майчин български език.

Дори и сега, когато Сърбия се опитва да влезе в ЕС, сръбските власти продължават безогледно, безсрамно и цинично варварската си геноцидна политика спрямо поробените от нея българи.

Традиционната българомразка, гробарска сръбска политика от векове!

Лошото е, че този див и варварски геноцид над българите, поробени от Сърбия от 1919 година досега се поощрява къде директно, къде тихомълком и от великите сили.

Независимо от хилядите жалби от поробените българи от Македония и Западните покрайнини.

Независимо от РАЗТЪРСВАЩИЯ РЕПОРТАЖ ОТ МЯСТОТО НА СЪБИТИЕТО на френския журналист Анри Позе, описващ нечувани и невиждани жестокости и зверства над един древен европейски народ / българския народ/ в мирно време в съвременната история на Европа.

Това ВЕКОВНО антибългарско, античовешко и антиевропейско поведение на великите сили лично мен не ме изненадва.

Защото в съвременната история великите сили винаги са си служили и си служат с българските земи и народ като разменна монета и богата пита за задоволяване на едни или други ламтежи за чужди земи и богатства.

И за поощряване на верните им слуги на Балканите – Румъния, Сърбия, Гърция и Турция.

Особено българомразката Русия, по вината на която ние българите сме загубили през 19 и 20 век 93,4х. км² хилядолетни български земи с над три милиона души население.

Днес отново, пак всички велики сили позорно мълчат и се правят на уцепани относно жестокия геноцид над българите, който се извършва ежедневно в Сърбия, БЮР Македония, Гърция и Румъния.

А Русия съвсем открито, безсрамно и безцеремонно постоянно поддържа и подпомага геноцида над българите под сръбска власт с всички сили и средства.

Най много обаче ме изненадва, най-много ме боли и ми се къса сърцето от безхаберията, безразличието и продажността на българските управници от 1944 година досега.

Защото дори и по времето на „демокрацията“ НИТО ЕДНА българска партия, нито един български управник/ние български държавници днес нямаме/ не постави пред ЕС, пред ООН, пред НАТО И ЕС ребром въпроса за спиране на геноцида над българите в съседните страни.

Нито една българска партия не изпрати НИТО ЕДИН МЕМОРАНДУМ за спазване на елементарните човешки права на българите в съседните страни, начело със Сърбия, БЮРМакедония и Гърция.

Нито една партия или управник не постави категорично въпроса пред сръбските власти относно спазването на елементарните човешки права на побобените българи в Сърбия!!

Нито една управляваща българска партия не каза и не направи абсолютно нищо полезно за спиране на денационализацията на българите под сръбско иго.

Ама нито една!

Нито руско-болшевишката БКП-БСП, нито гражданите за европейско развитие на България/Герб/, независимо от дългото управление на България.

Мълчат като пукели и всички псевдо патриотски партии, начело с лудата атака и лъжливото ВМРО.

Което потвърждава всеизвестната историческа истина, че всички днешни партии произхождат от АНТИБЪЛГАРСКАТА, руско –сръбско –болшевишката БКП, което означава че са изцяло ампутирани от български национални чувства.

И че са тотално зависими по някакъв заробващ начин от Русия и Сърбия, които заедно с Гърция са водещите страни по безогледно, жестоко ограбване на българския народ и по политиката за постепенно изтриване на българския народ от картата на Балканския полуостров.

Затова и днес САМО НА БЪЛГАРИТЕ в съседните страни не се спазват и елементарните човешки права, гарантирани в европейските и световни договори.

Затова и днес в 21 век продължава дивия и варварски геноцид над българите от Западните покрайнини, от Македония, от Гърция и от Румъния.

Единственият РЕАЛНО ПРОВЕЖДАЩ СЕ И ДНЕС жесток, ежедневен, постоянно действащ див и варварски геноцид в Европа над хилядолетния древен български народ, дал на света и на Европа изключителен принос във всички посоки на човешката цивилизация.

Предизвикателства в литературното развитие на българите в Западните покрайнини

Иван Николов - КИЦ Босилеград

Литературата на българите в Сърбия е част от културно-историческите процеси в условията в които те живеят през изтеклите 100 години. Без претенции за изчерпателност, смятам, че литературното развитие на българите в Сърбия, условно може да се раздели на три основни периода.

Първият период е от 1919 г. до края на Втората световна война. Това е времето в което живее и твори един от най-известните български литературни творци – Емануил Попдимитров. Мнозина по-късно ще се опитат да му оспорят мястото в литературното творчество на българите в Западните покрайнини, изтъквайки несъстоятелни доводи, че наистина се бил родил в село Груинци, Босилеградско, но пък после се преселил от другата страна на Ньойската граница, че бил живял и творил в България, че бил „упадъчен символист“, „буржоазен писател“, „фашист“ и пр.

Истината е, че от гледна точка на идеологията за обезбългаряване и сърбизиране на Македония и Западните покрайнини, унищожаването, омаловажаването, порицаването и забвението на такива велики личности проповядващи свобода, е част от завоевателската стратегия. Емануил Попдимитров не може да очаква признание от държавата срещу която е използвал целия си интелект и знания придобити на европейските университети за да разобличи истинското лице на нейната жестока завоевателска същност. За тази политика той е опасен враг който трябва да бъде отречен, компрометиран и унищожен. Проблемът наистина е голям – как да асимилираш един народ който има духовни водачи от такава европейска величина многократно надвишаващи скудоумните представи на завоевателите дошли от забутаните сръбски паланки? Великите народи и великите култури могат да приобщят и да асимилират по-изостаналите. Обратното е почти невъзможно. Именно заради това, в последвалите българо-сръбски отношения след Втората световна война белязани с интернационализъм, блоково разделение, подобрата външнополитическа позиция на бивша Югославия и македонския въпрос, обществената дейност на Емануил Попдимитров е била потисната и обречена на забвение с цел да не дразни югославските другари.

Още повече, че позицията на Емануил Попдимитров по Западнопокрайнинския въпрос е повече от ясна – той не само иска, но и активно работи за връщането на Западните покрайнини в България. Тази позиция не устройва не само Югославия, но и България. Тя десетилетия наред противоречи на

официалната външнополитическа позиция на България за липса на всякакви териториални претенции към Югославия. Безспорно това е една от причините за мълчаливото ембарго върху дейността на Емануил Попдимитров като общественик и правозащитник на правата на българите в Западните покрайнини, ембарго, което продължава дори и след 1989 г. в България. Няма никакво съмнение, че това се прави с цел да се сплашат и разколебаят евентуалните последователи на Емануил Попдимитров.

За Сърбия това важи с още по-голяма сила. В Издателство „Братство“ в Ниш и по-точно в списанието „Мост“ се стига едва ли не до скандал когато 1985 някой предлага да се отбележи 100-годишнината от раждането му. Паниката настава когато някой подсказва на редактора Миле Присойски, че Попдимитров е бил член на „Въртоп“.

Поради същата причина десетилетия наред се отхвърля идеята Основното училище „Георги Димитров“ в Босилеград да се преименува на „Емануил Попдимитров“. Същите дискусии и до сега се водят в босилеградската гимназия. С мълчание бе посрещнато и предложението главната улица в Босилеград да бъде назована по него. Ясно е и защо – в Босилеград и до днес се кръстосват улиците с имената на Георги Димитров и Маршал Тито.

От днешната дистанция, основателно можем да твърдим, че Емануил Попдимитров е най-известния литературен творец на българите в Сърбия, защото анализа на неговата литература недвусмислено показва, че той описва и пресъздава образи, съдби, проблеми, чувства и стремежи на българите в Югославия използвайки най-модерните за времето си художествени методи. От друга страна, неговите житейски и философски възгледи са формирани под влиянието на най-известните за времето си философски и литературни теоретици като Шопенхауер, Ницше, Йоханес Ремке и Анри Бергсон. Под техно влияние, родната босилеградска действителност литературно е пресъздадена според най-съвременните за времето си философски и литературни теории във Франция и Германия. Благодарение на това, литературното творчество на Емануил Попдимитров се превърна в истински шедьовър на литературата на българите в Югославия като неделима част от българската литература. Творчеството му е издържало проверката на времето и днес е също толкова актуално и ценно както и когато го е създавал.

„Женските портрети“, са ненадминати и днес, но той създава и произведения за деца – стихове, поеми, приказки, „драматични поеми“, философски и публицистични статии и др. През целия си творчески път се стреми да съчетае универсалното с родното и през 30-те г. като критик и като поет застава на подчертано гражданско-демократични позиции. Създава голямата „хумористична поема“ „В страната на розите“ – остра сатира срещу обществените пороци, която е толкова актуална и свежа и днес.

Емануил Попдимитров е полиглот и преводач владеещ сръбски, френски, немски, италиански, руски, норвежки, турски, унгарски, румънски, латински и еврейски езици. Превежда и издава на съвременен български език основни произведения на старобългарската литература (антол. „Глас от дълбините“). Превежда на български език европейските класици: Шекспир, Шилер, Гьоте, Петьофи, Хайне, Хьолдерлинг, Новалис, Верхарен, Метерлинк, Рембо, Ана Ахматова, Балмонт и др. Издава студия за Хенрик Ибсен.

Общо 56 авторски заглавия на книги остават в литературното наследство на Емануил Попдимитров. За съжаление, повечето от тях днес могат да се намерят само в библиотеките.

Пробва се и в изобразителното изкуство, рисува пейзажи и портрети.

Една такава всеотдавна надарена и образована личност няма как да остане безучастна към страданията на своя народ, но това дълги години остана скрито от нас. Бил е председател на Върховния комитет за бежанците, на Вътрешната западнопокрайнинска организация „Въртоп“ и член на Национален институт „Западни покрайнини“. Редактирал е вестниците „Западно ехо“ и „Западни покрайнини“. В редица български и чуждестранни вестници пише статии срещу окупацията на Западните покрайнини, терора и денационализацията. Организира бежанците от Западните покрайнини които често срещат неразбиране от управляващите среди в България и на тях се гледа като на чужденци. На 15 и 16 юни 1924 г., в София, заедно с представителите на бежанските дружества от Цариброд, Босилеград и Трън, поставя основите на временният Върховен комитет за бежанците. През 1929 г. е избран за негов председател и през август е упълномощен да участва, макар и неканен, на Петия конгрес на европейските малцинства в Женева. Въпреки опитите на сръбската делегация да не бъде допуснат в пленарната зала в Обществото на народите (ОН), той успява да влезе, даже и да получи думата, благодарение на лобирането на бивши колеги от университетите във Франция и Швейцария. На 28 август 1929 г. произнася прочувствена реч на френски, с която запознава присъстващите със страданията на българското население под сръбска окупация. Коментира моменти от международното право, към което Обществото на народите е длъжно да се придържа. В резултат на неговата аргументирана и подкрепена с факти и карти реч, Конгресът признава съществуването на българско малцинство в Югославия, приемайки Върховния комитет за бежанците и Емануил Попдимитров, за представители на българското малцинство в Югославия. Върховният комитет за бежанците се превръща в субект на международното право.

На следващия ден на конгреса в Женева, Емануил Попдимитров прави изложение за Западните покрайнини и пред провеждащия се паралелен конгрес на журналистите от европейските малцинства. Организира лич-

ни срещи и провежда разговори с редица видни политически фигури и журналисти. Води холандска баронеса на българо-югославската граница. По-късно завежда до границата с Югославия американския журналист от „Чикаго Трибюн“ Роберт Сайдж и италианския журналист Жорж Нурижан от „Кариери Адриатико“. Показва как по протежение на границата срещу всеки български войник, в нарушение на Ньойския договор, стоят пет сръбски. И как на къси разстояния край границата могат да се видят много вълчи ями, дълбоки и до два метра. Публицистът Жорж Дезбон, повлиян от Емануил Попдимитров, нарича Ньойския договор „Просто на просто една дивотия!“.

Участва в създаването и работата на Научен институт „Западни покрайнини“, включващ 44 известни имена на българската наука и изкуство, като Стилиян Чилингиров, Тихомир Павлов, професор Анастас Иширков, професор Йордан Иванов, професор Стефан Младенов, професор Георги Генов, Александър Теодоров-Балан и други. Целите на института са да събира и опазва материали за българския характер на населението от Западните покрайнини. Резултат от дейността на този комитет са издадените книги, сред които и тези на Попдимитров на немски и английски език.

Интересно е, че Емануил Попдимитров не е партийно ангажиран и дълбоко изживява най-големия атентат на Балканите по това време – в храма „Света Неделя“ през 1925 г. След погрома на Септемврийското въстание през 1923 г. и след събитието в „Света Неделя“ Емануил Попдимитров страда дълбоко от враждата, която води българите до братоубийство. Тогава поетът създава съвършена елегия. „Мадона“ съперничи с най-хубавото, изпято от нашите класици за тези тъмни и черни години, превърнали България в „царство на вечна тъга“.

По времето на надигането на фашизма в Германия, Емануил Попдимитров, заедно с Антон Страшимиров, Асен Златаров, Екатерина Каравелова, Димитрана Иванова, проф. П. Стайнов, Иван Камбуров, Досю Негенцов, Иван Кирилов, Д. В. Митов, Х. А. Фархи, Д. р. Н. Леви през 1933 г. организира в София протестна конференция срещу изстъпленията в Германия, след вземането на властта от нацистите. Кой знае защо този факт е твърде малко известен и споменаван от историците.

За всичко това, ние, българите в Югославия, имахме повърхностни познания и то само за част от творбите на Емануил Попдимитров които някак си бяха попаднали в христоматиите по български език. Знаехме за „Груинската река“ и „Граница“ без да се задълбочаваме много в значението им. Като ученик в четвърти клас в съзнанието ми се беше врязал куплета от стихотворението „Граница“:

„През гробища тъмна браздата минава.
Напразно: в Задушница тука гори
кадилница глиненна, дим се развява
и вятъра отвъдни гробове кади.“

Учителят беше безсилен да ми обясни истинското значение на този куплет и аз дълго си мислих за него като за някаква сполучлива мистично-религиозна метафора.

Много години по-късно, когато прочетох книгата на Анри Пози „Войната се връща“, полазиха ме студени тръпки когато стигнах до пасажа: „Аз видях гробища, разделени на две... Нещо повече: гробове! Главата на мъртвеца е между телените мрежи, краката извън. Вълчите ями са изкопани върху ковчезите. Аз видях български майки, гробовете на чиито деца са на югославска земя, да идат и плачат на няколко метра от скъпите им гробове, понеже им е забранено да се приближат. Те са все пак щастливи, че докато е копана някоя вълча яма, не са изхвърлени върху насипа костите на нещастните малки мъртви – както видях при Извор.“

Тогава разбрах, че Емануил Попдимитров и Анри Пози, всеки по свой начин, пишат за едно и също нещо – границата която Ньойските „миротворци“ бяха прокарали по средата на гробището, както пишеше Анри Пози, „при Извор“. Село Извор е съседното на село Груинци, където е роден Емануил Попдимитров и тогава разбрах какво точно е имал предвид поета. От друга страна, родното ми село Ресен е съседно на Извор и аз през 90-те години започнах да задавам въпроси на възрастните хора в селото. Оказа се, че това, разделено с Ньойската граница гробище „при Извор“, всъщност се намира в мерата на жестоко разделеното ми родно село Ресен, съвсем близко до Извор. Моите съселяни трудно говореха за това, въпреки че бяха прекарали живота си съвсем близко до разделеното гробище. Когато попитах защо толкова години са мълчали, дядо Стойо Иванов ми каза: „те ни бяха забранили да гледаме към границата, та камо ли да говорим“. Инстинкта за самосъхранение им подсказваше, че е опасно не само да се говори, но и да се слуша за това. Още повече, че надгробните паметници от югославската страна на граничната бразда вече бяха старателно изчистени и само кръстовете от българската страна на браздата напомняха за престъплението за което пишеха Емануил Попдимитров и Анри Пози. Местните селяни в края на осемдесетте година твърдяха че паметните плочи от бял мермер са били счупени на дребни парченца и с тях на един склон е било написано „Живео друг Тито“. Много по-късно научих, че Върховният съд в Белград е бил осъдил Анри Пози на двацет години затвор заради книгата „Войната се връща“, а организацията „Бяла ръка“ го е осъдила на смърт. Тогава ми стана ясно не само защо литературните творци, но даже и моите съселяни предпочитаха да си мълчат.

В драматичните събития след Втората световна война всички дейци на Върховния комитет за бежанците и „Въртоп“ под неизвестни обстоятелства са били избити още преди да бъдат изведени пред Народния съд. Имаме всички основания да смятаме, че ако не беше починал през 1943 г., след 9 септември същата съдба щеше да сполети и Емануил Попдимитров.

Вероятно заради всичко това Емануил Попдимитров остава неизвестен и неразбран за следващите поколения. Всички изследователи след 1944 г. се стремят да разглеждат произведенията му от позициите на социалистическия реализъм. Той почти е заклеймен като мечтател, а илюзиите и съновиденията му се причисляват към упадъчния символизъм. Обществената му дейност десетилетия наред беше заключена в архивите в интерес на българо-югославското братство.

С Емануил Попдимитров приключва най-плодния и стойностен период в развитието на литературата на българите в Югославия.

Вторият период започва 1949 г., с появата на „Глас на българите в Югославия“, а 10 години по късно и на в-к „Братство“ в Ниш. По средата на 60-те години се появява и списанието за литература, наука и изкуство „Мост“ и съответните автори които се групират около него. От това време датира и книгоиздателската дейност. През 50-те години в Цариград Марин Младенов пише драмата „Тодоракини“ която даже е играна в театъра, но тя скоро е забранена, а той е въдворен на Голи Оток. Това очевидно определя и насоките за развитието на литературата на българите в Югославия в „правилната“ посока.

От днешната дистанция от време бихме могли да кажем, че тази литература, с малки изключения, принадлежи към социалистическия реализъм. На съвременните изследователи и литературните критици предстои задачата да отговорят на въпроса, дали и до каква степен и с какви художествени средства тази литература е пресъздавала истинската действителност в която тогава живеят българите в Югославия, как е повлияла на културата на българското малцинство, и как така формираната култура, в исторически план, е довела до днешното състояние не само в литературата, но и в културата и обществения живот. И не на последно място, до каква степен така създадената култура попречи на българското малцинство да се освободи от наложените югославски стереотипи и да се ориентира в новите предизвикателства в постюгославския период?

Литературното творчество на българите в Югославия се създаваше в издателство „Братство“ под идеологическото влияние на Съюза на югославските комунисти, съгласно идеологическата постановка, според която, всички югославски народи и народности са равноправни и имат еднакви национални

права – право на образование, на информиране и литературно творчество на роден език. Съгласно така поставените идеологически цели, Партията назначаваше редакторите и издателските съвети които провеждаха партийните директиви в областта на литературата. Те имаха абсолютен монопол в издателството и съгласно спуснатите отгоре насоки решаваха какво е художествено и какво не е, какво може да се печата и какво не. Отделен е въпросът, че и самите те бяха отчаяни югославяни и комунисти по убеждение. Самите имена на редакциите бяха идеологеми. „Братство“ – препратка към догмата за „братство и единство с югославските народи и народности“ (но не и с българския); „Мост“ – препратка към натресената от Георги Димитров на Царибродската гара роля на българите в Югославия за „Мост на сътрудничество“ между югославските и българския народ; „Другарче“ – умалително от комунистическото обръщение „Другарю“. По този начин издателство „Братство“ оформяше характера на литературата на българите в Югославия по времето когато то беше най-продуктивно като брой отпечатани заглавия. Въпреки че беше на български език и привидно даваше поле за изява на хората които претендираха да се занимават с литература, тази литература десетилетия наред беше под влиянието на социалистическия реализъм и югославската утопия с всички произлизащи от това последствия. В крайна сметка, тя създаде две-три дузини автори с по една-две книжки поезия или проза от разни литературни жанрове които и днес се показват на официални българо-сръбски срещи като веществени доказателства за спазването на правата на българското малцинство. Сюжетите, персонажите и героите са създадени по правилата на цензурата и автоцензурата – да се създават праволинейни и послушни медиокритети а не свободни и отговорни личности. Партизански разкази, теми за селския живот, любовта, култа към личността, братството и единството между югославските народи и народности, – това са темите по които тогава може да се пише и най-много да се води антибългарска пропаганда.

Не е спорно, че всички ние които сме правили опити в областта на публицистиката и литературата, сме направили първи стъпки на страниците на „Другарче, „Братство“ и „Мост“. Там беше единственото поле за изява на български език по времето, когато „югославянизирането“ буквално топеше българското самосъзнание сред подрастващите поколения. Издателството беше устроено по модела на спортните клубове. Учениците пишеха в „Другарче“, по-големите в „Мост“. За възрастните беше оставена възможността да кандидатстват на конкурсите за издателска дейност. Тази система функционираше докато тоталитарната държава имаше интерес от нея. Редакциите контролираха свободата на словото и дебнеха враговете. В интерес на истината нямаше и литературни творци които да рискуват с литературното пресъздаване на „табу“ темите. Дори и да се бяха появили отнякъде, със сигурност щеше да ги сполети лоша съдба. Именно затова, от днешната дистанция от време, с много малки изключения, цялата тази

литература можем да приобщим към жанра на соц. реализма и на вече позабравената литература на югославските народи и народности, отколкото към живата българска литература, нищо че е написана на един „служебен“ и доста стерилизиран български език. Понякога проблясваха таланти, но това не беше достатъчно за изграждането на културен елит който да ни извади от анонимност и да представи зловещата драма на нашето национално и културно пропадане.

В крайна сметка, тази литература сподели съдбата на своя идеологически творец – изпадна в криза и се стопи заедно с разпадането на Югославия, с кризата на обучението на български език и с настаналата криза на българската национална идентичност която именно в „Братство“ се отглеждаше в продължение на десетилетия. Литературните творци не осъзнаха собствената си отговорност за кризата на литературата, а останките от редакциите и издателските съвети и до днес се вайкат за изобилните финансови средства които им се наливаха по времето на Югославия. Издателство „Братство“ още продължава да съществува като трансмисия на официалната държавна политика и офис на добре платени синекурни длъжности, но вече няма монопол в издателската дейност на българите в Сърбия.

Третият период в развитието на литературата на българите в Западните покрайнини започна след разпадането на обучението на български език в училищата и разпадането на Югославия.

Новото време изискваше ново мислене, нови творби и нова издателска политика. Историческият момент изискваше на висок глас да се проговори за съдбата на българите в Западните покрайнини, а това не беше нито по волята, нито по силата на убедените и високоплатени югославски комунисти в издателство „Братство“.

Разделителната линия се очерта в началото на деветдесетте години, когато вече беше ясно, че с Югославия е свършено. На страниците на „Братство“ се водеха плахи спорове относно назряващата вече многопартийна система и заявката за създаване на Демократичния съюз на българите в Югославия. Активистите на Съюза на Югославските комунисти в „Братство“ водеха своята обречена идеологическа война срещу новите културни процеси които дълбоко разяждаха югославската утопия. Дълго прикриваните обществени проблеми, кризата на идентичността, липсата на свобода на словото, нарастващия национализъм, военната пропаганда, гражданските войни в Югославия и неясното бъдеще – всичко това поставяше на дневен ред сериозни въпроси за които нямаше и не се допускаха публични отговори.

1992 година в организацията на „Братство“ в Босилеград се проведе двудневна среща на писателите на българското малцинство. Много от участни-

ците на тази среща, вече не са сред живите. Това бяха преломни години и тогава се очерта дълбоката пропаст между представителите на Издателските съвети на „Братство“ и „Мост“ и една група тогава все още млади автори, които се опитвахме да преосмисляме литературата на българите в постюгославския период. Те ни набиваха под носа томовете книги печатани в „Братство“, а ние ги критикувахме за бездарията и мълчанието с което посрещнаха изхвърлянето на българския език из училищата. Кой ще чете и кой ще твори на български език, след като той буквално пред техните очи бе изхвърлен като преподаван и като майчин език из училищата? Като дисциплинирани членове на ЮКП, те нито осъзнаваха, нито пък имаха кураж да се противопоставят на престъплението с което българите в Сърбия тогава и духовно бяха убити. Никой от известните имена в българската литература и издателство „Братство“, не се противопостави и не си подаде оставка в знак на протест или поне на морален акт. Така се разделихме с „Братство“. Някои от нас потърсиха възможности за изява в България.

С помощта на Държавната агенция за българите в чужбина, Университетско издателство, Издателство „7 лъча“, „Борина“ и други, се появи една друга, малко по-разкрепостена и по-различна

литература на българите в Сърбия.

Не се наемам да оценявам тази литература, защото и аз съм бил част от нея и не бих искал да изпадна в субективност. Знам само, че когато се появиха първите ми стихосбирки в България някои известни пера в „Братство“ се засегнаха и ме подложиха на обстрел. От тогава насам, през година-две се появява по някоя книжка на български език. Сред младите автори безспорно има и доста талантливи. Само че, експериментът с т. н. „двуезично обучение“ ги лиши от богатството и красотата на българския език, без който и най-големите таланти не могат да създадат издържана литературна творба.

Днес литературата на българите в Сърбия е в криза. Няма как да се създаде стойностна литература на български език с 4–5 часа изучаване на български език в училищата. Дори и да има литературни таланти, те нямат достатъчна българска езикова култура да се изразят. И което е още по-лошо, нямат какво да изразят. Литературата е изкуство от висша степен и то изисква образовани и високо нравствени личности. За да може се пише, задължително трябва много да се чете, да се преосмисля и усвоява прочетеното.

За разлика от Македония, литературата на българите в Западните покрайнини не можа да създаде своя Димитър Талев, който да пресъздаде образа на българина от Краището, и да проследи неговия житейски път. Път през който той 6 години воюва за свободата и независимостта на България, а когато се връща в родното си село, намира граница която му разделя гробището,

къщата, дворовете, нивите, черквата. Сръбският учител бие децата му на училище за да ги възпита като „прави сърби“, жандармерията го пребива на границата за да обладае жена му или дъщерята, а внуците от потомствени българи се израждат в югославяни, сърби, македонци и шопи на които той не им разбира езика. Тази покъртителна история още чака писателя който да опише драмата за един насилствено разделен и противопоставен народ в името на една шовинистическа утопия. Ако съумее да го направи по истинския начин, сигурен съм, че ще стане известен национален и световен писател.

Бъдещето и съдбата на Българите в Западните покрайнини

Иван Николов - КИЦ Босилеград

Ако Западните покрайнини изобщо имат някакво бъдеще, то ще зависи от скоростта с която българското общество и политиките ще се освободят от nihilистичните стереотипи в мисленето и ще придобиват самочувствие на свободни и национално отговорни граждани. Ние знаем колко еретично ще прозвучи това което ще кажем тука, но ние не можем да се свием в конюнктурното мислене. Отговорността пред историческия момент и опасността на която са подложени Западните покрайнини ни налага да кажем това което мислим.

Версайското устройство върху което почиваше структурата на съвременна Европа окончателно се срива след гражданската война в бивша Югославия. Обединена Европа е изградена върху поуците от грешките на Версай. Настъпилият дългогодишен мир в Европа е резултат от решаване на историческите спорове между столетните европейски врагове, големите културни промени, новите демократични държавни устройства и новите отношения между европейските държави и народи.

За съжаление, все още има останки от Версайската система от договори и една от тях са Западните български покрайнини създадени с Ньойския договор. Те са анахронизъм за съвременните европейски реалности, за отношенията между държавите и народите, правата на човека и особено за правата на малцинствата.

В геополитическите условия след Първата световна война, победителите са откъснали тази част от българска територия и от българския народ за да накажат България и да възнаградят Сърбия за участието ѝ във войната. В тогавашната международна практика, все още е допустима колониалната политика и все още е легитимно завоюването на чужди територии и асимилирането на чужди народи и малцинства. От тогава до днес, Европа е извървяла много дълъг път за да достигне до съвременните реалности. И е платила много висока цена за да стане това, което е днес.

След Първата световна война един от най-демократичните начини за установяване на националната и държавна принадлежност на дадена област и решаване на междудържавните спорове, е бил плебисцитът. Още през 1920 г. са проведени няколко такива плебисцити:

- в областта Шлезвиг между Германия и Дания, изгубен от Германия, която печели само 25% от гласовете;

- в областта Холщайн отново между Германия и Дания, спечелен от Германия с 81% от гласовете;
- в южната част на Източна Прусия, спечелен от Германия с 97,5% от гласовете;
- в областта на градовете Ойпен и Малмеди, между Германия и Белгия, спечелен от Белгия;
- в околностите на град Клагенфурт, между Австрия и Югославия, спечелен от Австрия;
- в Горна Силезия между Германия и Полша спечелен от Германия с 60% от гласовете (победителите от Антантата обаче решават да разделят областта и да оставят една трета от нея на Полша);
- в областта Бургенланд между Австрия и Унгария спечелен от Австрия;
- в областта Саар, която през 1919 г. е предадена за 15-годишно управление на Антантата (всъщност на Франция); плебисцитът се провежда на 3 януари 1935 г. между Франция и Германия, когато Хитлер вече е на власт; спечелен е от втората с над 90% от гласовете.

Извън плебисцитите и стандартните индивидуални права на човека и права на малцинствата, съвременната политическа теория и практика е създала и други механизми за решаване на подобни проблеми с признаването на колективни права на малцинствата (разни видове автономии) върху исторически и икономически обособени области, какъвто е случаят например с Каталуня, Баския, Южен Тирол, Фландрия, Валония, кантоните в Швейцария, Оландските острови – все форми които могат да се приложат в условия на една развита демокрация. Създадени и са над 250 тнр. еврорегиони, в които, независимо от държавните граници, се постигат междудържавни споразумения в които се регламентира свободен икономически, образователен, културен и пр. живот от двете страни на границата, без всякакви предразсъдъци по отношение на държавен суверенитет и пр.

Реалността в Сърбия и на Балканите както знаем, е съвсем друга, но това не освобождава от отговорност българските, сръбските и европейските институции да търсят решения за оцеляване и всестранно материално, културно и политическо развитие на българското малцинство, което със своята застрашеност продължава да обременява не само сръбско-българските отношения, но и мира сигурността на Балканите. Ако България вече е част от европейското семейство, и ако Сърбия наистина иска да стане част от това

семејство, тогава освен всичко останало, трябва да усвоят и европейският опит за решавање на историческите и териториалните спорове.

Парадоксалното е, че в продължение на един век, поетапно бяха ревизирани и огромна част от военните, военновъздушните, военноморските, финансовите и една част от териториалните клаузи на Ньойският договор с изключение на ония с които са дефинирани Западните български покрайнини. В наши дни изчезна дори и страната подтисничка под Ньойският договор – Югославия. Всички нейни народи и малцинства поискаха свободата и независимостта си и след кръвопролитни битки, тежки дипломатически преговори и подкрепата на свободния свят, я спечелиха.

Само Западните български покрайнини изпаднаха в правен вакуум и на ничия територия. Сърбия незаконно си ги присвои в своите граници. Експертите по международно право са единодушни, че не съществува никаква международно правна хипотеза, според която Сърбия може да наследи и да притежава тази територия.

За съжаление, всички български правителства от Втората световна война до днес, проявиха престъпно нехайство към Западните български покрайнини, въпреки че историята на няколко пъти им ги поднасяше на тепсия. Те просто нямаха желанието и куража да си ги вземат. Дори и днес, като европейска страна, те не успяха да се възползват от европейският опит и европейските механизми за отстояване на собствените си интереси нито пък да защитят правата на българското малцинство.

Стиснати между агресивната великосръбска политика за обезбългаряване и обезлюдяване на района и мълчанието на българските правителства, много българи се видяха принудени да напуснат родните си огнища и да капитулират от вековната борба за освобождение и присъединение към родината си. В продължение на един век, те изчерпаха всички възможни средства за да се присъединят към родината си, но и да оцелеят в рамките на политическата система на Югославия. Това се оказа невъзможно, както бе невъзможно оцеляването и на самата Югославия.

Още по-невъзможно е да оцелеят в границите на днешна Сърбия. Първо, защото Сърбия не се стреми към създаването на демократична гражданска държава на всички нейни граждани без оглед на етническата им принадлежност, а по-скоро към създаване на етнически чиста държава на сръбският народ. И второ, защото Западните български покрайнини никога не са могли да се интегрират в сръбският хинтерланд. Те се намират в периферията на сръбската държава и географски и икономически са изолирани от всякъде. В условия на обременени българо-сръбски отношения, това ги обрича на бавна, но сигурна икономическа и демографска смърт. И трето, в своята

стогодишна история, българското малцинство изчерпа всички политически средства за оцеляване и подобрене на своето положение в рамките на всичките Югославии, включително и в днешна Сърбия. Решаването на проблемите на българското малцинство в рамките на югославската политическа с демократични средства се оказва невъзможно поради същите причини поради които се оказва невъзможна и самата Югославия. Тя можеше да просъществува само като тоталитарна, но не и като демократична държава. В момента когато тя неизбежно трябваше да се демократизира, тя просто се разпадна. Първото нещо което югославските народи пожелаха, беше да се освободят от хватката на великосръбският национализъм и да си отидат. Днес те имат свои проспериращи демократични държави.

Българското малцинство не можа да създаде подобна програма за връщане към България, просто защото България това нещо не го искаше и ние нямаше на кого да разчитаме. Интегриските течения в самото малцинство които наивно разчитаха на демократизацията в самата Сърбия също претърпяха провал а статистическите данни за непрекъснатото намаляване на българското население в Западните покрайнини показват размерите на националната катастрофа на българите в Сърбия.

Помощта която българските правителства оказваха след 1989 г. като че ли имаше за цел да облекчи агонията на българите в Западните покрайнини, но не и да им предложи някаква перспектива.

Клишетата за добросъседските отношения между България и Сърбия, безусловната българска подкрепа за сръбското еврочленство, европейските критерии за спазване на правата на човека и правата на малцинствата, честите дипломатически совалки между Белград и София – всичко това повече прилича на бягство от отговорност, отколкото на някаква смислена и целенасочена политика.

Старите клишета за малцинството „като мост на сътрудничество“, за „никога по-добрите отношения между двете страни“ показват висока доза на цинизъм и безотговорност, не само към българското малцинство в Западните покрайнини, но и към поетите ангажменти за безусловно спазване на европейските принципи и ценности.

Не е редно да се говори за добри отношения, ако се знае, че Сърбия и България винаги са били в противоположни военни и геополитически блокове. По време на Първата и Втората световна война, те воюват една срещу друга. След Втората световна война България е в източната, Югославия в западната сфера на влияние. Днес е обратно – Сърбия е в източната, България в западната сфера. Това винаги ги разделя и противопоставя. Дипломатическите разговори са неискрени, подозрителни и в крайна сметка безрезултатни.

Заявеното сръбско желание за членство в Европейския съюз, остро се разминава с политическите програми на управляващите и по-голяма част от опозиционните партии в целия спектър от крайно левите до крайно десните. Всички са обременени с решаването на „сръбският национален въпрос“. Те добре боравят с риториката от времето на Първата световна война, но не и с европейските принципи и ценности за правата на човека и правата на малцинствата.

Българските правителства не отчитат тези факти и непрекъснато повтарят едни и същи грешки. Губи се ценно време в дълги и безполезни разговори и споразумения които не се спазват. А българите в Западните български покрайнини с всеки изминат ден остават все по-малко и по-малко. Те просто не виждат перспектива за бъдещето и си отиват. Никой не иска да живее в условия на колониално робство.

Историята няма да прости на българските политици и дипломати които не се оказаха на висотата на историческия момент и просто не посмяха да си поискат Западните покрайнини след разпадането на Югославия. Проявиха слабост и учудваща неспособност правилно да се ориентират и да защитят българският национален интерес. Оставиха на бъдещите поколения един нерешен проблем който ще продължи да трови българо-сръбските отношения. И ще измъчва и последният българин който остане да живее на тази територия.

Наивното, почти детско очакване, че когато Сърбия стане член на Европейския съюз, проблемите ще отпаднат сами по себе си, показва само непознаване на същността на европейските интеграционни процеси. Основите на Европа са положени върху решаването на споровете и националното помирение между традиционните европейски врагове. Перспективата за сръбското еврочленство е далечна и неизвестна. Самият факт, че проблемът Западни покрайнини все още съществува, ясно показва, че Сърбия и България не са усвоили принципите и ценностите върху които е изградена съвременна Европа.

В стремежа си да предложат някакво решение на сложния проблем за Българските Западни покрайнини, учените в България в изтеклите трийсетина години спореха около три възможни решения на Западнопокрайнинския проблем след разпадането на Югославия. Аргументирано бяха оспорвани предложенията за съвместно управление (кондоминиум) или протекторат на Българските Западни покрайнини, за културно-езикова автономия, за етнически смесен район под международно наблюдение и други подобни идеи. Тези идеи бяха отхвърлени като форма на узаконяване и овековечаване на фактическата незаконна окупация на тези земи от страна на Сърбия след разпадането на Югославия и заличаването ѝ от правния мир. Също така

бе оспорена и теорията за ревизия или денонсиране на Ньойския договор с цел да се отчетат настъпилите промени с изчезването на Сърбо-хърватско-словенската държава като страна подписничка под Ньойския договор.

2019 година се навършват 100 години от подписването на Ньойския договор със Сърбо-Хърватско-Словенската държава. Съгласно чл. 36 от договора, България признава Сърбо-Хърватско-Словенската държава, като член 37 уточнява, че България се отказва от всички права и титри върху териториите на българската монархия от 1545 кв. км – Западните покрайнини, – които, според договора, стават съставляваща част от новообразуваната Сърбо-Хърватско-Словенска държава.

Със създаването на Кралството на сърби, хървати и словенци на 1 декември 1918г., впоследствие многократно преименувано в Югославия с най-различни прилагателни, Сърбия престава да съществува като субект на международното право.

На Парижката конференция през 1947 г. с Парижкия мирен договор правата на Кралство Югославия върху тези български земи са прехвърлени върху НФР Югославия. Изрично се подчертава, че се прехвърлят права, а не територия в границите съществували до 1 януари 1941 г.!

Последният правопреемник на Кралството на сърбите, хърватите и словенците е Съюзна република Югославия, създадена на 27 април 1992 г. Това държавно образувание, през 2003 г. се преименува в Държавна общност на Сърбия и Черна гора. Ако условно тази държавна общност би могла да претендира за правопреемство на Съюзна република Югославия, на практика и тя престана да съществува с разпадането и с конституирането на две самостоятелни държави – Сърбия и Черна гора.

Сръбският парламент на 5 юни 2006 г., след прекъсване от 84 години на държавния си континуитет, отново обяви Сърбия за самостоятелна и суверенна държава.

Днес на територията на бивша Югославия съществуват седем независими, суверенни, самостоятелни държави, с шест от които България е установила дипломатически отношения. Понастоящем България де юре не е признала единствено държавата Сърбия, обявила независимост през 2006 година. С всички останали държави, обособили се на територията на разпадналата се Югославска федерация, България официално установи дипломатически отношения както следва: на 15 януари 1992 г. с Македония, Словения, Хърватско, Босна и Херцеговина; на 12 юни 2006 г. – с Черна Гора; на 25 март 2008 г. – с Косово.

България де факто е признала съществуването на Сърбия, тъй като продължи функционирането на българското посолство. На 25 март 2008 г., заедно с Унгария и Хърватска, България де юре призна едностранно обявената независимост от Косово, т. е. разпада на Сърбия на две самостоятелни държави: Косово в границите, очертани от ръководството на отделилата се територия, но не и Сърбия, в граници, оспорвани от съседите ѝ, в това число и от България заради Българските Западни покрайнини.

Ако България бе признала де юре Сърбия след 5 юни 2006 г., когато Сръбският парламент обяви страната за суверенна държава с определена територия и ясно очертани граници, признаването на 25 март 2008 г. на едностранно обявената независимост на Косово, т. е. разпада на Сърбия на две самостоятелни държави би било немислимо. Този процес на разпад вероятно ще продължи, тъй като никой от съседите на Сърбия не я е признал де юре след разпада на федерацията и почти всички съседни държави имат неуредени териториални претенции към Сърбия.

Право и задължение на България е да заяви, че тя никога не се е отказвала, съгласно член 37 на Ньойския договор, „от всички права и титри върху териториите на българската монархия от 1545 кв. км“,

т. е. от Западните покрайнини в полза на Сърбия.

Тази територия, според договора, стана „съставляваща част“ от новообразуваната Сърбо-Хърватско-Словенска държава и по силата на никакво международно договорно или обичайно право не би могла да бъде присвоена от която и да е от нововъзникналите държави на територията на бивша Югославия. Пет от тях и не искат това!

Сърбия не е страна по Ньойския договор, и следователно, не може да черпи никакви права по този договор, нито пък да има някакви задължения по него. На същото основание и право, на което след разпадането на Съюзна република Югославия бяха обособени нови държави по етнически и исторически признаци, Западните покрайнини официално трябва да възстановят статута и правото си на интегрална част от българската държава.

България трябва да заяви своята позиция въз основа на задълбочен правен анализ на събитията и последиците от тях, настанали след окончателното разпадане на Югославия, с оглед действащото международно право и установяващите се в Европа междудържавни отношения, гарантиращи ред, законност, взаимно уважение, суверенно равенство и териториална неприкосновеност между държавите.

Докато продължава окупацията на Западните покрайнини държавите, които без правно основание задържат тези български земи, не могат да станат част от Европейския съюз и да получат българската, но и европейската подкрепа за тяхното членство. Западните покрайнини са българска територия, поставена в правен вакуум, след заличаването на държавата, на която бяха предоставени за управление по силата на международен договор.

Като равноправен член на Европейския съюз България трябва незабавно да сезира с меморандум Съвета на Европейския съюз и Европейската комисия, като изложи обосновано и аргументирано своята позиция по статута на Западните покрайнини.

Вместо унижително да хленчи пред сръбското правителство за спазване на правата на българското малцинство, за които е ясно че Сърбия иска, или час по-скоро да ги асимилира, или да ги изгони от родните им места, България трябва спешно да връчи нота на сръбското правителство за незабавно оттегляне от Западните покрайнини и да постави остро този въпрос в структурите на Европейския съюз и ООН.

100 годишнината от Ньойския договор е добър повод да се направи равностметка и критически анализ на тактиката и стратегията на неуспешната досега външна политика по отношение на Западните покрайнини

България ясно и недвусмислено следва да заяви, че докато Западните покрайнини не бъдат освободени от сръбска окупация и не бъде възстановен българският суверенитет в тези територии, тя ще се противопостави на всякакви преговори за приемането на Сърбия в Европейския съюз с граници, включващи окупирана българска земя.

**Съдбата на Българите в Западните покрайнини
100 години след Ньой
Том II**

VI Конференция „Западните покрайнини“
Сборник документи и доклади 2019 г.

Под общата редакция на проф. Лозан Митев

Формат 16/60/84

Коли 10,375

Издава Граждански комитет „Западни покрайнини“

ISBN -

София, 2020 г.